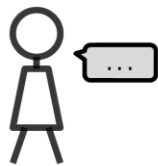
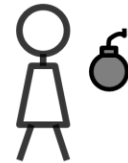

OVER ORDENING EN OORDELEN

Een interpretatief onderzoek naar positionering en structurering
in het Nederlandse abortusveld

Evelien Vink
Universiteit Utrecht
September 2010

Over Ordening en Oordelen

Een interpretatief onderzoek naar positionering en structurering in het Nederlandse abortusveld

September 2010

E. Vink (3066096)

Dit onderzoeksrapport is het product van een zes maanden durend kwalitatief onderzoek – de afronding van mijn masterjaar – dat ik heb gedaan in het Nederlandse abortusveld. Ik heb dit onderzoek uitgevoerd in het kader van de master 'Organisaties, Verandering en Management' binnen mijn opleiding Bestuurs- en Organisationswetenschap, aan de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap, onderdeel van de Universiteit Utrecht. Dr. ir. Martijn Koster is hierbij mijn begeleider geweest.

Afkortingenlijst

AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
Baz	Besluit afbreking zwangerschap
BOSK	Vereniging van motorisch gehandicapten en hun ouders
CASA	Centra voor Anticonceptie, Seksualiteit en Abortus
CDA	Christen Democratisch Appèl
CU	ChristenUnie
EO	Evangelische Omroep
Fiom	Stichting Ambulante Fiom
IGZ	Inspectie voor de Gezondheidszorg
KNMG	Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst
NAV	Nederlands Artsenverbond
ND	Nederlands Dagblad
NGvA	Nederlands Genootschap van Abortusartsen
NMB	Nieuw-Malthusiaanse Bond
NRC	NRC Handelsblad
NZa	Nederlandse Zorgautoriteit
RNG	Rutgers Nisso Groep
Stimezo	Stichting voor Medische Zwangerschapsonderbreking
StiSAN	Stichting Samenwerkende Abortusklinieken Nederland
VBOK	Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Waz	Wet afbreking zwangerschap
WoW	Women on Waves
WVE	Wij Vrouwen Eisen

Managementsamenvatting	p. 5
Voorwoord	p. 6
1. Inleiding	p. 7
1.1 Inleiding op abortus	p. 7
1.2 Inpassing in de academische wereld	p. 8
1.3 Doelstellingen, onderzoeksvraag & definiëring	p. 9
1.4 Opbouw van het rapport	p. 10
2. Methodologie	p. 11
2.1 Kijk op kennis	p. 11
2.2 Omlijning van het veld	p. 12
2.3 Dataverzameling	p. 14
2.4 Dataverwerking	p. 15
2.5 Kwaliteit	p. 15
3. Theoretisch kader	p. 17
3.1 De sociologische benadering van een veld (introdactie op Bourdieu)	p. 17
3.2 Bourdieu's veldtheorie ontrafeld	p. 18
3.3 Impression management door individu en collectief	p. 21
4. Context: 'De ontwikkeling van het Nederlandse abortusveld'	p. 23
4.1 Leidend naar de eerste publieke abortusdiscussie	p. 23
4.2 Paradox tussen wetgeving en werkelijkheid	p. 24
4.3 Wet Afbreking Zwangerschap (Waz) en de evaluatie	p. 26
4.4 Karakteristieken van onderzoeksorganisaties (samenvatting)	p. 28
5. Resultaten & analyse: 'Positionering en dispositionering in het veld'	p. 31
5.1 Eigenheid van het onderwerp en veld	p. 31
5.2 Structurering volgens de pro – anti dichotomie	p. 36
5.3 Structurering over een andere boeg: het bestaan van beroepssubvelden	p. 42
5.4 Het spel dat men speelt en het belang van performance	p. 50
6. Conclusies & aanbevelingen	p. 57
Referenties	p. 61

Bijlagen	p. 65
A. Betrokken organisaties en respondenten	p. 65
B. Betrokken organisaties in beeld	p. 66
C. Topiclijst	p. 67
D. Check respondenten met oog op betrokkenen bij evaluatie Waz	p. 68
E. Introductie e-mail	p. 69
F. Kenmerken van respondenten	p. 70
G. Karakteristieken van onderzoeksorganisaties (uitgebreid)	p. 72

In deze masterscriptie is het positioneren van spelers in het Nederlandse abortusveld bestudeerd en is onderzocht op welke wijze dit vanuit het veld gestructureerd wordt. De volgende onderzoeksvraag is hierin leidend geweest: **“Op welke manieren positioneren spelers in het Nederlandse abortusveld zich ten opzichte van elkaar en hoe vindt de structurering van het positioneren plaats in dit veld?”** De onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op 19 diepte-interviews, 2 georganiseerde observaties en verschillende documentanalyses. De gebruikte veldbenadering is hoofdzakelijk gestoeld op de veldtheorie van socioloog Bourdieu. Hij is van mening dat individuen en groepen slechts in beperkte mate ‘vrij’ functioneren in sociale ruimtes. Dit onderzoek maakt inzichtelijk hoe abortusspelers binnen de klassieke abortusdichotomie functioneren, dit binnen de structurering langs beroepslijnen doen en tot slot hoe ze zelf actief vormgeven aan deze structuren door middel van acties en performance van de organisatie. Ingezet wordt op het aanvullen van een van de centrale gedachtes in de veldtheorie van Bourdieu.

Bourdieu meent zo dat organisatorische velden zich vormen rond beroepsgroepen. De in deze studie betrokken beroepsgroepen lijken echter in eerste instantie te bewegen rond het maatschappelijk ‘probleem’ abortus, niet rond de professie. Het veld kan zo verdeeld worden in de subvelden pro-abortus en anti-abortus. Er bestaat voornamelijk contact tussen spelers binnen de subvelden, mits er van buiten confrontatiemomenten georganiseerd worden (overheid, media). Negatieve beeldvorming bestaat over en weer tussen de categorieën op het vlak van de discussie, de activiteit rond de wetgeving en invulling van de hulpverlening. Naast de rol die voor de media weggelegd is, hebben spelers geloof in de dichotomie en zorgen zo voor het behoud van dit *‘instrument of domination’*.

Toch doen zich nuances voor in de abortusdichotomie. Er is sprake van hybride stellingnames en bovenal van fundamentele verschillen tussen spelers binnen de categorieën in overtuiging, doelstelling en werkwijze. Naast dat het veld langs pro/ anti lijnen gestructureerd is, kent het ook de structurering langs beroepslijnen. Mijn aanvulling op Bourdieu is dat beide structuren het handelen en positioneren van spelers sturen: deze moeten gezien worden in een matrixverband. Elk van de beroepssubvelden kent een eigen logica die veelal botst met die van andere subvelden (spelers zijn vooral kritisch over de werkwijze van actiegroeperingen). Zo zijn de hulpverleners veelal intern gericht op de cliënt en houden zij zich niet bezig met openlijk lobbyen in media en politiek. Actiegroepen daarentegen zijn naar buiten gericht en lobbyen openlijk in media en politiek. Beroepsgroepen communiceren vooral ‘intern’.

Elke abortusspeler heeft een diepgeworteld belang bij de uitkomsten van het spel. Invulling kunnen geven aan de abortuswetgeving (concreet vertaald aan de hulpverleningspraktijk) is het centrale mikpunt van spelers. Het hebben van een belang maakt eigenlijk dat alle spelers zich met macht en politiek bedrijven bezighouden. Naar gelang de beroepsgroep is er contact met politieke partijen, wordt er gepubliceerd in vakbladen, worden symposia georganiseerd, et cetera. Connecties zijn een belangrijk machtsmiddel. Actief vormgeven aan het voorkomen van de organisatie en het legitimeren van de activiteiten blijkt van belang in een complex veld waar macht en negatieve beeldvorming een centrale plaats innemen. Het rapport wordt afgesloten met enkele suggesties voor verder onderzoek naar de hier tentatief opgeschreven matrixstructurering in een historisch veld dat zich leent voor stellingname.

Precies een jaar geleden besloot ik dat het tegen het einde van mijn studie maar eens tijd moest worden voor het combineren van mijn twee passies op bestuurskundig vlak: de gezondheidszorg en vrouwenproblematiek. Ik wilde mezelf uitdagen, me begeven op onbekende terreinen en kwam met een voor mij geheel nieuw onderzoeksconcept: de veldbenadering. Niets vaste stageorganisatie, niets ondersteuning bij selectie van de respondenten. Ik wilde deze klus op eigen houtje klaren en durf, kijkend naar het eindresultaat, met enige trots te zeggen dat ik vind dat ik hierin geslaagd ben.

Het ene moment omgeven met kasten vol met Bijbels en 'Stop abortus nu' pamfletten, het andere moment kruidentheet drinkend op een vergaderavond in het veganistisch eetcafé. Dit onderzoek heeft me van begin tot eind mateloos geboeid. De mensen, de plekken, de tegenstellingen. Ik zou durven zeggen dat ik mijn hart een beetje verloren heb aan de problematiek die binnen dit veld speelt en het zou me niet verbazen wanneer ik hier als werkende nog eens in belandt. Wie weet, wellicht verpand ik het dan nog wel. Geboeid dus, maar getergd ook. Mijn oneindige drang om evenwicht in mijn respondentenpool aan te brengen, de uiterst kritische mensen die ik soms tegenover me aan tafel had [waarvoor dank! Dit heeft me scherp gehouden!]. Ik droomde soms zelfs over mijn ontelbare *checklists*. Urenlang wilde ik met de mensen om mij heen discussiëren over het onrecht dat ik zag in abortusland, tot ik er zelf soms van in de knoop raakte.

Tot slot de dankwoorden. Allereerst ben ik deze verschuldigd aan mijn scriptiebegeleider Martijn Koster. Nuchter en scherp als hij is, wist hij me van zeer zinnige feedback te voorzien en kon hij me aansporen wanneer nodig. Tevens dank aan mijn masterdocent, Jeroen Vermeulen. De afgelopen twee jaar heb ik veel van hem geleerd en ik bemerk dat hij de oprechte interesse voor organisatie- en machtsvraagstukken in mij heeft wakker gemaakt. Onderzoeksgelateerd dank ik allereerst Rebecca Gomperts (directeur van Women on Waves), die zo vriendelijk was me in haar kantoortje in Amsterdam te ontvangen en om me tweemaal te helpen met het ontwikkelen van ideeën. Nicole Brenninkmeijer van de Vrije Universiteit Amsterdam dank ik voor haar advies over het gebruik van de veldbenadering. Verder bedank ik de andere respondenten die eveneens hun tijd en energie in me staken. Jullie hebben me elk op een bijzondere manier geïnformeerd en geraakt. Naar een einde toewerkend dank ik in persoonlijke kring mijn ouders (Peter, Margreet) en zusje (Jorien). Jongens, dank voor de mogelijkheid tot afreageren en de schop onder mijn kont wanneer nodig. Mijn vriendinnen dan. Laurien en Mirte, wat hebben we een leerzame maar bovenal briljante tijd met elkaar gehad. Vriendin en huisgenoot Winke; jij dank voor je schitterende oppeppers en de uitgekiende momenten waarop je picknick-, tv-, of museumpauzes inlaste voor me. Robert tot slot, held van de dag, dank voor je – lijkt wel – oneindige bereidheid en geduld om me te helpen en aan te horen. Ik heb me door jullie allen zeer gesteund gevoeld.

Rotterdam, september
Evelien Vink

1. Inleiding

Abortus provocatus, in letterlijke zin het bewust opwekken van een miskraam, vormt het centrale onderwerp van dit onderzoeksrapport. Wanneer ik me specifiek uitdruk, is het veld rondom abortus provocatus (kortweg: abortus) hoofdaandachtsgebied geweest hierin. Actoren (hulpverlenende instanties, actiegroepen, mediapartijen, beroepsverenigingen, politieke partijen en [semi-]overheidspartijen) zijn geïnterviewd en geobserveerd om te komen tot het in kaart brengen van hun activiteit rondom dit omstreden onderwerp. Hoe valt hun handelen en positioneren te begrijpen? Zoals de omslag van dit rapport al doet vermoeden, betreft het een enorm complex veld. Aansluiting vindt plaats naast uitsluiting, vaste verbindingen naast meer diffuse. Mijn wens is dat de lezer op een gedegen manier bekend raakt met dit bijzondere veld waarin spelers oneindig hart voor de zaak hebben. Dit zal zowel in deze inleiding, als in het verdere rapport tot uiting komen.

1.1 Inleiding op abortus

Abortus maatschappelijk benaderd

“Abortion invokes existential issues of life and death and taps into the deepest level of cultural beliefs: about the role of women, the role of the state as a moral agent, the sanctity of human life, the right to privacy, the nature of democracy and society’s obligations to those in need.” (Ferree e.a., 2002). In enkele zinnen geven Ferree e.a. weer welke maatschappelijke discussies verbonden zijn aan het onderwerp. Abortus raakt de meest elementaire vragen die ook maar kunnen spelen in de moderne Westerse maatschappij: Tot waar reikt het recht van de mens tot ingrijpen in de natuur? Tot op welke hoogte moet de moderne overheid zich met haar burgers inmengen? Hoe en in hoeverre dienen kwetsbare groepen in de samenleving ondersteund te worden? De auteurs benoemen hetgeen zich afspeelt in het veld een ‘contest over meaning.’ Sociale actoren mengen zich in de zojuist aangehaalde maatschappelijke discussies en voeren strijd met elkaar over hoe hier betekenis aan te geven. Want wat is abortus? Mag het überhaupt bestaan en zo ja, hoe dient de hulpverlening eromheen ingevuld te worden? En wanneer het niet zou mogen bestaan, hoe moet het dan bestreden worden? Individuen en collectieven die zich met het onderwerp bezighouden kunnen in hun meningen verschillen als dag en nacht. De verschillende uitgangspunten die actoren innemen, hun activiteit om de eigen betekenisgeving te laten domineren in het veld en de sturing die hier aan ten grondslag ligt zullen centraal staan in dit onderzoeksrapport.

De Nederlandse abortussituatie in het kort

In Nederland kunnen vrouwen bij 15 abortusklinieken of 95 ziekenhuizen terecht voor een abortieve ingreep. Elk van deze instellingen beschikt over een vergunning conform de Wet afbreking zwangerschap (Waz). De verdeling van behandelingen over klinieken dan wel ziekenhuizen is opmerkelijk: 94% van de abortussen wordt in klinieken verricht (Kruijer e.a., 2009). In 2008 ondergingen 32.983 vrouwen in Nederland een abortus. 13% van dit totaalcijfer betrof het zogenaamde ‘abortustoerisme’ (vrouwen uit het buitenland die hier een abortus laten doen). Het

totaalcijfer was op zijn hoogst ten tijde van de inwerkingtreding van de Waz in 1984 (56.400), daalde hierna en kende een opleving in 1990.¹ Sinds dit jaar is een lichte stijging van het totaalcijfer merkbaar welke de laatste jaren lijkt te stagneren. De abortusratio (het aantal abortussen per 1.000 vrouwen in de vruchtbare leeftijd, ook wel 'abortuscijfer') volgt eenzelfde trend en schommelt de laatste jaren rond de 8,5. In vergelijking met andere landen heeft Nederland één van de laagste abortuscijfers ter wereld (in 1997 zelfs het laagste cijfer in de wereld). In Engeland worden tweemaal zoveel abortussen verricht en in Zweden en de Verenigde Staten zelfs 2,5 maal zoveel. Vrouwen besluiten tegenwoordig grotendeels tot een abortus uit sociale overwegingen (men beschouwt zichzelf als te jong, heeft onvoldoende financiële middelen, wil nog een opleiding volgen) (Visser e.a., 2005).² Abortussen kunnen tot bepaalde zwangerschapstermijnen worden uitgevoerd. De termijn is bepalend voor het soort behandeling: de overtijdbehandeling, eerstetrimester abortus of tweedetrimester abortus. Een abortus die volgt op geconstateerde afwijkingen bij de recent ingevoerde '20 weken echo' (ook wel: 'prenatale diagnostiek') is automatisch zo'n tweedetrimester abortus. Deze abortussen kennen ingrijpender methoden om de vrucht te verwijderen (het opwekken van de bevalling bijvoorbeeld). Dit in tegenstelling tot de eerdergenoemde waar veelal gebruik wordt gemaakt van de abortuspil (I) (de vrucht wordt afgestoten nadat een heftige bloeding optreedt) of zuigcurettage (II) (het vruchtje wordt hierbij uit de baarmoeder gezogen). Over het algemeen geldt: hoe later de abortus, hoe meer omstrede en bediscussieerd.

1.2 Inpassing in de academische wereld

In het voorwoord kwam de term veldbenadering voorbij. Wat dit begrip betreft, wil ik hier volstaan met een korte uitleg (in het theoretisch kader zal het uitvoerig besproken worden). Bij het hanteren van een veldperspectief worden verschillende actoren geselecteerd die zich rond een beroepsgroep of maatschappelijk probleem bewegen. Het op de eigen manier definiëren van wat '*at stake*' is en de strijd die dit oplevert met andere actoren is centraal aandachtspunt van de studie. De Franse socioloog Bourdieu, de grondlegger van deze theorie, levert verschillende hanteerbare begrippen aan om zo'n veldstudie te doen. In dit onderzoek worden verschillende van zijn concepten toegepast om hun samenhang te toetsen in het onderzoeksveld. Welke concepten dit zijn, wordt uitgelicht in hoofdstuk 3. De veldbenadering in combinatie met abortus? Ferree e.a. (2002) hebben deze onderzoekswijze en casus gekoppeld in hun studie naar de ontwikkeling van het publieke vertoog in Duitsland en de Verenigde Staten met betrekking tot het onderwerp. In Nederland, een land dat in mindere mate in het oog springt waar het op abortus aankomt (de discussie is hier altijd relatief netjes verlopen), is zulk onderzoek dat zich toespitst op de beïnvloedingspogingen van sociale actoren niet gedaan. Wel zijn historische *accounts* aan te treffen over de vroegere wetgeving en publieke opinie ten aanzien van abortus (de Bruijn, 1979), naar de totstandkoming van de abortushulpverlening (Ketting, 1978) en naar en rondom de totstandkoming van huidige wetgeving in Nederland (Outshoorn, 1986). Dat de

¹ De stijging in het aantal abortussen wordt verklaard door de veranderde samenstelling van de bevolking. Het aandeel van niet in Nederland geboren vrouwen in de vruchtbare leeftijd neemt toe. Op deze manier kan het totaalcijfer oplopen (Visser e.a., 2005).

² Tegenhanger van de abortus op sociale indicatie is de abortus op medische indicatie. Hierbij wordt een abortus uitgevoerd vanwege dreigend gevaar voor de zwangere of foetus (deze behandelingen worden hoofdzakelijk in het ziekenhuis uitgevoerd).

veldbenadering nog nooit gekoppeld is aan het onderwerp abortus in Nederlandse context werd bevestigd door promovendus Nicole Brenninkmeijer, werkzaam aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij heeft expertise opgebouwd in toepassing van de veldbenadering in deze context met haar onderzoek naar de oorzaken van eengerelateerd geweld.

1.3 Doelstellingen, onderzoeksvraag & definiëring

Doelstellingen van het onderzoek

Met dit onderzoek heb ik twee praktische bedoelingen. Aan de ene kant wil ik een bijdrage leveren aan theoretisering over velden en subvelden zoals beschreven door Bourdieu en wil ik deze aanvullen door de activiteit van spelers rond een maatschappelijk probleem (de dominantie hiervan binnen dit onderzoek) uit te lichten.³ Anderzijds wil ik meer inzicht verschaffen in de verhoudingen tussen spelers in het Nederlandse abortusveld en de manier waarop deze historisch gevormd zijn. Ik wil zo de posities en beelden in het veld leren begrijpen, maar bovenal een inschatting maken van de eventuele gevolgen van deze verhoudingen tussen spelers voor de vrouw. Ik hoop dat mijn onderzoek bewustwording onder de spelers (en overige lezers) genereert over de werking en de gevolgen van structuringsmechanismen in het veld. Om de vrouw is het uiteindelijk allemaal te doen en mijn uitgangspunt is dat zij (voor zover mogelijk) in alle vrijheid en kennis haar keuze moet kunnen maken. Op persoonlijk vlak ben ik dit onderzoek ook voor een reden ingestapt. Ik ben van mening dat feministische discussies vandaag de dag nogal een eenzijdige benadering kennen van arbeidsparticipatie van de vrouw (een zeer belangrijke zaak overigens). Dit onderzoek geeft mij de kans om activiteit in een wat naar de achtergrond gedrongen niche in het feministische debat te onderzoeken.

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag die leidend is in dit onderzoek is de volgende: **“Op welke manieren positioneren spelers in het Nederlandse abortusveld zich ten opzichte van elkaar en hoe vindt de structurering van het positioneren plaats in dit veld?”** Deze vraag is geëvolueerd vanuit een meer richtinggevende en algemeen geformuleerde vraag naar het vorm krijgen van het Nederlandse abortusveld en de koppeling aan de geschiedenis van spelers. Omdat ik het veld zo open mogelijk wilde betreden, had ik geen enkel idee wat ik aan zou treffen, laat staan naar welke aspecten ik exact op zoek was. Ik formuleerde geen deelvragen, maar gebruikte een flexibele topiclijst (zie bijlage C). Ik heb me in mijn vraag uitsluitend op actieve spelers in het veld gericht. Ik ben me er bewust van dat zo een specifieke focus risico's voor de validiteit van het onderzoek met zich meebrengt. In het methodenhoofdstuk komt aan bod hoe ik deze risico's heb proberen uit te sluiten.

Het belang van taal: de gehanteerde definiëring

Taal is van groot belang in de abortuswereld. Wordt er gesproken over het verrichten van een abortus of het plegen van een abortus? Wordt er gesproken over een foetus die verwijderd wordt of een kindje dat uit de moederschoot getrokken wordt? In de taal ligt verborgen hoe de gebruiker

³ Zie bijlage A en B voor de betrokken organisaties naar organisatiecategorie.

ervan abortus benadert (de positie wordt kenbaar gemaakt aan de ander): als een medische ingreep of een misdaad. Ik heb er tijdens het onderzoeksproces en in dit rapport voor gekozen gebruik te maken van de meest neutrale terminologie mogelijk, al ben ik me er bewust van dat er geen neutraliteit en neutraal taalgebruik bestaan in een complex en omstreden veld als deze (Ferree e.a., 2002). Ik spreek dus in termen van de ingreep of verrichting, het ondergaan van een abortus en betitel datgene wat groeit in de baarmoeder als een foetus of vrucht. Sinds jaar en dag zijn de welbekende termen pro- en anti-abortus in zwang. Onder invloed van de discussie in de Verenigde Staten worden deze veelal vervangen door 'pro choice' en 'pro life'. Omdat deze termen een aantal respondenten tegen de borst stoten ('Hoewel we voor vrije keuze van de vrouw zijn, zijn wij niet tegen het leven'), heb ik besloten deze niet te gebruiken. Als ik spreek over pro-abortus (of liberalen) doel ik op de individuen en collectieven die weinig of geen morele bezwaren zien rondom abortus en weinig of niets willen verruimen aan de abortuswet- en regelgeving. Met anti-abortus (of conservatieven)⁴ doel ik op de individuen en collectieven die terughoudend staan tegenover het vóórkomen van abortus en inzetten op inperking van de liberale wetgeving (Ferree e.a., 2002). Toch ben ik sceptisch over het gebruik van beide termen omdat het een valse dichotomie in stand houdt, ik probeer dit daarom te reduceren. Tot slot gebruik ik de termen actoren, spelers en partijen door elkaar en doel ik hiermee op organisaties of respondenten hierbinnen die zich in het Nederlandse abortusveld bewegen.

1.4 Opbouw van rapport

Eerstvolgende hoofdstuk gaat in op de wetenschapsfilosofische kijk waar het onderzoek op gebouwd is, de methoden die gebruikt zijn en eventuele discussiepunten die hierbij aangehaald moeten worden. Hoe is er geprobeerd de kwaliteit van het stuk te waarborgen? Dan, in hoofdstuk 3, volgt het theoretisch kader. De veldtheorie van Bourdieu wordt hier uitgebreid beschreven. Zijdelings komen de thema's historie, macht en performance aan bod. In hoofdstuk 4 wordt de lezer meegenomen naar de vroege ontwikkeling van het abortusveld en eindigt via de beschrijving van de huidige wetgeving bij een kort overzicht van de karakteristieken van de onderzoeksorganisaties. Hoofdstuk 5 vormt het datahoofdstuk. Centrale thema's die hierin behandeld worden zijn beeldvorming over de ander, passief en actief positioneren en het presenteren van de organisatie. De data worden direct gekoppeld aan de concepten van Bourdieu en andere auteurs. Tot slot volgen conclusie en aanbevelingen (hoofdstuk 6) en wordt het rapport afgesloten met mijn referenties en bijlagen.

⁴ Hierbij refererend aan het politieke spectrum. Conservatieve partijen kunnen vooruitstrevend zijn op economisch gebied, maar zijn veelal terughoudend op het gebied van de individuele keuzevrijheid van de mens (het 'voor God' spelen).

2. Methodologie

Dit hoofdstuk gaat van start met mijn kijk op kennis. Hoe ik 'waarheid', de interactie met mijn respondenten en de omlijning van velden bekijk heeft immers vergaande gevolgen voor de methoden die ik ontwikkeld heb. Hierna volgen de selectie van veld en respondenten, alsook de manier van dataverzameling en dataverwerking. Tot slot komt aan bod hoe ik de kwaliteit van het onderzoek heb willen waarborgen.

2.1 Kijk op kennis

Meebouwen aan 'waarheid'

In navolging van de sociaal constructivisten ben ik ervan overtuigd dat alles wat de mens als 'waar' uitlegt sociaal gevormd is. Met andere woorden: dat wat de mens om zich heen observeert en ziet als werkelijkheid is per situatie anders van aard door de verschillen in betekenis die mensen eraan gegeven hebben. Het totaalpakket van mijn DNA, opvoeding en scholing maken dat ik situaties anders ervaar en hier anders op reageer dan een medestudent doet. Als onderzoeker help ik meebouwen aan de werkelijkheidsperceptie van de ander. Wanneer deze ander de respondent is, doe ik dit door met hem/ haar in gesprek te zijn. Wanneer deze ander het publiek van mijn resultaten is, doe ik dit door hen data te tonen waarin mijn kijk op zaken domineert. Mijn onderzoek is maar één manier om de mening van spelers in het abortusveld weer te geven. Wanneer een andere onderzoeker deze studie had afgenomen, had deze zonder twijfel andere resultaten gevonden. Mijn rapport is aldus een interpretatie van interpretaties (naar: Chia, in: Martin, 2002).

Afstand tot de respondent

Maar hoe dicht kun je daadwerkelijk komen bij de interpretatie van de ander die jou onbekend is ('*the problem of other minds*')? (Hollis, 2006). Ik ben ervan overtuigd dat hoe meer je een onderdeel wordt van de belevingswereld van de onderzochte (hen de uiteindelijke focus van het onderzoek, de categorieën, laat bepalen), hoe meer recht je kunt doen aan hun betekenisgeving. Je bent een stukje met hun meegelopen en hebt zo een gevoel ontwikkeld voor hun kijk en taalgebruik (Martin, 2002). In puurste vorm is dit 'insider perspectief' onmogelijk: er bestaat een natuurlijke afstand tussen onderzoeker en onderzochte. In puurste vorm is het ook onwenselijk omdat het de rol van de onderzoeker is een brug te vormen tussen onderzoekswereld en academische wereld. '*Going native*' zou resulteren in een (weinig objectieve) weergave van het veld waar het publiek geen aansluiting op kan vinden. Via boeken, gesprekken en documentaires heb ik me tijdens het onderzoek verdiept in de abortuswereld. Ik heb spelers het zwaartepunt van het onderzoek laten bepalen. Het tegengestelde 'outsider perspectief' is gehanteerd in een later stadium van het onderzoek: als onderzoeker heb ik besluiten genomen over de belangrijkste thema's en de manier van datapresentatie naar mijn lezers.

Kijk op velden

Dit onderzoek is in grote mate gericht op de veldtheorie van Bourdieu. Hij is van mening dat velden en subvelden zich hoofdzakelijk vormen rond een beroepsnische (het wetenschappelijk veld, het artistieke

veld et cetera). In deze scriptie toon ik echter aan dat engageren rond een maatschappelijk probleem is wat spelers in het Nederlandse abortusveld in essentie doen. Structureren langs beroepsniches is daarbij ook aanwezig: deze treffen elkaar in een matrixstructurering. Een veld zie ik zo als een sociale ruimte waarin spelers uit verschillende beroepsniches bezig zijn om betekenis en vorm te geven aan een maatschappelijk probleem en hun actiepad daaromheen. In de voetsporen van Bourdieu ben ik dan van mening dat de relaties in het veld historisch gevormd zijn en de beeldvorming en het handelen van spelers vandaag de dag bepalen. Het veld is tot slot een door de onderzoeker geconstrueerd concept: deze bepaalt de omlijning ervan (ultieme grenzen bestaan niet; het veld is nooit 'af'). Daarom in navolging van Nuijten (1998): *"It is a working concept and should not be seen as a 'reality' out there or an entity with boundaries. The ultimate aim of (...) study is not the definition and demarcation of force fields but the explanation of the development of organising practices."*

2.2 Omlijning van het veld

Beslissen over grenzen van het veld

Emirbayer en Williams (2005) stellen dat het buitengewoon moeilijk is op voorhand de structuur, dominante posities en grenzen van een veld te bepalen. Een keuze moest gemaakt en ik besloot me op de actieve spelers in het veld te richten (zichtbare spelers waar veel over gesproken wordt). Van hen verwachtte ik de meest actuele informatie te krijgen over machtsverhoudingen en stellingname in het abortusveld.

Discussieblok 1: Juiste vertegenwoordiging van het veld

De criticus zou zich af kunnen vragen of mijn respondentenpool het veld wel juist vertegenwoordigt. Vele criteria en checkmomenten zijn ingebouwd om te komen tot een weloverwogen afspiegeling ervan. Spelers moesten door meerderen aangemerkt worden als potentieel voor ik contact met hen opnam. Tussentijds hield ik de categorieën als straks beschreven in het oog en anticepeerde ik hierop. Ter eindcontrole zijn de bij dit onderzoek betrokken organisaties gelegd naast die van de evaluatie van de Waz: 60% hiervan kwam overeen (bijlage D). Partijen die wel bij de evaluatie maar niet bij mijn onderzoek betrokken zijn, kennen een bredere oriëntatie op onder andere de bevordering van de geneeskunst, gewenste zwangerschap en seksualiteit. Geïnterviewden begonnen tegen het einde van de interviewfase te wijzen op de verzaaiing van respondenten: 'Ik zou niet weten wie nog aan te dragen'. Dit moet op een gemene deler wijzen. Tot slot dient benadrukt dat de studie van een veld nooit 'af' is. Een veld is in de ogen van ieder anders gevormd. Het veld en de spelers die ik definieer, onderscheidt een ander op een afwijkende manier.

Op de volgende pagina is een overzicht weergegeven van mijn activiteit rond het selecteren van spelers in het Nederlandse abortusveld. Ik heb me hierin grotendeels laten leiden door advies van Nicole Brenninkmeijer (eerder passeerde zij als de PhD kandidaat aan de Vrije Universiteit Amsterdam die zich de veldmethodiek eigen heeft gemaakt binnen het veld van eengerelateerd geweld).

Via	Methode
Informant Rebecca Gomperts van Women on Waves (WoW)	Start <i>snowball sampling</i> ('Wie denk jij dat de belangrijke partijen zijn om te betrekken in dit onderzoek?')
Abortus dossier van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)	Bestuderen van externe links van deze website (om eerste <i>snowball sampling</i> te staven)
Zoekmachine Lexis Nexis	Invoeren van algemene zoektermen ('abortuswetgeving Nederland', 'abortus debat Nederland') en specifieke zoektermen gericht op aangehaalde organisaties ('Schreeuw om Leven', 'VBOK') voor hetzelfde doel. Resultaat was een constante top 3 van kranten die op deze onderwerpen publiceerde (hen toegevoegd als spelers op basis van theorie Ferree e.a.)
Externe links op websites spelers	Noteren van partijen waarnaar spelers op hun website verwijzen (dit ter voorbereiding op interviews of voor de eigen beeldvorming van samenhang in het veld)
Respondenten (I)	Voortzetting gebruik van <i>snowball sampling</i> . Selectie van aangeraden partijen volgde als deze vaker langskwamen in eerdere zoektochten op websites en andere gesprekken (wanneer ze zichtbaar waren voor meerdere partijen). Vraag werd niet gesteld als respondenten zelf niet enorm actief in veld bleken (kwam tweemaal voor)
Respondenten (II)	Opsommen van geïnterviewde partijen ter controle van mijn kijk op het veld. Misten partijen, had men kritiek? Steeds minder toevoegingen naar eind en eenmaal kritiek (teveel anti-partijen betrokken, hier kom ik in dit hoofdstuk op terug).

Tabel 1 Selectiemethoden spelers (+ controle)

Discussieblok 2: Van start met gekleurde informant

Verder zou de criticus aan kunnen halen dat ik met een gekleurde informant gebrainstormd heb over de ontwikkeling van mijn onderzoek en tevens via haar de *snowball sampling* gestart ben. Gomperts zette me op het spoor van enkele 'anti-abortus organisaties' en zei dat het interessant zou zijn hun acties en bronnen in kaart te brengen. Sommige respondenten zijn van mening dat Gomperts een eigen agenda heeft. Echter: ik zou hoe dan ook niet van start gegaan kunnen zijn met een neutrale informant. Zoals in het datahoofdstuk duidelijker zal worden is het abortusveld het veld *pur sang* waar neutraliteit in gedachtegoed en handelen niet bestaat. Velen hebben een missie en zijn vastberaden deze te behalen. Wanneer ik van start was gegaan met een andere informant had het me dezelfde kritiek op kunnen leveren.

Beschrijving van de onderzoeksgroep

Van de 19 geïnterviewden zijn er 12 vrouw en 7 man (wanneer ik de observatie van de Dolle Mollies betrek is de verdeling 15 vrouwen en 7 mannen). De verdeling naar beroepsgroepen is als volgt: 6 geïnterviewden maken deel uit van een hulpverleningsinstantie, 4 (of 7 met het betrekken van de observatie) van een actiegroep, 3 van een mediapartij en 2 geïnterviewden van een beroepsvereniging, politieke partij of (semi-) overheidspartij. Ook is de verhouding pro-abortus/ anti-abortus speler in het oog gehouden. De volgende verhoudingen zijn gebaseerd op beeldvorming in interviews en media (hier kan discussie over bestaan). 3 Geïnterviewden staan vanuit de professie neutraal ten aanzien van het onderwerp, 7 geïnterviewden wordt door het merendeel gezien als liberaal ten aanzien van het onderwerp (10 met bijrekening van de observatie) en 9 geïnterviewden als sceptisch.⁵ Geprobeerd is om andere partijen te betrekken in het onderzoek die voor meer balans in de categorieën zouden zorgen. Zo is de Rutgers Nisso Groep benaderd (RNG, had teveel verzoeken vanuit studenten), Democraten '66 (D'66, was te druk met de campagnevoering) en het NRC Handelsblad (voor lange tijd geen contact mogelijk, pas na afsluiting van de interviewfase).

Discussieblok 3: Grootte pool met oog op conclusies over subvelden

Met het oog op de drie laatstgenoemde organisatiecategorieën (beroepsverenigingen, politieke partijen en [semi-] overheidspartijen) trek ik in mijn rapport conclusies op basis van enkel twee organisaties die de categorie vullen. Hier komt de criticus weer om de hoek kijken: “De resultaten over de logica van subvelden zijn niet voldoende betrouwbaar”. Zoals gezegd heb ik geprobeerd meer balans in de categorieën te brengen. Beroepsverenigingen in het veld zijn echter dun bezaaid en het betrekken van andere [semi-] overheidspartijen werd me afgeraden vanuit een respondent uit die categorie. De conclusies die ik over de 3 typen organisaties trek moeten bovenal gezien worden als tentatief, niet als spijkerhard. De nadruk van dit onderzoek heeft tot slot sowieso gelegen op begrijpen, niet op verklaren en het generaliseren van correlaties naar andere cases.

2.3 Dataverzameling

Documenten

Documenten zijn bestudeerd om te komen tot selectie van enkele respondenten (de mediapartijen); om een theoretisch kader te vormen; de ontwikkeling van het veld te schetsen en tot slot om inzicht te krijgen in de afzonderlijke organisaties die betrokken zijn geweest bij dit onderzoek. Indirect heb ik gebruik gemaakt van documenten om te komen tot het categoriseren van de organisaties in beroepsgroepen. Er is met name gebruik gemaakt van jaarverslagen, onderzoeksrapporten en krantenartikelen.

⁵ Als neutraal zijn gerekend het Ministerie van VWS, IGZ en Fiom. Als liberaal zijn gerekend CASA, StiSAN, NGvA, WOW en WVE (de Dolle Mollies) en als sceptisch zijn gerekend BOSK, VBOK, CDA, CU, EO, ND, NAV, Schreeuw om Leven en Trouw.

Interviews

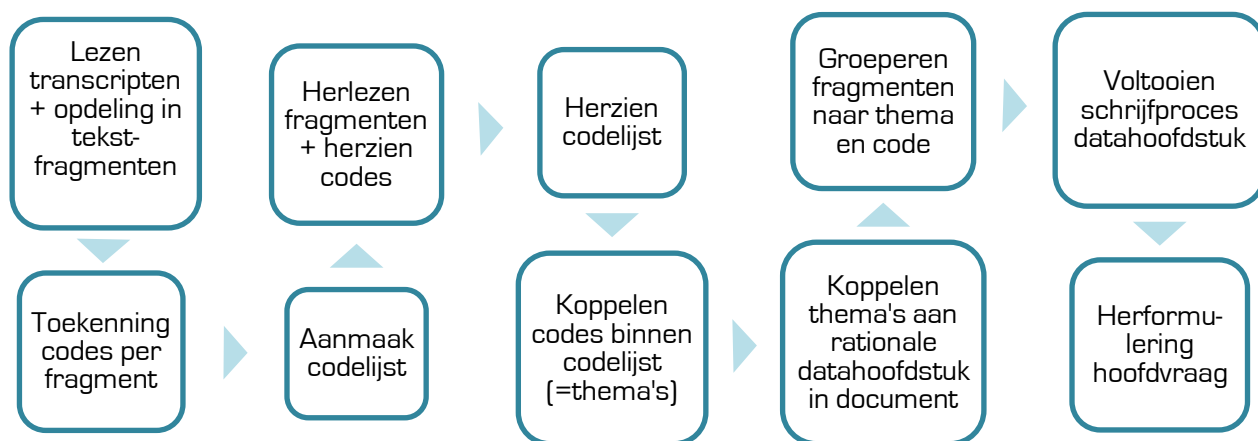
Er hebben in totaal 2 oriënterende gesprekken en 19 diepte-interviews plaatsgevonden. De *snowball sampling* leverde me veelal namen van organisaties, maar geen namen van respondenten. De introductie e-mail zoals werd verstuurd naar de organisatie is opgenomen onder bijlage E. E-mailen had voor mij de voorkeur boven bellen omdat het mensen de tijd gaf intern door te zoeken en mijn vraag er nog eens bij te pakken wanneer nodig. Interviewen deed ik op locatie bij de respondent (een enkele keer op een ontmoetingsplaats). Enkele respondenten (van de Inspectie voor de Gezondheidszorg [IGZ] en StiSAN) heb ik stukken tekst toegestuurd uit het datahoofdstuk waarin de organisaties aangehaald werden, zoals mij verzocht was.⁶

Observaties

Op de locaties waar ik interviewde, observeerde ik ook. Bijzonderheden zijn opgenomen in hoofdstuk 6 en het datahoofdstuk. Voorts heb ik twee georganiseerde observatiemomenten ingebouwd, te weten: een overleg van de actiegroep Dolle Mollies met enkele abortusartsen over de stand van zaken in het veld en de eventuele behoefte aan strijdkracht (I) en een manifestatie van actiegroep Schreeuw om Leven in Den Haag (II).

2.4 Dataverwerking

Tot slot over de manier waarop ik mijn data verwerkt heb. De volgende figuur geeft een chronologisch inzicht in de gemaakte stappen waar het op de verwerkingsfase aankomt. Ik ben me er bewust van dat ik in deze fase in grote mate heb bijgedragen aan bewerking van de citaten van mijn respondenten.⁷

Figuur 1 Dataverwerking beknopt in beeld

⁶ Mijn stijl van transcriberen was vrij exact (nadruk op woorden, opvallende emoties en lange pauzes). Dit om zoveel mogelijk recht te doen aan de betekenisgeving van de respondent, maar vooral om recht te doen aan de emotie die het veld kent.

⁷ De eerste bewerking trad op tijdens het opdelen van de transcripten in tekstfragmenten: Ik vatte mijn vragen in korte woorden samen en nam tussentijdse reacties van mij niet op. De tweede bewerking trad op tijdens het coderen, toen ik quotes verwijderde waarvan ik vond dat deze geen betrekking hadden op mijn onderzoeksfocus. De derde en vierde bewerking traden op tijdens 'het groeperen van fragmenten naar thema en code': ik herschikte citaten en maakte ze leesbaarder en bepaalde tot slot welke citaten opgenomen zouden worden in mijn rapport en welke niet.

2.5 Kwaliteit

De kwaliteit van een onderzoek valt achtereenvolgens uiteen in de betrouwbaarheid, de interne en externe validiteit en de bruikbaarheid ervan (Maxwell, 2005).

Herhaalbaarheid en navolgbaarheid

Ik besef me dat deze casusstudie allereerst niet herhaalbaar is. Een andere onderzoeker zou het onderzoeksveld op een andere manier beïnvloed hebben en daarnaast zijn de betrokken respondenten en observatiemomenten gevalspecifiek en tijdafhankelijk. Betrouwbaar heb ik dit onderzoek echter proberen te maken door het navolgbaar te maken voor mijn scriptiebegeleider en intervisiegroepsleden. Hen lichtte ik in over de grote veranderingen binnen mijn onderzoeksproces: van aangepaste conceptversies tot aanpassing in de onderzoeksfocus.

Interne en externe validiteit

Hoe vind ik dat ik als onderzoeker in staat ben geweest om plausibele conclusies te trekken? Allereerst heb ik 'triangulatie' toegepast (ik heb drie soorten dataverzamelmethode gebruikt). Zo probeerde ik het meeste recht te doen aan de verschillen die er kunnen bestaan in de interpretatie tussen spelers in het veld. In mijn veldnotities (die ik bijhield tijdens observaties) heb ik een scheiding aangebracht tussen waarneming en interpretatie. Verder heb ik gedaan aan *peer debriefing*. Ik had zitting in een intervisiegroep waarin ik regelmatig feedback kreeg op mijn tussentijdse stukken. Bovenal legde ik mijn resultaten naast de theorie. Tot slot heb ik in een apart document aandacht besteed aan het reflecteren op mijn rol als onderzoeker: wat kunnen mijn aanwezigheid en subjectiviteit voor invloed gehad hebben op de resultaten? Is mijn studie dan te generaliseren naar andere casussen? Nee, dat is mijn onderzoek niet. Benadrukt moet echter dat ik mezelf dit nooit als doel gesteld heb. Het vergelijken van mijn veldstudie met de literatuur en andere cases heeft tot gevolg dat er meer relatie met buiten kan worden gelegd dan anders het geval zou zijn geweest.

Bruikbaarheid

Tot slot aandacht voor de bruikbaarheid van mijn onderzoek. Ik heb me laten leiden door mijn onderzoeksveld in plaats van andersom om het voor hen zo bruikbaar mogelijk te maken. Door dicht bij hun wensen te blijven, heb ik geprobeerd in te haken op 'hetgeen dat leeft' binnen het abortusveld. Voor de respondenten betekende dit gehoord worden en 'hun ei kwijt kunnen'. Ik hoop tot slot dat mijn onderzoek bruikbaar is voor participanten in de zin dat het een bepaalde bewustwording genereert over structureringsmechanismen en macht binnen het veld en de gevolgen hiervan voor betrokkenen na terugkoppeling van mijn resultaten aan hen.

3. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk wordt grotendeels besteed aan het uiteenzetten van de veldtheorie van socioloog Pierre Bourdieu. Aan deze theorie worden zijdelings andere thema's gekoppeld die van belang zijn voor mijn datahoofdstuk. Het gaat hier om historie, macht en performance. Subkoppen zijn in vraagvorm geformuleerd en leiden de lezer door de theorie.

3.1 De sociologische benadering van een veld (introductie op Bourdieu)

Op welke manieren wordt de sociale wereld gestructureerd?

Binnen de sociologie wordt aangenomen dat het gedrag en handelen van de mens maar in beperkte mate 'vrij' is. Het wordt beïnvloed door vastomlijnde structuren. De auteur is van mening dat er op twee manieren sprake is van structurering binnen de sociale wereld. Bourdieu onderscheidt de 'sociale structuur' en 'mentale structuur' (Bourdieu, in: Bourdieu & Wacquant, 1992). Een andere theoreticus spreekt in dit verband ook wel over de sociale orde en culturele orde (Brenninkmeijer, 2008). De sociale orde kan gezien worden als een hiërarchie in het kapitaal dat spelers tot hun beschikking hebben en hieruit voortvloeiend, '*the power to define the situation*' (Glastra, 1999, terminologie naar: Hallett, 2003). Concreet is de ene actor zo machtiger dan de andere omdat de eerste bijvoorbeeld meer geld bezit. Gevolg is dat de machtige actor de vrijheid krijgt regels op te stellen waar de anderen zich aan moeten conformeren. De culturele orde verwijst voorts naar het 'engageren' dat spelers doen rond een probleem in de sociale wereld. De werkelijkheid ervan wordt gedefinieerd, de waarden die voor de spelers centraal staan getoond en de aanpak uiteengezet. Dit resulteert in dominante en ondergeschikte stellingnames over de gang van zaken in het veld (Glastra, 1999). Actoren kunnen zo in eenzelfde mate actief zijn rond een onderwerp, maar leggen het probleem verschillend uit en ontwikkelen verschillende tactieken om de persoonlijke doelen te behalen. De werkwijze die meer aansluit op de heersende norm is dominant aan de werkwijze van de overige actoren welke wordt gezien als afwijkend en ondergeschikt.

Hoe verhouden de ordes zich tot elkaar?

Bourdieu beschrijft hoe beide ordes in grote mate met elkaar in wisselwerking zijn. Langdurige blootstelling aan de sociale hiërarchie maakt dat men zich hiermee vereenzelvigd en deze internaliseert in het denken en handelen binnen de sociale wereld (mentale structuur). Een actor die voor langere tijd minder kapitaal heeft dan andere spelers en niet in staat is de regels te bepalen, stelt zich zo volgend op en stemt het taalgebruik hierop af (berustend). De auteur benoemt dit fenomeen als 'symbolisch geweld'. Een speler schikt zich in de vanzelfsprekendheid van 'hoe de dingen zijn', in de toegewezen positie die afwijkt van de dominante norm en verzet zich niet tegen de opgeworpen barrières. Niet gek is het zo dat Bourdieu de ordes beziet als hebbende een politieke functie: ze vormen een '*instrument of domination*'. De classificatie van groepen wordt immers in belangrijke mate in zowel materiële (kapitaal) als relationele zin (wie hoort erbij, wie niet) gestuurd en in stand gehouden. Het verschil in posities in het veld maakt dat er een constante strijd bestaat tussen groepen om betekenis te geven aan de wereld zoals het meest overeenkomt met de eigen

inzichten. Dit is de essentie van de sociologie. “*Classes and other antagonistic social collectives are continually engaged in a struggle to impose the definition of the world that is most congruent with their particular interests.*” (Bourdieu & Wacquant, 1992). Dit is dezelfde ‘*contest over meaning*’ waar Ferree e.a. over spreken (2002).

Welke rol heeft het begrip geschiedenis in de sociologie?

Het bestuderen van de geschiedenis is een voorwaarde om de hiërarchie in posities tussen actoren en de beeldvorming over begrippen en elkaar binnen het veld te kunnen begrijpen, aldus Bourdieu (Bourdieu & Wacquant, 1992). Wolf (1990) benadrukt het belang van historie voor de organisatiwetenschap. Als onderzoeker kun je je richten op organisatieprocessen die zich ontvouwen, vervlechten en ook weer imploderen en opnieuw starten. Het sociale leven is dynamisch en de historie bestuderen doet hier recht aan. Een andere kijk op de manier waarop de mens zich organiseert – in huishoudens, regio’s, nationale staten – is zo benodigd: dit organiseren is niet vast, maar wordt gevormd, telkens opnieuw door de tijd heen. Aan bovenstaande ligt een sociaal constructivistisch idee ten grondslag, welke Pettigrew e.a. (2001) nadrukkelijker uitdragen. “*History matters*”, zo stellen de auteurs. “*But history is not just events and chronology, it is carried in the human consciousness. The past is alive in the present and may be shaping the emerging future.*” Het effect van de geschiedenis stopt niet zomaar: het wordt gedragen door de mensen die er met beide benen instaan en wordt doorgegeven aan hun opvolgers. Bourdieu haalt aan dat wanneer een Afro-Amerikaan spreekt met een blanke Amerikaan, dit nooit gewoon een gesprek is of ooit kan zijn. Via hun spreekt de gehele koloniale historie, de economische, politieke en culture geschiedenis van Afro-Amerikanen. Hij beschrijft hoe mensen niet vanuit impulsiviteit op de ander reageren, maar vanuit een historisch gevormd denkkader (Bourdieu & Wacquant, 1992).

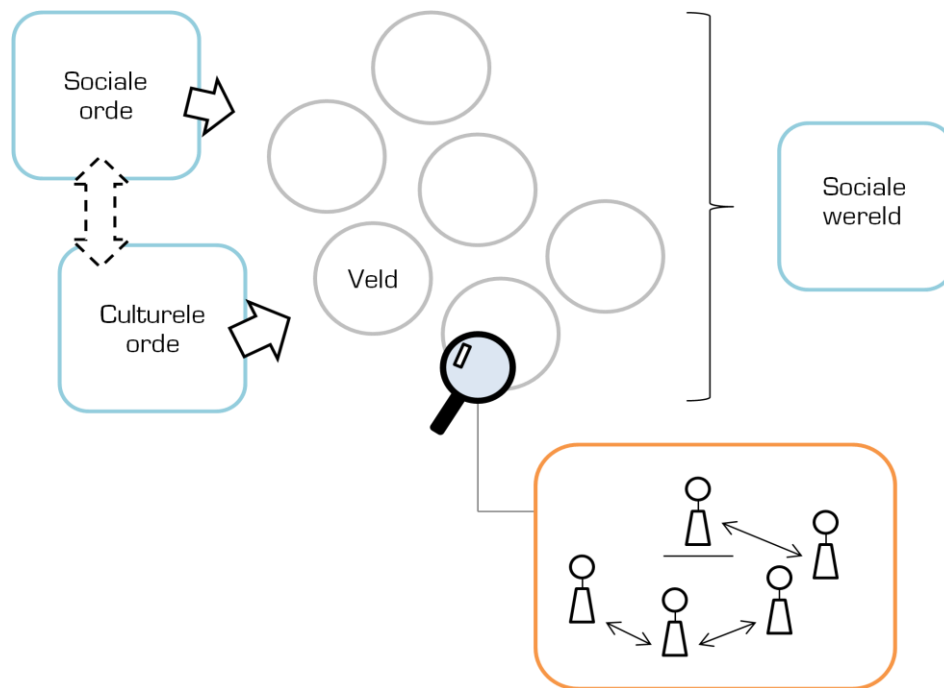
3.2 Bourdieus veldtheorie ontrafeld

De historie lijkt voor een groot deel invulling en richting te geven aan de sociale en culturele orde. Om meer inzicht te krijgen in de structurerende mechanismen van de sociale wereld, het veld, volgen onderstaand de centrale begrippen uit Bourdieu’s veldtheorie.

Wat is een veld?

Een veld is een ruimte binnen de sociale wereld die bestaat uit een aantal objectieve⁹, historische relaties tussen spelers. Zij verschillen van elkaar in positie in het veld. Binnen het veld overheersen vaste (historisch gevormde) patronen die het gedrag en handelen van de actoren grotendeels bepalen. In het veld regeren conflict en competitie, het is de plaats waar de strijd om betekenisgeving gevoerd wordt. Eerder werd al aangekaart dat Bourdieu van mening is dat een veld zich hoofdzakelijk vormt rond een bepaalde beroepsniche. Koppeling van Bourdieu’s kijk op veldstructurering (de beide ordes) en zijn veldbegrip resulteert in de figuur op de volgende bladzijde.

⁹ Bourdieu bedoelt hier: door de onderzoeker waar te nemen.

Figuur 2 Samenhang van begrippen orde, sociale wereld en veld in Bourdieu's veldtheorie

Bourdieu betoogt dat er een onderverdeling van het veld mogelijk is in subvelden. In hoog gedifferentieerde samenlevingen is de sociale wereld opgebouwd uit tal van relatief autonome sociale ruimtes. Bourdieu maakt (als voorbeeld) binnen het artistieke veld onderscheid tussen het subveld van de kleinschalige productie ('hoge kunst', unieke kunstwerken) en het subveld van de massaproductie ('lage kunst', drukwerk etc.). Hierbinnen staan heel eigen waarden op het spel (exclusiviteit versus het bereiken van de massa) en worden verschillende soorten kapitaal als het hoogste goed bestempeld (in eerstgenoemde is dit culturele autoriteit, in de laatstgenoemde de economische autoriteit). De te bereiken doelstellingen worden op verschillende manieren gedifferentieerd en bovenal gelegitimeerd naar andere spelers en omstanders. De doelstellingen en werkwijze die centraal staan binnen het ene subveld kunnen zo bekritiseerd worden door spelers uit het andere subveld (Hoebink, 2008). *"Every subfield has its own logic, rules and regularities, and each stage in the division of a field (...) entails a genuine leap. Every field constitutes a potentially open space of play whose boundaries are dynamic borders which are the stake of struggles within the field itself."* (Bourdieu in: Bourdieu & Wacquant, 1992). Het is zelfs mogelijk subvelden in subsubvelden onder te verdelen. In het gehanteerde voorbeeld zijn dit de geaccepteerde 'hoge kunst' artiesten (die hun werk in musea mogen presenteren) tegenover de voor roem strijdende 'hoge kunst' artiesten (die nog niet erkend worden). Afhankelijk van het veld en de problematiek hierbinnen (de autonomie van velden), kan de subveldstructurering van groter belang zijn voor spelers dan de structurering van het brede veld (Hoebink, 2008).

Waar bestaat binnen het veld competitie over?

Bourdieu stelt dat alle actoren in het veld alleenheerschappij proberen te krijgen over het kapitaal dat binnen het veld gezien wordt als het grootste goed. Dit kapitaal is de bron van de verschillende

posities die spelers in het veld innemen: het ene kapitaal wordt namelijk hoger gewaardeerd in een specifiek veld dan het andere. Waar in het wetenschappelijke veld wetenschappelijke autoriteit het grootste goed is, is dit in het kunstveld de culturele autoriteit (Bourdieu & Wacquant, 1992). Bourdieu maakt onderscheid tussen economisch kapitaal (geld, onroerend goed), sociaal kapitaal (connecties) en cultureel kapitaal (kennis en vaardigheden vanuit opvoeding en opleiding). Naast pogingen van spelers om alleenheerschappij te krijgen over het belangrijkste goed binnen het veld, probeert men ook aan de regels van het spel en de te behalen winsten te tornen, aldus Pels (1989). Men probeert de sociale en culturele orde te vervormen in het eigen voordeel. Spelers die een monopolie hebben over het gewilde kapitaal zetten in op het behoud ervan en spelers die (meer) macht willen hebben (de monopolie willen doorbreken) zetten in op 'subversieve strategieën gericht op ketterij' (Pels, 1989). Het gedrag en handelen van iedere actor is onderhevig aan de sociale en culturele orde. Men kan zich afvragen hoe dit voor deze afwijkende strategieën geldt.

Wat omvat het begrip 'habitus'?

Sociale relaties verlopen in grote mate gestructureerd en voorspelbaar. Wat maakt nu dat dit zo gebeurt? Bourdieu spreekt hier van het begrip habitus. Dit is een mentaal denkkader, een handhavingsmechanisme, dat zich op basis van historische tradities in de hoofden van actoren heeft gevestigd. Het geeft vorm aan situaties en de relatie met anderen. Habitus wordt gevormd vanuit opvoeding en opleiding en wordt meegenomen wanneer mensen een organisatie betreden. Wanneer men hierbinnen gaat functioneren, gebeurt dit niet alleen op basis van formele organisatieregels, maar vooral op basis van habitus. (Hallett, 2003). Habitus kent een 'relationeel aspect' (Brenninkmeijer, 2008). Gedragingen en handelingen vanuit habitus geven vorm aan de sociale en culturele orde en vormen zo de basis voor aan te leren stellingnames en gedrag voor nieuwkomers in het veld. Habitus is echter zelf ook gestructureerd vanuit de ordes (deze zijn geïnternaliseerd), hetgeen maakt dat individuen en collectieven volgens vaste patronen reageren. Brenninkmeijer stelt dat een verschil in habitus zou kunnen verklaren waarom er onder actoren geen consensus bereikt wordt over wat het centrale onderwerp omvat en behoeft. Dit onderscheid zou tevens kunnen verklaren waarom bepaalde strategieën voor sommige actoren open staan (zij zijn in staat om dit vanuit hun habitus te zien en beschikken daarnaast over het juiste kapitaal) en dit voor anderen niet het geval is (zij hebben hier niet de 'bril' voor) (Brenninkmeijer, 2008). Elk individu maakt eigen socialisatieprocessen door: eerst onbewust in de opvoeding, later bewust in de opleiding (Laerman, in: Brenninkmeijer, 2008). Voorts bestaat een verschil in habitus tussen 'de oude rotten in het vak' en de nieuwkomers: bij de eerste groep is habitus volledig geïnternaliseerd (Pels, 1989).

Wat maakt dat het veld blijft bestaan?

Alleen wanneer actoren de behoefte voelen toe te treden tot het spel en geloven in de winsten die het veld te bieden heeft, bestaat het als speelruimte. Belang hebben bij het spel ziet Bourdieu niet in termen van economisch gewin. Groepen die geen belang hebben laat het spel koud; zij zijn ongeïnteresseerd in de uitkomsten. De erkenning van de waarde van het spel ziet Pels (1989) als een van de manieren waarop nieuwkomers hun 'recht van toegang kopen' in het spel. Toetreden vraagt volgens de auteur een dusdanige tijds- en energie-investering van de spelers, dat de

heersende strijd om kapitaal en betekenisgeving het spel niet om zeep helpt. Drempel voor spelers vormt eveneens het moeten bezitten van het kapitaal waar binnen het veld veel waarde aan gehecht wordt (Bourdieu & Wacquant, 1992). Kanttekening bij bestudering van het belang van spelers is dat de inzetten en belangen volgens Pels (1989) moeilijk kunnen worden waargenomen door iemand die er niet op 'gebouwd' is toe te treden. Dit doortrekkend, zou dit ook voor mij als onderzoeker gelden in mijn studie van het abotusveld. Ik kom hier in hoofdstuk 5 op terug.

Hoe is de veldtheorie te plaatsen in literatuur over macht?

Wolf (1990) beschrijft dat de kijk op macht in vier benaderingen tot uiting komt. De eerste ziet macht als de potentie om een situatie of persoon te beïnvloeden. Deze benadering van macht vertelt ons, behalve over de bezitter, weinig over de vorm en richting van het machtsspel. Een omvattender benadering richt zich op het opleggen van iemands wil aan de ander: dit zegt ons iets over de interacties tussen mensen, maar weinig over de omgeving waarin transacties plaatsvinden. De derde benadering focust zich op macht als iets dat het veld invult waar actoren hun kunnen introduceren en communiceren met anderen. Deze 'organisationele macht' gaat in op de omgeving waarbinnen macht plaatsvindt en het instrumentele aan het begrip (hoe bepalen sommigen het speelveld voor anderen?) De overtreffende trap van de benaderingen, de 'structurele macht' richt zich op hoe macht het speelveld organiseert en de verdeling hierbinnen bepaalt. Bepaald gedrag en handelen wordt binnen het veld als de norm gezien en ander gedrag en handelen als afwijkend hiervan. Evident is het dat deze laatste allesomvattende vorm van macht (want zich richtend op de speler, transacties, het veld en positionering) centraal staat in Bourdieu's veldtheorie.

3.3 Impression management door individu en collectief

In deze slotparagraaf van het theoretisch kader wordt het begrip 'impression management' uiteengezet (de activiteit van individuen en groepen om het beeld dat anderen van hen hebben te beïnvloeden).

Waarom en hoe geeft het individu een performance af?

Ieder individu speelt altijd en overal een rol in de interactie met anderen, zo is Goffman (1959) van mening. De auteur ziet een onderscheid tussen de betekenis die een persoon aan een situatie geeft en de betekenis die hij/ zij prijsgeeft aan omstanders. Dit afgeven van een performance is niet bedoeld als een lichtzinnig toneelspel om de eigen persoon te promoten, maar dient een hoger doel. Het stelt groepen mensen in staat betekenis te geven aan hun activiteit en de dynamische en complexe wereld om hun heen. Goffman benadrukt dat het veel van mensen vraagt positie te nemen in deze wereld die veel van hen eist (op het gebied van het moeten conformeren aan sociale regels bijvoorbeeld). Performances verschillen naar gelang het toneel, het publiek en de beschikbare middelen. Deze laatste (artefacten) spelen een belangrijke symbolische rol in opvoeringen: deze zijn niet enkel sociaal, maar ook materieel (Koster, 2009). Goffman (1959) maakt onderscheid tussen speler en spel en velt oordelen over de 'echtheid' van de performance. Hallet (2003) daarentegen, is van mening dat habitus het script vormt voor het reageren op anderen en situaties. Het zou ondoenlijk zijn dag in dag uit de performance te moeten monitoren en bijstellen, aldus de auteur. Veel meer dan dat men een rol aanneemt, spreiden mensen een deel van de persoon tentoon in hun

performance. In navolging van Hallet ben ik van mening dat spelers sociale structuren tijdens opvoeding, scholing en werk internaliseren en in grote mate op de 'automatische piloot' op de omgeving reageren. De snelheid en geworteldheid van de reacties van individuen duiden niet op het uitdenken en aannemen van rollen.

Welke organisaties houden zich vooral bezig met performances en hoe doen ze dit?

Net als individuen kunnen ook organisaties geneigd zijn tot performance. Cain (1994) en Elsbach & Sutton (1992) beschrijven hoe organisaties die vanwege hun doelstelling of werkwijze veroordeeld worden door het publiek zich toeleggen op het ontkrachten van die vooroordelen. Cain beschrijft allereerst hoe dit geldt voor organisaties die opereren in een sector waar taboe en stilzwijgen regeren (zoals uit het datahoofdstuk zal blijken, gaat dit ook op voor de abortushulpverlening). De omgeving van hulpverleningsorganisatie Aids Network heeft vooroordelen over de organisatie (haar verbondenheid met de homoseksuele gemeenschap) en de ziekte waar de organisatie zich mee bezighoudt (HIV komt voort uit slordigheid en is een ziekte van homoseksuelen). Medewerkers van de organisatie wijzen wanneer kan op de cliëntèle om aan te tonen dat zich hier niet alleen homoseksuelen in bevinden. De taal is problematisch: het woord 'homoseksueel' is niet toegestaan binnen de organisatie. De organisatie is zelfs terughoudend homoseksuelen aan te nemen. Alles stellen de medewerkers in het werk om Aids Network als een professionele organisatie te presenteren. Connecties worden gelegd met gerespecteerde professionals in de omgeving en de organisatie probeert uitgenodigd te worden voor Taskforces en belangrijke besprekingen.

Elsbach & Sutton (1992) beschrijven hoe performance belangrijk is voor organisaties wiens acties als onconventioneel worden beschouwd: actiegroepen.⁹ Evenals in Cains studie komt uit deze studie naar voren dat actiegroepen aandacht besteden aan het opbouwen van een professionele organisatie (er wordt in professionele termen naar afdelingen en medewerkers verwezen). Vooral een PR afdeling die de media weet te vinden is voor deze organisaties van belang (zoals zal blijken is dit voor de meeste spelers in het abortusveld het geval). Actiegroepen benadrukken de kunde van hun medewerkers (ook dit gaat op voor het merendeel van de spelers in het veld). Het positieve van acties wordt belicht: betoogd wordt hoe groepen mensen of de samenleving als geheel baat hebben bij de acties (het doel heiligt de middelen).

⁹ Of onbewust geassocieerd worden met niet legitieme acties: ook dit is waar voor de abortuspraktijk.

4. Context: De totstandkoming van het Nederlandse abortusveld

In dit hoofdstuk wordt besproken hoe het Nederlandse abortusveld door de jaren heen heeft ontwikkeld op het punt van het publieke vertoog, de wetgeving en hun wisselwerking. De huidige wetgeving wordt in het kort beschreven, net als de karakteristieken van de organisaties (lezers die graag de uitgebreide versie doornemen, verwijst ik naar bijlage G).

4.1 Leidend naar de eerste publieke abortusdiscussie

Vroege ontwikkeling van het veld

De Bruijn¹⁰ beschrijft hoe abortus in de jaren 1600-1800 gezien werd als de zwaarst te plegen vorm van doodslag en overeenkomstig bestraft werd. De Rooms-katholieke kerk had in deze jaren veel invloed op de publieke opinie over de 'bezieling' van de foetus en probeerde hiermee een vraag in te vullen waar vandaag de dag nog steeds discussie over bestaat: 'Wanneer begint leven?' In deze tijd stond abortus niet hoog op de politieke agenda en vonden er nauwelijks processen plaats. Vrouwen gingen voornamelijk tot abortus over om de gevolgen van een te vrije (buitenechtelijke) seksuele omgang te bestrijden. De medische abortus (toegepast om het leven van de vrouw te redden wanneer dit in gevaar kwam tijdens de zwangerschap) kwam nauwelijks voor. Men bediende zich van interne middelen (het inbrengen van een mengsel van groene zeep) en/ of externe middelen (inname van bepaalde zaden en kruiden) om de vrucht af te drijven. Gebruik van deze middelen was niet zonder gevaar. Onder invloed van de Verlichting, veranderde de publieke kijk op abortus (men begon het te zien als een lichte, 'geprivilegieerde' vorm van kindermoord) en de invulling van het recht (er kwam aandacht voor de omstandigheden van de 'pleger' en nadruk kwam te liggen op het voorkómen van abortus, naast het bestraffen ervan). Ondanks de invoering van rechtelijke bepalingen, vonden weinig abortusprocessen plaats: het viel maar moeilijk te bewijzen of vrouwen een spontane of opzettelijk veroorzaakte miskraam hadden gehad. Rond 1830 begonnen zich onder het volk effectievere abortusmethoden te verspreiden. Mechanische middelen (het [laten] inbrengen van een scherp voorwerp) kwamen in zwang: de gelegenheidsaborteur deed zijn intrede. Deze 'ingreep' was – mede door het gebrek aan kennis en hygiëne – bijzonder risicovol: vaak leidde het tot hevige bloedingen, infecties en zelfs tot de dood van de zwangere (de Bruijn, 1979).

Industriële Revolutie: de eerste omslag

Rond 1880 werd de agrarisch/ ambachtelijke samenleving ingeruild voor de industriële samenleving. Deze omwenteling had vooral gevolgen op demografisch vlak. Onder invloed van de ontwikkeling van de medische wetenschap en gezondheidszorg veranderde Nederland van een land met hoge geboorte- en sterftcijfers naar één met lage cijfers. Politici begonnen zich te realiseren dat overbevolking en hongersnood op de loer lagen. Vanuit liberaal gedachtegoed werd de 'Nieuw-Malthusiaanse Bond (NMB) opgericht die 'geboorteregeling' moest propaganderen, onder andere

¹⁰ Het werk van de Bruijn vormt zo een consistent en gedetailleerd geheel, dat sommige respondenten (verbonden aan de vrouwenbeweging van het eerste uur) aan dit boek refereerden als 'de Bijbel'.

door verspreiding van anticonceptie.¹¹ De Bond uitte kritiek op de gangbare seksuele moraal zoals gevormd door de Christelijke kerk: seksualiteit hoefde niet per se verband te houden met voortplanting. Vanzelfsprekend vond de NMB hierin aansluiting op de vrouwenbeweging, die in grote mate actief was rond het onderwerp.¹² [de Bruijn, 1979]. In 1881 werd het Wetboek van Strafrecht ingevoerd. De abortusbepalingen werden hierin uitgebreid. Zowel vrouw als aborteur waren strafbaar en strafverzwaring gold als de aborteur een medicus was en/of de dood van de vrouw het gevolg was van de abortus. Hoewel niet opgenomen in de wetgeving, werd abortus in sommige gevallen aanvaard wanneer hier een medische indicatie voor was [Visser e.a., 2005]. Eind 1880 werd in een opinieblad voor het eerst voorzichtig gesproken van het recht van de vrouw op abortus. Voor velen binnen de vrouwenbeweging en de NMB was dit standpunt echter nog te radicaal [de Bruijn, 1979].

Liberalen versus conservatieven

Ondanks het verbod op abortus, begon het aantal abortussen toe te nemen. Ten opzichte van vroeger, werd abortus vanaf eind 1800 voornamelijk ingezet als middel tot geboortebeperking binnen het huwelijk. Er kon maar deels in de maatschappelijke behoefte aan anticonceptie worden voorzien. De medici waren de eersten die het stijgend aantal criminele abortussen (hetgeen verband hield) als een probleem benoemden. Juristen en theologen begonnen zich ook in de discussie te mengen. Er ontstond een heftige polemiek in de vakbladen die door de Bruijn gezien wordt als de eerste openbare abortusdiscussie in Nederland (1900). Nederland liep hierin voor op andere Westerse landen. Abortus was nu, naast een medisch en juridisch probleem (risico's van de abortus; moeilijkheden rond opsporing en berechting), ook een ethisch probleem. Liberale medici pleitten voor de 'medische exceptie'. Dit alles druiste geheel in tegen de Christelijke moraal. Verzet tegen de liberale NMB en haar sympathisanten kwam zo van kerkelijke organisaties, Christelijke politieke partijen en Christelijke medici. Er bestonden (voornamelijk onder artsen) vele vooroordelen over anticonceptie: er kleefden fysieke en psychische gevaren aan en bovenal was het de veroorzaker van de toename van het aantal criminele abortussen.¹³ In de heftige polemieken tussen voor- en tegenstanders van de inzet van anticonceptie, deden voor het eerst de termen 'pro' en 'contra' hun intrede (1904). In dit jaar werd tevens voor het eerst de wacht gehouden voor huizen van vermeende aborteurs door tegenstanders van abortus [de Bruijn, 1979].

4.2 Paradox tussen wetgeving en werkelijkheid

Eerste wetswijziging: het zedelijkheidsbeginsel

De lobby tegen de NMB leek zijn vruchten af te werpen. Na 1900 neemt de macht van de Christelijke politieke partijen zienderogen toe. Het 'zedelijkheidsbesef' (seksualiteit en zwangerschap moesten

¹¹ Leuke anekdote is overigens dat de oprichting van de NMB uitging van de echtgenoot van Aletta Jacobs, die (naast de andere activiteiten die zij ontplooidde) ook wel bekend staat als dé voorvechtster van het vrouwenkiesrecht.

¹² Anders dan verwacht mag worden, stond de vrouwenbeweging in eerste instantie terughoudend tegenover geboortebeperking. Er werd gevreesd voor seksuele uitbuiting van de vrouw (wanneer een zwangerschap in mindere mate het gevolg van geslachtsgemeenschap zou zijn) waar zij nu juist van bevrijd moest worden.

¹³ Met de kennis van nu lastig te begrijpen, maar de redenatie lijkt als volgt. Het gebruik van anticonceptie zou seksualiteit loskoppelen van het huwelijk en zou zo leiden tot zedelijk verval. De geslachtsgemeenschap zou meer buitenshuis worden opgezocht en resulteren in de toename van het aantal criminele abortussen.

gekoppeld blijven) raakte wijdverspreid in de politiek. De heersende mening was dat de criminele abortus bestreden moest worden, er een verbod moest komen op anticonceptie en de medische exceptie opgenomen moest worden in de wetgeving (om zo de criminele abortus in te perken). De Bruijn (1979) benadrukt hoe de Kamerdebatten over dit onderwerp langdurig en buitengewoon emotioneel waren. In 1911 vond een herziening van het Wetboek van Strafrecht plaats. Vooral de aborteur werd bestraft en wederom werd geen medische exceptie opgenomen (Visser e.a., 2005). De zedelijkheidswetgeving was effectief: hoewel opsporing van abortus moeilijk bleef, nam het aantal veroordelingen toe. Het aantal criminele abortussen nam echter ook verder toe. Vrouwen konden zich niet legaal tot artsen richten (de medische abortus werd wel geremd) en werden aldus naar gelegenhedsaborteurs gedreven. Abortussen waren over het algemeen duur (het illegale karakter ervan leidde tot financiële uitbuiting van de vrouw) (de Bruijn, 1979).

Economische malaise in de jaren '30: de tweede omslag

De regering was hoofdpromotor van het grote gezin. Bij trouwen volgde ontslag voor de vrouw (zo was er volle aandacht voor het aanstaande moederschap) en ook werd de kinderbijslag geïntroduceerd om kinderen krijgen lucratief te maken. De malaise in de jaren '30 zorgde er echter voor dat er meer draagvlak ontstond voor de standpunten voor de nog steeds actieve NMB. Grof gezegd: hoe minder monden te voeden, hoe gunstiger. De NMB begon consultatiebureaus op te richten. Eindelijk werd onderzoek ingesteld dat uit zou wijzen dat anticonceptie juist tot minder abortussen leidde en niet tot méér, zoals het idee was. De wetgeving en maatschappelijke werkelijkheid groeiden verder uiteen: de eerste stond machteloos tegenover de schaal waarop abortussen werden uitgevoerd. Het politieke klimaat veranderde. Vanuit liberale hoek werd geopperd de strafbaarheid van abortus op te heffen en werd voor het eerst gesproken van het zelfbeschikkingsrecht van de vrouw over het eigen lichaam. Politici spraken van een verontrustende bevolkingstoename en geleidelijk ontstond zo de acceptatie van anticonceptionele middelen (deze waren echter nog steeds strafbaar en slechts op louche wijze verkrijgbaar). Ondanks de ruimte die er kwam in de strenge wetgeving (in de jurisprudentie werd abortus op medische indicatie toegestaan), vreesden medici (gynaecologen) nog steeds om zich in te laten met abortus (de Bruijn, 1979). Men was ingesteld op leven geven, niet op leven wegnemen. Dat een abortus door een arts verricht werd, gebeurde ongeveer één keer in de paar jaar. Alle overige abortussen waren illegaal. Vrouwen hadden geen andere optie dan obscure 'Engeltjesmakers' op te zoeken in de grote steden. Deze behandelingen waren niet veel veiliger dan eerder beschreven (Andere Tijden, 2007).

Revoluties van de jaren '60: de derde omslag

De ontkerkelijking zette in en plaatste de kerk op grotere afstand van het volk. In de jaren '60 was in de maatschappij sprake van wat de Bruijn (1979) een 'algemene ethische heroriëntatie' noemt. Wat abortus betreft, kwam de nadruk te liggen op menswaardig leven in plaats van op het bestaan van leven *an sich*. Het welzijn en de zelfontplooiing van de vrouw namen een steeds belangrijker plaats in (Visser e.a., 2005). Huisartsen begonnen langzamerhand voorlichting te geven over geboorteregeling. In 1962 werd hier een stap in gemaakt toen de anticonceptiepil werd geïntroduceerd. Seksualiteit en zwangerschap waren vanaf dat moment voorgoed ontkoppeld en

abortus raakte steeds meer uit de taboesfeer (de Bruijn, 1979). Weer was een tegenstelling tussen wetgeving en werkelijkheid aanwijsbaar. De liberale ontwikkelingen stonden niet in verhouding met de strenge abortuswetgeving. Nog steeds werd geprobeerd aborteurs te vervolgen, maar men bleef op moeilijkheden lopen. In 1962 werd zo 'slechts' 70 maal geprocedeerd, terwijl het jaarlijks aantal abortussen op minimaal 125.000 geschat werd (Andere Tijden, 2007). In 1964 kwam de discussie over het legaliseren van abortus op gang binnen de vaste Kamercommissie van het Ministerie van Volksgezondheid. Een wetswijziging op het verbod op anticonceptie werd in 1966 ingediend (en werd drie jaar later een feit). Van grote betekenis was een televisie-uitzending in mei 1967, waarin een gynaecoloog openlijk verwoordde in bijzondere gevallen – wanneer de vrouw het zij medisch, het zij sociaal in 'existentiële nood' verkeerde – bereid te zijn een abortus te verrichten. Dit had een katalyserend effect op (het openbaar worden van) het aantal abortusvragen. Multidisciplinaire abortuscommissies werden opgericht in ziekenhuizen om te oordelen over de ernst van de situatie waarin de zwangere verkeerde. In 1970 begonnen in de grote steden de eerste abortusklinieken te openen. Vrouwen waren nu niet meer aangewezen op ziekenhuizen waar artsen soms weigerden de behandeling uit te voeren. Organisaties die een belangrijke rol speelden in dit gehele veranderingsproces waren vrouwenorganisaties als Dolle Mina en Wij Vrouwen Eisen en de Stichting voor medisch verantwoorde zwangerschapsonderbreking (Stimezo, de voorloper van StiSAN). Vooral de eerste twee hebben met grootschalige, mediagerichte acties, bezettingen van klinieken, inzending van brieven naar de politiek invloed gehad op het tot stand komen van de uiteindelijke wetgeving (Visser e.a., 2005).

De roep om rechtszekerheid

Hoewel bovenstaande ontwikkelingen een overtreding van de wet inhielden, greep het Openbaar Ministerie niet in (Andere Tijden, 2007). Toezicht en handhaving op basis van de geldende wetgeving waren feitelijk onmogelijk geworden. Dit resulteerde in rechtsonzekerheid. Sinds 1970 zijn verschillende wetsvoorstellen ingediend om tot een nieuwe abortusregeling te komen. Door de contraversie omtrent het onderwerp werd geen van de voorstellen aangenomen. Voor- en tegenstanders stonden lijnrecht tegenover elkaar in een verhit debat waar geen einde aan leek te komen. Aan de ene kant stonden de voorstanders van legalisering, aan de andere kant de voorstanders van het strafbaar stellen/ houden van abortus. Onder het kabinet van Agt (I) werd het wetsvoorstel Ginjaar (VVD)/ de Ruiter (CDA) na verwoede discussies in zowel de Tweede (1980) als de Eerste Kamer (1981) met één stem meerderheid aangenomen. In 1984 trad de wet – in samenwerking met het Besluit afbreking zwangerschap (Baz) – in werking en sindsdien zijn beiden nagenoeg ongewijzigd gebleven (Visser e.a., 2005).

4.3 Wet Afbreking Zwangerschap en de evaluatie

Inhoud van de Waz

Voordat tot abortus overgegaan mag worden, moet voldaan worden aan verschillende rechtseisen en -termijnen. Uitgangspunt van de wetgeving is allereerst tweeledig: *“de bescherming van het ongeboren leven enerzijds en de hulpverlening aan de vrouw die door een ongewenste zwangerschap in een*

noodsituatie verkeerd [sec.] anderzijds.” (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008). Een abortus mag enkel uitgevoerd wanneer ‘de noodsituatie van de vrouw deze onontkoombaar maakt’ (art. 5.1 Waz). Deze noodsituatie geldt als enige criterium voor zwangerschapsafbreking, vanuit de gedachte dat vrouwen op deze manier gevals specifiek beoordeeld kunnen worden. De rechtseisen die in het kader van dit onderzoek de meeste aandacht behoeven, zijn de volgende:

- Er moeten vijf dagen bedenktijd ingebouwd worden voor de vrouw (art. 3.1 Waz). Een abortus mag zo pas minimaal 5 dagen nadat de zwangere de arts gezien heeft uitgevoerd worden. Beoogd wordt hiermee overhaaste beslissingen tot abortus te voorkómen. Vele liberale spelers vinden de 5 dagen bedenktijd betutteling ten top (alsof de vrouw niet weet wat het beste voor haar is): dit maakt de rechtseis tot één van de meest besproken onderdelen van de Waz (Visser e.a., 2005).
- De arts dient de vrouw op alternatieven voor abortus te wijzen.
- Een abortus mag verricht worden totdat ‘een vrucht die naar redelijkerwijs verwacht mag worden in staat is buiten het moederlichaam in leven te blijven’. Op basis van de stand van de medische wetenschap is de levensvatbaarheidsgrens vastgesteld op 24 weken. In de praktijk wordt veelal een termijn aangehouden van 21 weken en een paar dagen. Medici willen er zeker van zijn binnen de termijn te blijven. De zwangerschap wordt wel uiterlijk in de 24^e week afgebroken wanneer de noodsituatie van de vrouw een medische oorzaak heeft (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008). Ook de levensvatbaarheidsgrens is een veelbesproken rechtseis: door de ontwikkeling van de medische wetenschap is het in sommige gevallen mogelijk levens te redden vanaf de 22^e week. Meer conservatieve spelers zijn zo van mening dat de grens niet absoluut bezien mag worden, maar de stand van de wetenschap moet volgen (en zo naar voren gehaald moet worden).
- Abortussen mogen enkel verricht worden door artsen in ziekenhuizen of gespecialiseerde klinieken die in het bezit zijn van een vergunning afgegeven in de zin van de Waz (art. 2 Waz).

De meest recente wijziging van het Besluit afbreking zwangerschap is de opname van de ‘overtijdbehandeling’ (ook wel ‘vroeg abortus’) onder de wet. De flexibele bedenktijd is onveranderd gebleven in de wetwijziging (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2009). Er is, de geluiden uit het veld aanhorend, veel te doen geweest over opname van deze behandeling in de wet (vooral onder abortusklinieken die vreesden dat de bedenktijd ook voor deze behandeling zou gaan gelden).

Evaluatie van de Waz

De evaluatie van de Wet afbreking zwangerschap (en de Baz) die in 2005 plaatsvond, was een belangrijk moment voor het veld. Doel van de evaluatie was inzicht te krijgen in hoe abortusgerelateerde organisaties de Waz en Baz in de praktijk toepassen (I) en of eventueel overgegaan moest worden tot wijziging van de wetsbesluiten (II) (Visser e.a., 2005). De wet is meermalen besproken geweest in het parlement, onder andere naar aanleiding van jaarrapportages van de Inspectie voor de Gezondheidszorg en berichtgeving in de media. Na invoering van de wetgeving hebben zich ontwikkelingen voorgedaan in de maatschappij en wetenschap die gevolgen konden hebben voor de doelstelling van de wetgeving (stijging abortuscijfer, introductie van de

abortuspil, invoering van de prenatale diagnostiek), aldus Visser e.a. In het regeerakkoord van kabinet Balkenende (I) werden afspraken opgenomen over evaluatie van de wet. Vooral conservatieve spelers (Christelijke politieke partijen) hebben gelobbyd om deze evaluatie tot een feit te maken. Over het algemeen stelde de evaluatiecommissie dat de wetgeving goed nageleefd wordt, op enkele knelpunten na:

- De naleving en toepassing van de bedenktijd gebeurt niet altijd op de juiste manier. Aangeraden wordt deze cliëntspecifiek vorm te geven (zoals bij de overtijdbehandeling het geval is).
- De noodsituatie van de vrouw wordt conform de bedoeling van de wetgever ingevuld. Wel lijkt de voorlichting over alternatieven voor abortus soms te ontbreken. De kwaliteit van de counseling zou verbeterd moeten worden.
- Er is meer kennis benodigd over de psychische gevolgen van abortus op de langere termijn. Onderzoek dient hiernaar uitgezet.
- Gewezen wordt verder op het feit dat het gewenst is de richtlijnen voor 'good governance' ook in abortusklinieken toe te passen voor zover nog niet het geval (transparantie, efficiëntie e.d.).¹⁴

4.4 Karakteristieken van de onderzoeksorganisaties (samenvatting)¹⁵

Van de bij dit onderzoek betrokken abortusspelers worden (naar organisatiecategorie) kort de belangrijkste eigenschappen aangestipt. Zoals eerder vermeld bevindt de uitgebreide versie van dit onderdeel zich in bijlage G.¹⁶

Hulpverleningsinstanties

Centra voor Anticonceptie, Seksualiteit en Abortus (CASA) is een conglomeraat van verschillende abortusklinieken. Vanuit efficiëntie oogpunt is deze organisatie 6-7 jaar geleden ontstaan toen verschillende klinieken zich terugtrokken uit koepelorganisatie StiSAN. De missie van de organisatie is de volgende: *“Ieder individu heeft recht op zelfbeschikking op het gebied van geboorteregeling en recht op seksuele gezondheid.”* Er zijn rond de 100 medewerkers werkzaam. Evenzo bij de organisatie Fiom, die voorziet in het maatschappelijk werk rond abortus (counseling). Fiom stamt uit 1930; in het verleden waren veel bestuurders en maatschappelijk werkers actief in de vrouwenbeweging. *“De ambitie van de Fiom is om een laagdrempelige neutrale voorziening te blijven, bekend bij alle intermediairs en alle mensen die kortdurende professionele ondersteuning nodig hebben bij het nemen van een zorgvuldig besluit bij onbedoelde zwangerschap en zo nodig de verwerking van het genomen besluit.”* De StiSAN behartigt de belangen van 9 autonoom opererende klinieken. De organisatie heeft zich tot doel gesteld zorg te dragen voor een optimale abortushulpverlening en een goede beeldvorming en informatievoorziening te genereren inzake abortus en seksualiteit (en het voorkomen van ongewenste zwangerschap). De VBOK voorziet net als de Fiom in maatschappelijk werk, maar doet dit vanuit een meer conservatieve inslag. De

¹⁴ Artikelen uit de Waz en het Baz via Overheid.nl (2010).

¹⁵ De Trouw is niet opgenomen in dit informatieoverzicht. Bij nader inzien bleek de respondent minder actief te zijn in het abortusveld dan gedacht. Het interview heeft me geholpen in mijn beeldvorming, maar ik heb hier niet uit gequote.

¹⁶ De verwijzingen naar jaarverslagen en websites zijn tevens in dit onderdeel opgenomen.

organisatie is in 1971 (door Christelijke artsen) opgericht om als alternatief te dienen voor abortus. De missie van de VBOK is om *“een maximale bijdrage te leveren aan het respect voor en de bescherming van het ongeborn kind vanaf de conceptie.”* De vereniging van motorisch gehandicapten en hun ouders (BOSK) behartigt de belangen van personen die vanaf hun vroege jeugd motorisch gehandicapt zijn en de belangen van hun ouders of verzorgers. Uitgangspunt van de BOSK is het recht op leven voor eenieder. Afwijkingen die zich bij een vrucht openbaren tijdens de 20 weken echo zouden zo ook niet weggepoetst moeten worden door middel van abortus (al blijft het de keuze van de aanstaande ouders).

Actiegroepen

De Dolle Mollies is een jonge en kleine actiegroep uit anarchistisch milieu. De groep bestaat in de huidige samenstelling nog geen jaar. Dolle Mollies is van mening dat alleen de vrouw over haar eigen lichaam kan beslissen, geen hulpverlener zou haar daarin mogen betuttelen. Schreeuw om Leven zet daarentegen in op het beëindigen van abortus. De stichting bestaat inmiddels 25 jaar, wordt bestuurd door voorzitter en partner en kan rekenen op een groot bestand aan vrijwilligers. De organisatie is vrij 'berucht' in het veld voor haar spraakmakende acties. Women on Waves (ook wel 'abortusboot') is een non-profit organisatie die 10 jaar geleden opgericht is. WoW zet in het buitenland zorgtrajecten op, maar is in Nederland vooral actiegerelateerd bezig. Het is een eenmansbedrijf dat kan rekenen op de vaste steun van gespecialiseerde abortushulpverleners en vrijwilligers. De missie die de organisatie formuleert is: *“het willen voorkómen van ongewenste zwangerschap en onveilige abortussen door de gehele wereld.”* Wij Vrouwen Eisen (WVE) is tot slot een abortusactiegroep die in 1974 opgericht is omdat verschillende vrouwenorganisaties niet gerust waren op de goede afloop van de vrouwenstrijd. In de huidige tijd rest een kerngroep die actief is om de ontwikkelingen rond de abortuswetgeving te blijven volgen en actie te voeren wanneer nodig.

Mediapartijen

De Evangelische Omroep (EO) is een mediabedrijf dat onderdeel is van de Nederlandse Publieke Omroep. De organisatie is in 1967 opgericht omdat het Christelijke medium van die tijd te weinig zou doen aan verkondiging van het evangelie. *“Medewerkers hebben het verlangen om vanuit een persoonlijke relatie met Jezus Christus het Goede Nieuws van Gods Koninkrijk vorm te geven en door te geven. Vanuit dit verlangen wil de EO zoveel mogelijk mensen bereiken en bouwen aan de samenleving.”* Het Nederlands Dagblad (ND) baseert zich in standpunten en artikelen ook op de Bijbel. In 1944 werd het dagblad opgericht als een strengere tak binnen het Gereformeerde geloof. Sinds de jaren '80/ '90 richt de krant zich op een breder Christelijk publiek. Hetzelfde benadrukt de EO.

Beroepsverenigingen

Het Nederlands Genootschap van Abortusartsen (NGvA) bestaat uit ongeveer 55 leden. Het genootschap werd in 1991 opgericht als belangenbehartiger van alle abortusartsen in Nederland. De NGvA speelt een centrale rol in het ontwikkelen van abortus- en opleidingsprotocollen. Het Nederlands Artsenverbond is in 1972 opgericht als protestgroep voortkomend uit de KNMG omdat

de oprichters te weinig nadruk zagen op de 'beschermwaardigheid van het leven'. *"Het Nederlands Artsenverbond wil bijdragen aan de vorming van een maatschappij, waarin eerbied voor alle menselijk leven de norm is (...) en waarin artsen werken vanuit normen en waarden gebaseerd op de hippocratische ethiek."* Het NAV heeft 380 leden (waarvan 60 geen medisch specialist).

Politieke partijen

Het Christen Democratisch Appèl (CDA) is in 1980 ontstaan uit samenvoeging van Christelijke en Katholieke partijen. Evangelie vormt vandaag de dag nog de grondslag van de partij. Op het gebied van abortus erkent het CDA dat de vrouw in een noodsituatie kan komen waarin abortus de enige weg is, maar het CDA onderstreept dat het geen middel tot anticonceptie mag worden. De ChristenUnie (CU) is een kleine en relatief jonge partij; deze is opgericht in 2000 na samenvoeging van Gereformeerde partijen. *"De ChristenUnie ziet het als haar missie te streven naar een samenleving die meer en meer functioneert naar Gods wil."* De CU ziet het als een taak van de overheid om 'het schild te vormen voor de zwakken die zichzelf niet kunnen beschermen'. De ChristenUnie heeft zich (in de persoon van haar voorgangers) altijd verzet tegen de legalisering van abortus in Nederland. Zowel het CDA als de CU waren in Balkenende-IV regerende partijen.

(Semi-) overheidspartijen

De divisie volksgezondheid van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) faciliteert dat mensen met een gezondheidsprobleem of -behoefte tijdig een beroep kunnen doen op een zorgwerker. VWS creëert samen met zorgverzekeraars en zorgaanbieders dat er genoeg voorzieningen zijn en dat mensen keuzemogelijkheid hebben. De Directie Publieke Gezondheid is belast met het dragen van verantwoordelijkheid voor de Wet afbreking zwangerschap. De Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) houdt zich op het gebied van abortus bezig met het toezicht op de naleving van de Waz. De IGZ publiceert de jaarlijkse abortusrapportages en kwartaalcijfers. Het is een hoofdtaak van de Inspectie om het Ministerie te adviseren over toe te kennen vergunningen aan abortusklinieken. Zij heeft ook de macht vergunningen in te trekken in het geval van overtredingen.

5. Resultaten & analyse

5.1 Eigenheid van onderwerp en veld

In de inleiding en hoofdstuk 4 werd al een begin gemaakt met de beschrijving van eigenheden van het abortusveld en het onderwerp zelf. Deze paragraaf geeft de lezer de mogelijkheid een laatste verdiepingsslag te maken met het oog op onderwerp en veld voordat tot de kerndata gekomen wordt.¹⁷

5.1.1 Kleine wereld

De meeste respondenten halen aan of beamen dat het Nederlandse abortusveld een kleine wereld is. Wanneer ik hen inlichtte over mensen die ik gesproken had of nog spreken moest, klonken er vaak geluiden van herkenning (*“Ja, die heb ik vorige week nog aan de telefoon gehad”*). Zoals in paragrafen 5.2 en 5.3 beschreven zal worden, vindt de meeste interactie plaats tussen gelijkgestemden wat betreft het bezien en benaderen van abortus (I) en tussen organisaties die zich met eenzelfde doelstelling in het veld begeven (II). Herinner hier dat Bourdieu van mening is dat veldstructurering eigenlijk alleen bestaat rondom het tweede (de beroepsniche). Zoals zal blijken is het abortusveld een veld dat in essentie gestructureerd is rond het eerste (een maatschappelijk probleem). Johannes Verheijden (beleidsmedewerker bij de BOSK) reageert op de volgende manier op mijn constatering dat het abortusveld een kleine wereld lijkt te zijn.

“Het is één grote incestueuze club (lacht). Je hebt een aantal mensen die zich vanuit de overheid met het onderwerp bezighouden: werkgroepen van VWS ethiek, de vaste Kamercommissie. Op een gegeven moment weet je wie dat zijn, dus dat is een relatieve constante voor een jaar of vier. Die mensen kennen elkaar, weten precies wat ze van elkaar denken. Partijen hebben hun eigen achterban en kanalen om dingen door te geven, dus dan krijg je de EO, de NCRV, de vaste journalisten binnen Volkskrant, Trouw en het NRC die zich bezighouden met ethiek. Die kom je dan ook weer via allerlei soorten wegen tegen.”

Verheijdens uitspraak leert ons ook iets over de constante van spelers in het veld. Verwijzend naar bijlage F, is het zichtbaar dat vele respondenten al lange periode actief zijn in het abortusveld (met een gemiddelde van 14 jaar activiteit). Vooral vrouwen die geëngageerd waren en zijn met de vrouwenbeweging (abortusartsen en -activisten) zijn sinds lange tijd actief rond het thema. Door sommige respondenten wordt benadrukt dat vooral deze wereld van klinieken en connecties ‘van kennissen aan elkaar hangt’.

5.1.2 Door taboe omgeven

Een volgend kenmerk van het abortusveld is de mate waarin het vandaag de dag nog steeds door een sfeer van taboe omgeven wordt. Een quote van Bert van Herk, voorzitter van de Raad van Bestuur van CASA, om dit te onderschrijven:

¹⁷ Eigenheden zijn in deze paragraaf van elkaar gescheiden, maar al gauw valt op dat ze op complexe wijze met elkaar verbonden zijn. Bewust worden geen harde uitspraken gedaan over correlaties: dit is niet de focus van het onderzoek geweest.

“We zitten in een donker hoekje van de Nederlandse gezondheidszorg. Abortus is legaal, abortus wordt collectief gefinancierd, maar toen ik de overstap van de koepel van ziekenhuizen en verpleeghuizen naar CASA maakte, zeiden veel ziekenhuizen ‘Joh, dat is niet goed voor je carrière.’ Dat zette me heel erg aan het denken over de plaats die abortusklinieken kennelijk hebben in de maatschappij. Het geldt voor veel thema’s rond abortus, anticonceptie en seksualiteit dat veel mensen daar een beetje onthand mee zijn. Het zijn onderwerpen waar mensen heel veel gene over hebben en niet makkelijk over praten. Eigenlijk zijn ze nog steeds taboe.”

Beatrijs Stermerding, lid van Wij Vrouwen Eisen, sluit hierop aan:

“Het beeld dat abortus in Nederland niet meer door taboe omgeven zou zijn, deugt helemaal niet. Artsen zeggen dat het nog altijd niet makkelijk is om te vertellen dat je abortusarts bent.”

Enkele malen trof ik respondenten (klinikhoofden) in de abortusklinieken waar zij werkzaam zijn. Overeenkomsten die deze klinieken deelden waren dat ze elk een stuk buiten het stadscentrum lagen en enigszins onopvallend opgesteld stonden. Één van de klinieken had zoveel begroeiing tot aan de stoeprand, dat ik me afvroeg of ik op het juiste adres was. Een miniem bordje met de naam van de kliniek hing naast de deur. Voordat ik naar binnen kon, moest er aangebeld worden. Toen ik zelf een keer een afspraak had bij een CASA kliniek in Rotterdam, heb ik zo lang moeten zoeken naar de organisatie dat ik uiteindelijk te laat op mijn afspraak kwam. Deze gegevens zouden iets toe kunnen voegen aan hetgeen van Herk en Stermerding beschrijven over de plaats die abortus inneemt in onze samenleving. Het is een onderwerp dat – ook al stelt de Bruijn dat het in de 60’er jaren steeds meer uit de taboesfeer raakte – vandaag de dag nog steeds door taboe en gene omgeven wordt en men het liefst uit het directe zicht lijkt te willen houden.

Hier valt een parallel te trekken met de organisatie Aids Network, waar Cain onderzoek deed naar de activiteit van medewerkers om vooroordelen uit de samenleving over de organisatie te bevechten en deze bestaansrecht te geven. De abortushulpverlening loopt op eenzelfde manier tegen stigmatisering aan: zij houdt zich bezig met een behandeling die tot op de dag van vandaag geen open, onbevooroordeelde plaats in de samenleving krijgt. Het zijn instanties die worden geassocieerd met het uitvoeren van niet-legitieme praktijken of praktijken die niet aan de maatschappelijke norm voldoen, ondanks wetmatig handelen.

5.1.3 Emotioneel veld & neiging tot stellingname

In het abortusveld spelen emotie en de hevigheid hiervan een grote rol. Denk hier terug aan de quote van Ferree e.a. aan het begin van mijn inleiding waarin beschreven werd hoe abortus de meest basale waarden in een samenleving (vrouwenemancipatie, hulp aan minderheden e.d.) raakt en hier discussie over oproept. Sommige mensen zijn er in al hun vezels van overtuigd dat het niet aan de mens gelegen is te bepalen wat het recht krijgt te leven of te sterven. Andere mensen maken zich er hard voor dat de vrouw te allen tijde over haar eigen lichaam moet kunnen beschikken, in welke situatie dan ook. Men heeft hart voor het onderwerp, het debat, vanuit welke plaats in het veld ook:

“Ik snap wel dat die mensen [hulpverleners] geëmotioneerd zijn, want het is natuurlijk een enorm life event voor de vrouwen om wie het gaat. Als je een goed zorgverlener bent dan snap je dat en ben je erbij betrokken. Je gaat er natuurlijk niet in mee huilen, maar dat je daar je hart hebt liggen, dat heb ik ook wel gemerkt bij mensen. En dan heb je natuurlijk de mensen die tegen abortus zijn, ja die hebben dan weer op een andere manier hun emoties erin zitten. Dus het is een heel emotioneel veld, dat klopt.” (Marianne Amelink, inspecteur perinatale zorg, IGZ).

Zoals eerder ook al doorschemerde, is uit bovenstaande quote de ogenschijnlijk natuurlijke verdeling in voor- en tegenstanders van abortus af te lezen. Dat er nuance bestaat in het veld (en de verdeling in pro en anti een valse dichotomie is), komt in paragraaf 5.3.1 uitgebreid aan bod. Duidelijk is het in ieder geval dat het onderwerp uitlokt tot stellingname. Zoals een respondent opmerkte, ben je voor of tegen abortus: je kunt niet een beetje voor of een beetje tegen zijn (toch zijn ook hier kleuren grijs te ontdekken). Een manifestatie van Schreeuw om Leven die ik bijwoonde op het Plein in Den Haag, riep bij mensen eenzelfde stellingname op. Men leek het te betrekken op de eigen persoon (‘Ik zou het vreselijk vinden over zoiets te moeten beslissen’), het ethisch af te wegen (‘Toch denk ik dat het niet aan ons is te bepalen of een kindje zal leven of sterven’) waarna het standpunt geponeerd werd (‘Ik ben tegen abortus’).

5.1.4 Belang van historie

Historie neemt een buitengewoon belangrijke plaats in het abortusveld in. Dit komt op twee manieren tot uiting: onbewust in beeldvorming en gedrag naar de ander (I) en bewust in het verwijzen ernaar door spelers (II). Onderzoeksjournalist Embert Messelink van de EO schetst hoe historie onbewust doorwerkt in het positioneren van spelers nu (I). Hij spreekt over de manier waarop pro-abortus partijen zich positioneren ten opzichte van anti-abortus partijen en andersom.

“Die felle strijd die er toen was, je ziet vaak dat dat niet gunstig is. De onverzettelijkheid waarmee het recht bevochten is leidt er naar mijn indruk heel lang toe dat we elkaar niet meer in de ogen kunnen kijken en kunnen zeggen ‘Maar is dit nu een gewenste situatie?’ Ja, dat zou mij een lief ding waard zijn, als die strijdbijl een beetje begraven werd.”

Specifieker beschrijft Ellen Giepmans (landelijk beleidsmedewerker van de Fiom) hoe de historie de stellingname van partijen tijdens de evaluatie van de Waz leek te bepalen.

“Ik heb het idee dat het een erfenis is uit de jaren '70 of uit de tijd dat de wetgeving is ingesteld. Mensen houden zich daar gewoon heel erg aan vast. Je zag het ook met het uitkomen van dat evaluatierapport [van de Waz]: mensen schoten weer heel erg in de oude rol. Als mensen toen pro-abortus waren, dan kwam dat nu in bepaalde argumenten ook weer naar voren. Het rapport wordt op verschillende manieren gelezen.”

Zoals in vorig hoofdstuk kort aan bod kwam, is er in de jaren '60 en '70 een verwoede strijd gevoerd door de vrouwenbeweging voor het zelfbeschikkingsrecht van de vrouw over het eigen lichaam en in het verlengde hiervan, het recht op een veilige abortus ongedacht de situatie waarin zij verkeert. Dit is de strijd waar Messelink en Giepmans naar verwijzen. Zij zijn echter niet de enige die dit doen. In ieder interview heeft deze strijd (‘een verworvenheid van de jaren '60’) een belangrijke plaats ingenomen. De historie waarin liberale spelers (actiegroepen, klinieken, politieke partijen) vochten

voor abortusrechten en conservatieve spelers inzetten op behoud van de strenge wetgeving doet denken aan Bourdieu's voorbeeld van het gesprek tussen de witte Amerikaan en de Afro-Amerikaan. Hij zei hierover dat er tussen hun nooit een 'gewoon gesprek' zal kunnen bestaan door de historie die zij met zich meenemen. Eenzelfde iets kan gezegd worden voor de spelers in het abortusveld. Het sociaal constructivistische aspect van de historie en hoe dit latere generaties (onbewust) beïnvloedt in denken en handelen zoals beschreven door Pettigrew wordt hier onderschreven. In de volgende paragraaf wordt de stellingname op basis van de historie tot in detail uitgewerkt; het verband tussen deze twee zal zo voor de lezer nog duidelijker worden.

Verder wordt er door spelers bewust naar de historie van het veld gewezen als zijnde van belang (II). In sommige organisaties neemt de historie van het veld zo'n centrale plaats in (wordt hier zo vaak naar verwezen), dat nieuwkomers vastlopen in hun werkzaamheden wanneer ze deze niet voldoende kennen. Ellie Oosterhuis, beleidsmedewerker bij een abortuskliniek en zo werkzaam bij de StiSAN:

"Als ik iets geleerd heb wat dat betreft, is het wel dat er zo verschrikkelijk veel historie is en dat dat zo belangrijk is. Ja, dat merk je heel erg. Op het moment dat je de geschiedenis wat beter kent, functioneer je ook beter. Ik spijker mezelf nog steeds bij (grinnikt)."

Aansluitend hierop, kaart Peter Hildering, voorzitter van het NAV aan dat het kennen van de historie (de eigen ontstaansgeschiedenis) een nadrukkelijke wens vanuit de organisatie is. Aansluiting zoekend op het theoretisch kader, lijkt deze neiging tot bijscholing van de nieuwkomers het bewust internaliseren van habitus bij nieuwelingen in het veld (naar Pels).

Andere voorbeelden waarin spelers de historie memoreren is het zichtbaar maken van de strijd in ontvangstruimten (zo bevonden zich in de wachtkamer van de CASA kliniek in Den Haag uitvergrote zwart-wit foto's van de Dolle Mina strijd en trof ik vaandels van de Vrouwenbond aan in het pand van de Fiom). Een ander voorbeeld is de datum waarop spelers als Schreeuw om Leven hun acties voeren: de manifestatie van 28 april in Den Haag (waarbij 30.000 plastic foetusjes op het Plein werden gelegd om de 'slachtoffers' van abortus te herdenken) refereerde aan de dag waarop de Wvz in de Eerste Kamer aangenomen is.

5.1.5 Vermijding van het onderwerp

Het merendeel van de respondenten is van mening dat het gesprek over abortus (in een formele setting) ontweken wordt. Uitzonderingen zijn aan te halen, zoals de gesprekken die gekoppeld zijn aan de vaste Kamercommissie van VWS. In de Kamer zelf wordt het debat gevoerd naar aanleiding van de bekendmaking van abortuscijfers of een voorstel van een politieke partij met betrekking tot het onderwerp, zo vertelt Janneke Schermers (voormalig Kamerlid medische ethiek bij het CDA). Bert Dorenbos, voorzitter van Schreeuw om Leven schetst het volgende over het onderwerp abortus en het politieke debat.

“In Nederland is het überhaupt een patstelling. Er is nauwelijks een gesprek meer gaande. Men ontwijkt het. Ook politiek. Wij komen heel veel in Den Haag, we zitten bij al die kamerlobby toestanden en spreken heel veel mensen, maar er komt nooit een gesprek op gang. Het wordt ook geschoven in God en niet-God. Abortus is een religieus standpunt en daar praten we niet over.”

Merkbaar in de quote van Dorenbos is de geheel eigen manier waarop hij de kern van het probleem schetst, vanuit de eigen habitus. Een belangrijke reden waarom het debat over abortus zo weinig gevoerd wordt en het onverzettelijk is op de momenten dat dit gebeurt is de tegenstelling tussen geloven in God en dit niet doen. Meerdere respondenten redeneren vanuit een andere habitus en zijn van mening dat niet religie, maar het precaire, het emotionele aan het debat de oorzaak is.¹⁸ Bewijs voor dit standpunt dat door velen aangehaald wordt is de bijzonder late evaluatie van de Wet afbreking zwangerschap: bijna twintig jaar na invoering. Esmé Wiegman (Kamerlid medische ethiek van de CU) sprak over de activiteit van enkele Christelijke politieke partijen om ‘deze ideologische discussie die zo lang onbespreekbaar is geweest’ te doorbreken en de evaluatie van de Waz uitgevoerd te krijgen onder Balkenende II. Zo is ook Petra Engels van het Ministerie van VWS van mening:

“De wet is in 1984 in werking getreden en hij is in 2005 geëvalueerd. Niemand wilde zich met de abortus bemoeien. Als je als bewindspersoon iets over abortus zei, dan was dat gelijk stof tot discussie. Tot 1995 is het na inwerkingtreding helemaal nooit meer ter sprake geweest in de Kamer, tot bij een financiële verkenning voor de algemene rekenkamer inzichtelijk werd dat wij 15 miljoen uitgaven aan abortus. Vanaf die tijd heeft het in meer of in mindere mate toch weer in de belangstelling gestaan.” (Petra Engels, VWS).

Koert van Bakkum (adjunct-hoofdredacteur bij het ND) merkt tot slot op dat de polarisatie van het debat ook leidt tot vermindering van het onderwerp in de wetenschappelijke wereld. Er bestaat zo veel onduidelijkheid over de sociale en psychische gevolgen van abortus voor de vrouw:

“Als de discussie heel gepolariseerd is, dan zal de ene partij zeggen het niet onderzocht te willen hebben en de andere partij zal zeggen dat het dramatisch gesteld is, dat als je een abortus gehad hebt je leven naar de filistijnen is. De enige manier om die discussie verder te helpen is door er serieus onderzoek naar te laten doen. De visie is echter dat abortus gewoon een kwestie van autonomie is: ‘we hebben het nu zo geregeld, het is een goede manier om illegale abortussen tegen te gaan en zeur daar nu niet zo over’.”

In deze paragraaf is het abortusveld beschreven als een klein, door historie bepaald en op historie gericht veld waar taboe en emotie heersen en het debat vermeden wordt. De verschillende karakteristieken van het veld zijn op een ingewikkelde manier met elkaar verbonden en tekenen de beeldvorming en het plaats bepalen wat spelers doen.

¹⁸ De Bruijn beschreef eerder al hoe de Kamerdebatten over abortus in begin 1900 langdurig en emotioneel waren.

5.2 Structurering volgens de pro – anti dichotomie

In veel gedachten en handelingen van spelers in het abortusveld is de tweedeling herkenbaar.¹⁹ Het is ook de meest zichtbare structurering voor een buitenstaander. Ety (2009) versloeg een jaar geleden in de NRC Next: *“Wat wilde de Christenheid nu weer ondernemen om de overtijdbehandeling te saboteren, uiteraard met de Bijbel in de hand? Feministen waren er al meteen niet gerust op.”*²⁰ En Kamsteeg (2010) in het ND: *“Is er een ethische zaak die (...) Bijbeltrouwe Christenen en hun seculiere medeburgers sterker verdeelt dan abortus? (...) Is er in het debat sprake van een kloof zonder brug?”* In 5.2 wordt ingegaan op de hoofdzakelijke verschillen tussen spelers, de communicatiepatronen tussen hen en de beeldvorming die hier een grote rol bij speelt. Ook wordt aandacht besteed aan de rol van de media in het voortbestaan van de dichotomie.

5.2.1 Verschillen tussen pro-abortus en anti-abortus spelers

Zowel de pro-abortus als de anti-abortus partijen zitten met een ideologische insteek in het debat. Waar de eerste groep van mening is dat abortus een medische ingreep is die toegestaan moet blijven om angst en gezondheidsrisico's uit te sluiten, is de tweede groep van mening dat abortus (in meer of mindere mate) een misdaad is die op zichzelf gereduceerd moet worden. Waar de eerste groep zich vooral richt op de rechten van de ongewenst zwangere, ziet de tweede groep het recht op leven van het ongebooren kind (iетwat gechargeerd).²¹ Inzicht in zo'n ideologisch standpunt biedt de volgende quote van Bert Dorenbos (Schreeuw om Leven):

“Bottom line is: wanneer je aborteert, doodt je. En we mogen niet doden – Wetboek van Strafrecht, artikel 242 – behalve met abortus en euthanasie. Daar zijn uitzonderingen voor gemaakt. We erkennen dus dat het moord is. En het moet maar kunnen omdat abortus een recht geworden is vanuit het feminisme. Met wat voor argumenten – die zo duidelijk zijn als maar kan – je ook komt, het wordt allemaal aan de kant geschoven. Want abortus is geen feit meer, het is een ideologie.” (Bert Dorenbos, Schreeuw om Leven).

Olga Loeber, abortusarts en voorzitter van het NGvA ziet de tegenstellingen tussen pro- en anti-abortus spelers vooral op het vlak van deze ideologie.

*“Eigenlijk kun je zeggen dat mensen die anti zijn, uitgaan van beginselen. Abortus is moord, het is iets dat je nooit mag doen. Wij in Nederland gaan eigenlijk uit van resultaten, de vraag is hoe je nu de minste abortussen krijgt. Dat is een heel ander principe. Het betekent dat je het wilt doen, het mag doen, maar dat je het moet proberen te voorkomen. Anti zegt dan: ‘Ja, maar abortus mag nooit.’ En dan zeggen wij: ‘Ja, maar het gebeurt toch. Je kunt het dan maar beter legaal doen, veilig doen.’ Want hoe legaler een abortus, hoe minder het voorkomt. Illegaliteit leidt tot meer risico's, complicaties, doden en ook angst. Dat is een argument dat niet aanvaardbaar is voor de mensen die tegen zijn.”*²²

¹⁹ Hoewel ik van mening ben dat de pro – anti dichotomie een gecreëerde waarheid is en ik deze indirect in stand houd door mijn gegevens langs deze lijnen te presenteren, is het een structurering die daadwerkelijk gevoeld wordt binnen het veld.

²⁰ Zoals eerder in dit rapport aan bod is gekomen worden pro-abortus organisaties over het algemeen geassocieerd met (de strijd voor) vrouwenrechten en anti-abortus organisaties met het voeren van de Christelijke moraal.

²¹ Vanzelfsprekend bestaat er nuance in de abortusdichotomie. Voor de helderheid til ik deze echter grotendeels naar de volgende paragraaf waar een andere veldstructurering uitgewerkt wordt.

²² Herken in deze quote ook het geloof in de dichotomie: op natuurlijke wijze wordt gesproken over ‘wij’ versus ‘anti’.

Loeber is zo van mening dat pro-abortus organisaties meer een pragmatische nadruk kennen dan anti-abortus spelers. Het is inderdaad herkenbaar in de gesprekken dat pro partijen benadrukken dat het legale karakter van abortus beheersing van het totaalcijfer, controle van de behandeling en overige kwaliteitsmonitoring mogelijk maakt. Abortus sceptici kaarten dit eigenlijk niet aan. Zij leggen de nadruk op de tegenstrijdigheid van het proberen te redden van een kind van 23 weken in de ene kamer en het 'doden' van een ongewenst kind van dezelfde leeftijd aan de andere kant van de muur. Opgemerkt moet worden dat het vooral pro-abortus hulpverleners zijn die de pragmatische insteek kennen; het geldt niet voor ideologische actiegroeperingen als Wij Vrouwen Eisen en Women on Waves. Beatrijs Stermerding (WVE) beschrijft zo dat de behoefte aan abortus als medische ingreep altijd zal bestaan in de samenleving, maar voegt hieraan toe dat abortus een recht is van de vrouw (en dat de abortuswetgeving niet opgenomen zou mogen zijn in het Wetboek van Strafrecht). Waar we hier op stuiten is het verschil in logica tussen beroepsgroepen. Deze structurering van het veld komt in paragraaf 5.3 aan bod.

Het voorgaande beschrijft Bourdieu's 'mentale structuur' in de sociale wereld (het verschil in engageren wat spelers rond een onderwerp doen, in de waarden die ze tonen en in de strategieën die ze ontwikkelen). Bekijk ik abortus als iets dat toegestaan moet blijven of verboden moet worden? Zet ik me in voor keuzevrijheid van het individu of zet ik me in voor de bescherming van het ongeboren kind? Bron van dit alles is perceptie vanuit de habitus. Bourdieu benadrukt hoe de mentale structuur zich uit in dominante en ondergeschikte stellingnames. Deze huidige stand van de posities in het veld (de sociale structuur) is herkenbaar in de quotes van zowel Loeber als Dorenbos. Omdat Nederland sinds 1984 te maken heeft met een liberale wetgeving, vormt de pro-abortus visie de juridische en ook maatschappelijke norm. Dit maakt pro-abortus organisaties automatisch tot de partijen die met hun standpunten aansluiten bij een groter publiek en zich in hun handelen op de norm beroepen: 'Wij in Nederland gaan ergens anders van uit' (Loeber). Het maakt anti-abortus spelers tot bevechters van de pro-abortus norm (zij willen de wetgeving en publieke opinie immers naar eigen inzicht ingevuld zien): 'Met wat voor argumenten je ook komt, het wordt allemaal aan de kant geschoven' (Dorenbos). Met deze theoretische koppeling wordt tevens gestaafd dat de sociale en mentale structuur op complexe wijze met elkaar vervlochten zijn: ze staan in wisselwerking.

5.2.2 Communicatiepatronen tussen pro en anti

Het merendeel van de respondenten geeft aan geen of weinig contact te hebben met spelers van de 'andere zijde'. Wanneer ik respondenten in de interviews vroeg naar potentiële respondenten om in mijn onderzoek te betrekken, werd veelal binnen het 'eigen straatje' geantwoord. Een partij als het CDA verwees naar de BOSK, terwijl Wij Vrouwen Eisen de Rutgers Nisso Groep aandroeg. Rechtstreekse communicatie tussen pro-abortus en anti-abortus organisaties (dat wil zeggen: zonder media) vindt weinig plaats en op moment dat men met elkaar om tafel zit zijn de discussies doorgaans hard en onwrikbaar. Nogmaals Olga Loeber.

“Tussen pro en anti is het eigenlijk een soort wapenstilstand: ‘We agree to disagree’. Extreme partijen die laten we, die negeren we, omdat dat het enige is wat kan. Ik heb sommigen wel eens binnen gevraagd van ‘Kom nu eens kijken hoe we hier zitten’. Kopje koffie gegeven. En dan volgt: ‘Oh, de mensen kunnen dus ook nog naar buiten als ze toch niet meer willen?’ Goed, dat heeft dus vaak geen enkel effect.”²³

Liberale en conservatieve spelers komen hoofdzakelijk met elkaar in aanraking wanneer dit vanuit overheids(gerelateerde) partijen georganiseerd wordt (I), wanneer een activiteit of gebeurtenis in het veld om de reactie van de ander vraagt (II) of wanneer confrontatiemomenten georganiseerd worden door spelers (III). Buiten deze momenten om lopen de gemoederen tussen pro-abortus en anti-abortus partijen weinig hoog op, omdat ze vrij autonoom opereren. Wat betreft het eerste punt komt het voor dat samenwerking tussen partijen benodigd is vanuit de vaste Kamercommissie van VWS (bijvoorbeeld voor de richtlijnontwikkeling rond counseling) of vanuit onderzoeksorganisaties (zoals bij de evaluatie van de Waz in 2005). Met betrekking tot het tweede moet aangehaald dat deze momenten voornamelijk door conservatieve spelers geïnitieerd worden (ook hierin is de sociale orde herkenbaar). Als voorbeelden dienen de maandelijks demonstraties van anti-abortus spelers bij abortusklinieken en mediagerichte acties van actiegroepen zoals Schreeuw om Leven. De contactmomenten worden overigens getolereerd mits deze volgens de afspraken verlopen. Een quote van Krinka Bauer, kliniekhoofd en voorzitter van de StiSAN om hierop aan te sluiten.

“Mensen vragen wel eens ‘Kunnen jullie ze niet wegsturen?’ Nee, dat kunnen we niet. Ze hebben gewoon een vergunning van de gemeente. Als ze mensen aanspreken of aanhouden zeggen we ‘We willen niet dat u dat doet. U mag ook niet op onze stoep staan. Wel op het trottoir, maar u mag niet de deur blokkeren.”

Als derde punt kunnen de momenten aangehaald die ‘gearrangeerd’ worden door programmamakers en journalisten: partijen worden opgebeld voor een statement of worden tegenover elkaar in een discussie geplaatst. Één respondent uit tot slot contact te onderhouden met spelers van de andere ‘zijde’ uit strategische overwegingen. Peter Hildering van het NAV:

“Wat je kunt doen is de vinger leggen bij die 24 weken grens. Moet die niet naar 20 weken? En wat doe je dan met de 20 weken echo? In ieder geval moet je bekijken wat de pro’s doen, waar zij gaan zitten dat ze nog meer willen en dan moet je zorgen dat je daar je argumenten weer tegen hebt. Daarom moet je ook contact hebben met al die verenigingen, om van elkaar te weten waar je staat en wat de argumenten zijn.”

5.2.3 De botsing van subvelden: negatieve beeldvorming

Wat uit de vorige subparagrafen spreekt is de beeldvorming van de ene categorie over de andere en hoe dit sterk verband houdt met de communicatiepatronen tussen spelers. In deze subparagraaf wordt ingegaan op habitus, het mentale denkkader van spelers. Inzichtelijk wordt hoe de geïnternaliseerde habitus van spelers beelden over de ander vandaag de dag vormt. Vrijwel elke

²³ Hoewel de beeldvorming over de ander uitgewerkt wordt in paragraaf 5.2.3, wil ik hier al wijzen op de beelden die uit deze quote spreken. Loeber heeft het beeld dat communicatie met anti-abortus spelers niets oplevert, terwijl anti-abortus organisaties het beeld hebben van pro-abortus hulpverleners dat zij direct overgaan tot abortus en geen alternatieven aan de vrouw aanbieden.

respondent is van mening dat de pro-abortus en anti-abortus beweging in de toekomst niet of maar lastig dichter bij elkaar te brengen zijn. De anti-abortus beweging wordt allereerst gezien als afgesloten voor de standpunten van de ander ('Er valt niet mee te praten') en daarnaast als een beweging die de eigen mening op wil leggen aan anderen.

*"Het levert niks op om met ze te praten. Het zijn standpunten die zo ontzettend vastliggen en er is zo totaal geen bereidheid om überhaupt naar een ander perspectief te kijken. Het is gewoon 'zo is het en niet anders.'" [Medelid voegt toe:] "Niet alleen 'zo is het en niet anders', maar ook de overtuiging op willen leggen aan anderen. Wij zeggen: iedereen die wil afzien van abortus; onze zegen heb je." (Beatrijs Stermerding en Leontine Bijleveld, *Wij Vrouwen Eisen*).*

De conservatieve spelers vinden dat de pro-abortus spelers de discussie op slot houden. Ze worden niet toegelaten tot de discussievoering over abortus en kunnen zo geen punten ter verbetering van de situatie aanbrengen. Herken hierin de eerder beschreven hiërarchie in de posities van pro-abortus spelers en anti-abortus spelers (toegang verlenen versus toegang krijgen tot het gesprek). Esmé Wiegman, Kamerlid van de CU:

"Ik had laatst een discussie in [het tijdschrift] 'Ouders van Nu' over die 20 weken echo die ik aan de orde stel en wat krijg ik dan? Mijn tegenstander zegt: 'Van iemand die tegen abortus is, is het wel in te denken dat die dit voorstel introduceert.' Eigenlijk wordt er meteen alweer gezegd: 'Met jou valt niet te praten'. Alle voorstellen die je doet rond het idee van goede zorg worden automatisch niet serieus genomen."

Ook Dorenbos zegt tegen uitsluiting van het gesprek over abortus aan te lopen.

"Politiek en maatschappelijk hebben ze een uitsluitingsmechanisme. De pro life beweging is eigenlijk een lastige, hinderlijke of niet-relevante groep. De jet set van de pro-abortus beweging wil geen indringers hebben. Ze zeggen: 'Jullie denken toch dat je gelijk hebt; waar zouden we dan over praten?' Nou, dat is ook zo, maar zij denken ook dat ze gelijk hebben. Dat vergeten ze dan."

In interviews kwam ook de beeldvorming over de andere categorie op andere vlakken dan het gesprek aan bod. Op het punt van activiteit omtrent de wetgeving bijvoorbeeld. De meeste pro-abortus respondenten bezien anti-abortus organisaties als 'altijd tornend aan de wetgeving'. Zo waren sommige respondenten positief verrast over het feit dat de CU zich 'betrekkelijk netjes gedroeg' in de regeringsperiode. Pro-abortus organisaties zouden daarentegen veelal inzetten op verdere uitbreiding van de wetgeving en hier actief voor lobbyen. (Wanneer bijlage F bekeken wordt, kan geconcludeerd worden dat veel van de vermeende beelden niet overeenkomen met wat de respondenten zelf zeggen). Een ander punt is de manier waarop de hulpverlening ingevuld wordt:

"De vraag is natuurlijk of iemand in een abortuskliniek iemand nog wijst op een alternatief. In tegendeel, ze hopen dat ik een briefje heb dat je een week geleden bij me geweest bent zodat de bedenkwEEK al voorbij is en ze meteen aan de slag kunnen. U komt binnen met uw briefje en wij draaien." (Peter Hildering, NAV).

Waar anti-abortus partijen spreken over de onzorgvuldigheid en nonchalance omtrent het verrichten van een abortus, wijzen pro-abortus partijen op de mate waarin de vrouw gestuurd wordt naar alternatieven voor abortus. Vooral de VBOK moet het op dit vlak ontgelden (deze casus wordt in paragraaf 5.4 uitgewerkt). In deze subparagraaf werd duidelijk dat spelers er een geheel andere habitus op na kunnen houden. Zoals in het theoretisch kader beschreven werd, wordt de habitus gevormd door het verschil in socialiseringsprocessen die de speler heeft doorgemaakt (opvoeding en opleiding) (I) en de duur waarmee men in het veld verkeert (II). Vooral het eerste lijkt in het veld van belang: in welke abortustraditie is men grootgebracht?²⁴

5.2.4 Voortbestaan van de pro – anti dichotomie

In de quotes in voorgaande subparagrafen was het geloof van spelers in de pro – anti dichotomie duidelijk af te lezen. Er wordt gesproken over ‘wij’ tegen ‘zij’, ‘pro’s en ‘anti’s’ en ‘tegenstanders’. Spelers functioneren in sterke mate binnen de pro – anti dichotomie. Dit dragen van de klassieke abortusdichotomie lijkt te resulteren in het voortbestaan ervan. Men heeft vooroordelen over de tegenpartij en opereert hierdoor grotendeels binnen de eigen kring, wat de vooroordelen in stand houdt. Sommige respondenten wijzen op de nuances binnen het pro en anti veld, maar het is een enkeling die de categorieën nadrukkelijk niet wenst te ‘omarmen’.

“Wat is een standpunt? Wat is pro life? Is pro life we gaan alle abortusartsen neerknallen, zoals in Amerika gebeurt? Of ben je pro life als je zegt ‘Ongeboren leven is waardevol’? En pro choice: wat is dat? Het is zo leeg als wat. Op het moment dat je die term gaat googlen en je zet de standpunten naast elkaar van tien organisaties die pretenderen binnen dat hokje te passen, zit daar nog een wereld van verschil tussen.” (Mirjam Velthuis, communicatieadviseur bij de VBOK).²⁵

Eerder kaartte ik al aan dat de media een belangrijke rol speelt in het organiseren van confrontatiemomenten tussen pro-abortus en anti-abortus partijen. Er zijn voorbeelden te over waarbij het NGvA tegenover de VBOK geplaatst wordt of Women on Waves tegenover Schreeuw om Leven.²⁶ Op momenten dat er gebeurtenissen plaatsvinden in het veld worden spelers gevraagd te reageren: wat vindt men bijvoorbeeld van het voorstel van de ChristenUnie de 24 weken grens naar 20 weken te verlagen? Embert Messelink van de EO zegt dat de klassieke abortusdichotomie voor een groot gedeelte een keuze is van de mediapartijen. Wanneer je twee uitersten tegenover elkaar plaatst weet je dat je het meest ‘knallende debat’ krijgt (en hiermee publiek trekt). Meer middenmoot partijen (de Fiom wordt onder andere zo beschouwd) zeggen zelf weinig interessant te zijn voor de media: zij zijn ‘op het saaie af’. De VBOK, een omstrede organisatie in veld, wordt daarentegen vaak benaderd door journalisten. De kijk van Velthuis op de doelstelling van de media:

²⁴ Wat dit tweede betreft valt het op dat maar weinig spelers in de huidige tijd toetreden tot het veld.

²⁵ Dat juist de VBOK zo uitgesproken is op dit punt, valt te begrijpen. Zoals in paragraaf 5.4 uiteengezet zal worden, gaat deze organisatie ‘gebukt’ onder de neiging van het veld een verdeling te maken in voor of tegen abortus.

²⁶ Hoewel ik er in deze subparagraaf niet op inga, speelt de media een buitengewoon belangrijke rol voor met name actiegroepen. Zij floreren door de media-aandacht die ze weten te verwerven (meer hierover in de volgende paragraaf).

“Wat de media wil horen is of je voor of tegen bent. Waarom anders verschijnt er in de krant ‘VBOK tegen de 20 weken echo’? Dat hebben we nooit gezegd! Niemand is tegen de 20 weken echo. Onzin. Maar dat is wat ze willen horen: ze willen knetterharde uitspraken. Met die publicatie over informatievoorziening rond de 20 weken echo wilde Netwerk er alleen een item van maken als de VBOK hardop zou zeggen dat abortus er het gevolg van is. Dat gaan we niet doen!”

Enkele spelers (de Fiom en de VBOK bijvoorbeeld) merken op dat doordat de media geen inzicht lijkt te willen verschaffen in de nuances binnen de dichotomie, niet focust wordt op het inhoudelijke maar op het procesmatige debat, er nooit gesproken wordt over de essentie van de hulpverlening tussen pro-abortus en anti-abortus partijen. Want hoe kan de kwaliteit hiervan het best verbeterd? En hoe kan de doelgroep op de beste manier bereikt? In de conclusie kom ik hier op terug.

5.3 Structurering over een andere boeg: het bestaan van beroepssubvelden

5.3.1 Nuance in de pro – anti dichotomie

In deze paragraaf wordt een alternatieve manier geboden om te kijken naar de structurering van het Nederlandse abortusveld. In hoeverre gaat de klassieke dichotomie hierbinnen feilloos op? Zowel de pro-abortus als de anti-abortus categorie kent nuance. Allereerst zijn spelers meningen toebedaan die meer hybride van karakter zijn en niet eenvoudig onder te brengen zijn in één van de twee categorieën. Een voorbeeld van zo'n hybride standpunt:

“Je kunt wel zeggen ‘abortus mag gewoon niet’, maar Nederland heeft één van de allerlaagste abortuscijfers van de wereld. Je kunt van de huidige wetgeving zeggen dat die niet goed in elkaar zit, ik denk dat je dat goed kunt volhouden, maar daarbij moet je wel tegelijk zeggen dat het niet zo makkelijk is om 1,2,3 een alternatief te verzinnen.”
(Koert van Bekkum, adjunct-hoofdredacteur ND).

Als toevoeging hierop (en verwijzend naar bijlage F) blijkt er bijna geen enkele respondent te zijn die de mening van een ander deelt over de huidige abortuswetgeving. Het idee dat er aldus eensgezindheid in stellingnames binnen de categorieën zou zijn, is misplaatst.

Bovenal is er sprake van fundamentele verschillen op het vlak van overtuiging, doelstelling en werkwijze van de organisaties binnen zowel de pro-abortus als de anti-abortus categorie. Een eerste voorbeeld passeerde al. Dit is het verschil van mening tussen abortushulpverleners enerzijds en abortusactivisten anderzijds over de invulling van de hulpverlening: de eerste groep wil deze bij de klinieken houden (hier ligt de expertise), de tweede groep wil deze tevens (uit zwaarder ideologisch oogpunt) bij de huisarts introduceren (via verstrekking van de abortuspil, de zorg wordt op deze manier laagdrempeliger). Een tweede voorbeeld gaat over de manier waarop (anti-abortus) organisaties de problematiek rond abortus willen agenderen. Grote verschillen bestaan tussen de meer gematigde organisaties als de VBOK en het ND enerzijds en de meer actiegerichte groepen als Schreeuw om Leven anderzijds. Waar de eerste inzetten op de publicatie van artikelen, lobby buiten de media om, zet de tweede vurig in op het trekken van publieke aandacht. Onderling bestaat negatieve beeldvorming over de ander: de laatste is te schreeuwerig en streeft het doel in veel gevallen voorbij, de eersten zijn passief en behalen te weinig succes. Naar de hybride standpunten en de fundamentele verschillen kijkend, is het evident dat er in het veld nog een ander soort structurering dan de klassieke dichotomie actief is.

Dit is de structurering van het veld naar beroepsniches. Herinner hier de in dit rapport gebruikte organisatiecategorieën: hulpverleningsinstanties, actiegroepen, mediapartijen, beroepsverenigingen, politieke partijen en (semi-)overheidspartijen.²⁷ De volgende quote van Mirjam Velthuis (VBOK) suggereert al het bestaan van een verdeling van het abortusveld in beroepssubvelden (en dat deze onderling veel verschillen):

²⁷ De categorie ‘beroepsverenigingen’ gaat in deze structurering niet op, omdat het geen ware beroepsgroep is. Loeber, voorzitter van het NGvA maar hoofdzakelijk abortusarts reageert zo als hulpverlener op situaties. Hildering (NAV, huisarts) is ook zo opgenomen.

“Je hebt de organisaties die het doel hebben wijzigingen in het abortusbeleid door te voeren en organisaties die het doel hebben om hulp te verlenen. Ik denk dat beide vertegenwoordigd zijn in je onderzoek, maar ook dat beiden zo’n ander doel hebben dat ik me afvraag of je ze kunt vergelijken.”

Vanuit deze gedachte kan betoogd dat een liberale en een conservatieve hulpverlener soms meer eenzelfde doel nastreven dan een pro-abortus hulpverlener en een pro-abortus activist doen. Ook hebben zij meer onderling contact. Let wel: hiermee vervalt de structurering zoals voorgaand beschreven vanzelfsprekend niet. Gebleken is enkel dat aan de klassieke abortusdichotomie een veldstructurering toegevoegd kan worden: het geheel dient gezien te worden als een matrixstructuur (spelers functioneren zowel langs pro/ anti lijnen als langs professionellijnen). Zoals eerder aangekaart gaat Bourdieu’s veldtheorie enkel uit van een structurering volgens beroepsniches (het wetenschappelijk veld, het artistieke veld et cetera). Deze casus van het Nederlandse abortusveld bewijst echter dat – hoewel aanwezig en zijn werking hebbend – Bourdieu’s centrale veldstructurering niet in ieder veld primair en als enige aanwezig is.

5.3.2. Elk beroepssubveld een eigen logica

Wat zeggen hulpverlenende instanties allereerst over hun *raison d’état*, hun werkwijze om de doelstellingen van de organisatie te bereiken? De essentie van het subveld en de te bereiken doelen worden per subveld heel verschillend geformuleerd, aldus Bourdieu. Abortusarts en voorzitter van de NGvA, Olga Loeber:

“We zijn niet zo bezig met de buitenwereld, we zijn bezig met onze mensen die we willen helpen. We zijn er niet om onszelf te promoten. Alleen als de pers je benadert, als dingen heel fout in de media staan, dan geef je je eigen opinie. Maar we zijn niet bezig met politiek bedrijven, we zijn hulpverleners. En dat is altijd een beetje meer naar binnen toe.”

Hulpverlenende instanties lijken intern gericht en niet bezig met het openlijk zoeken van contact met de media. Spelers die hulpverlenen lijken ook minder happig om op uitnodigingen van de media in te gaan om het standpunt van de organisatie te verkondigen (mits er zaken voor de organisatie op het spel staan). Ook politiek wordt er niet gelobbyd, zo benadrukt Krinka Bauer, voorzitter van de StiSAN:

“We zijn inmiddels een instituut geworden dat gewoon werkt [sinds de legalisering van abortus]. Geen acties, wij werken gewoon en we hebben een wetgeving, een financiering en we proberen de kwaliteit van de hulpverlening zo goed mogelijk te behouden. Dat is waar wij mee bezig zijn.”

Mirjam Velthuis van de VBOK deed in aansluiting hierop dezelfde soort uitspraken over de essentie van de hulpverlening. De focus ligt op het geven van informatie, het bieden van hulp aan mensen die erom verlegen zitten en het continu proberen te verbeteren van de kwaliteit van deze zorg. In die zin is er vooral contact met (semi-) overheidspartijen.²⁸

²⁸ Interessant is het ook de ontwikkeling van de organisatietypen te bemerken in de quotes van respondenten. Abortusklinieken waren in de jaren '70 actiegerichte organisaties die openlijk aandacht van de media en politiek zochten om hen het belang van het bestaan van klinieken te doen inzien. Eén van de eerste klinieken is zo gefinancierd met geld dat verzameld werd in een tv-uitzending. Na legalisering van de werkzaamheden en jaren van professionalisering van de abortuszorg, treedt de hulpverlenende instantie niet meer openlijk naar buiten toe.

Een overstap makend naar de tweede organisatiecategorie, de actiepartijen, omschrijft Beatrijs Stemerding van Wij Vrouwen Eisen de organisatie als *“een slapend comité met waakhondfunctie.”* Met dit laatste woord raakt zij de essentie van het bestaan van actiegroepen: het is hen er aan gelegen te waken voor het feit dat de discussie op basis van de eigen zienswijze onder de aandacht blijft van het grote publiek. Dit gebeurt niet stilletjes, maar door openlijk (en op ludieke wijze) aandacht te trekken van omstanders en media. Een voorbeeld is de verspreiding van T-shirts en stickers met de roze, dikgedrukte tekst *‘I had an abortion’* door Women on Waves (deze organisatie vormt geen slapend comité).

“Actievoerders boeten aan belang in op het moment dat zij om tafel gaan en met de tegenpartij in gesprek gaan.” (Koert van Bekkum, ND). Het compromis is geen weg voor actiepartijen. Bijlage F geeft inzicht in de stelligheid en scherpeheid waarmee respondenten van actiegroepen hun mening over de abortuswetgeving formuleren. Waar abortusartsen veelal ingaan op de goede werkbaarheid van de wetgeving (ook gehoord op de Dolle Mollies avond), wijzen actievoerders met een grotere ideologische nadruk op bijvoorbeeld het nog steeds strafbaar zijn van abortus. Actiegroepen spreken openlijker over de wijze waarop zij aan beïnvloeding van de uitkomsten van het spel doen. Tot slot kiezen zij openlijk partij en maken ze in hun taal vaker gebruik van de strijdmetafoor. Zo luidde de kop van de flyer voor de Dolle Mollies’ discussieavond: *“Discussie over wat we kunnen doen om het abortusrecht te verdedigen en tegenstanders te bestrijden.”* Andere gehoorde zinnen zijn ‘een bom laten ontploffen’ en ‘de knuppel in het hoenderhok gooien’.

Ook mediapartijen zien het gaande houden van de discussie voor hen weggelegd (tevens het verslaan hiervan). Anders dan bij actiegroeperingen ligt in de journalistiek de nadruk op feiten, niet op meningen. Men associeert zich niet met gelijkgestemde partijen om telkens eenzelfde ideologie te propageren. Dit wordt gezien als onprofessioneel.

“Wij hebben op het gebied van abortus en euthanasie wel een verleden van actiejournalistiek. Dat zie je altijd nog terug in de krant: we hebben een duidelijk standpunt over deze onderwerpen. We zijn natuurlijk wel realistisch. Het is in Nederland zoals het is, er is geen maatschappelijk draagvlak voor strengere wetgeving. Waar het ons journalistiek aan gelegen is om te proberen de feiten op tafel te leggen.” (Koert van Bekkum, ND).

“Ik kan abortus wel een belangrijk onderwerp vinden omdat ik, of wij als EO, vinden dat abortus eigenlijk niet zou moeten. Als journalist heb je echter een veel beperktere taak. Ik breng gewoon het nieuws. Als het mij lukt om het debat aan te jagen ben ik al tevreden.” (Embert Messelink, EO).

Verdergaand met de volgende beroepsniche, zijn politieke partijen gericht op het voeren van het debat vanuit vaste uitgangspunten. Input voor deze uitgangspunten en de discussie in het geheel halen zij uit het veld. Esmé Wiegman van de ChristenUnie:

“We hebben ideeën over beleid, dat hebben we vanuit bepaalde politieke uitgangspunten. Dat gaat natuurlijk niet zonder contact met het veld. De afgelopen jaren heb ik veel mensen gesproken, ben ik op veel plekken geweest om te praten over abortus. Ik voed me op die manier met de meest actuele informatie en zienswijzen om deze mee te nemen in afwegingen die je moet maken bij bepaalde voorstellen en besluiten.”

Anderzijds worden politieke partijen door veel uiteenlopende spelers benaderd met ideeën voor beleid. Janneke Schermers (CDA) beschrijft hoe zij zich in vele in doelstelling en werkwijze verschillende partijen laat informeren:

“Als groeperingen uit de maatschappij denken dat ze wat te vertellen hebben over een onderwerp waar wij binnenkort met de Minister over spreken, dan mogen ze dat komen vertellen. Zo breed als je nu zelf georiënteerd bent, van Dorenbos tot Gomperts, ben ik dat ook. Juist de extremere organisaties proberen je natuurlijk te beïnvloeden. Dat laat onverlet dat dat wel onderdeel van de voorbereiding is.”

De (semi-) overheidspartijen tot slot. Van alle beroepsniches lijken zij zich het meest neutraal op te stellen in het abortusveld. Zo waren de respondenten niet geneigd zich uit te spreken voor of tegen de abortuswetgeving (terwijl de meerderheid van de respondenten dit deed zonder dat ik het hen vroeg). In een enkel geval kreeg ik tijdens een interview vooral feitelijke informatie aangeleverd en werd weinig ingegaan op het begrip macht in het veld. Marianne Amelink (IGZ):

“We hebben helemaal geen standpunt ten aanzien van abortus, het Ministerie [VWS] trouwens ook niet. Ons standpunt is dat verrichtingen die er gedaan worden in de gezondheidszorg op een verantwoorde manier uitgevoerd worden. Wij kijken alleen maar of een organisatie aan de wet- en regelgeving voldoet die in het veld van kracht is. Wanneer ik iemand van mijn collega's op stellingname zou betrapten dan zou ik dat zeggen en andersom zou dat ook zijn. Het is gewoon niet de functie die je hebt.”

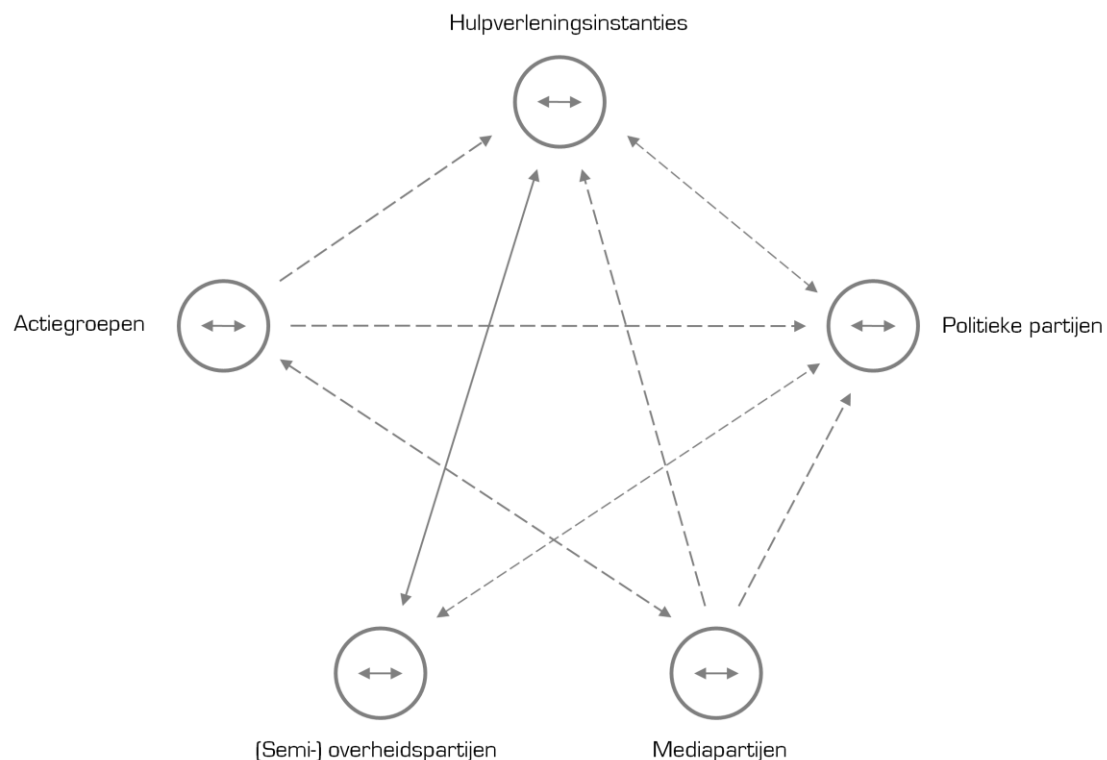
In dit subveld bevindt zich de wettelijke autoriteit. Amelink beschreef hoe de grootste macht bij het Ministerie ligt (wat beaamd werd door Petra Engels, beleidsmedewerker ethiek op dit departement). Het Ministerie geeft sturing aan spelers (de politieke partijen uitgezonderd), voert druk uit waar nodig en neemt beslissingen die gevolgen voor hen (kunnen) hebben. Getracht wordt om het veld in balans te houden, organisaties met elkaar verbonden te houden en explosieve situaties te vermijden. Tot slot een quote van Engels waaruit de neutrale positie van deze spelers wordt bevestigd:

“Wij mogen niet handelen in aanzien des persoons. De vraag of wij als overheid gelukkig zijn met het feit dat er nu een abortuskliniek geopend zou worden in een ziekenhuis [Slotervaartziekenhuis] doet helemaal niet ter zake. Hij kan overal geopend worden. Dat was een wens die vanuit het veld opkwam: ‘het moet niet in ziekenhuizen, het moet in de huiskamer’. Dat kan zo zijn, maar daar hebben wij geen zegen in.”

5.3.3 Communicatiepatronen binnen en tussen beroepsniches

In het theoretisch kader werd uiteengezet hoe Bourdieu subvelden beschrijft als autonoom opererende, sociale ruimtes. Spelers houden zich hierbinnen bezig met het behalen van de eigen doelstellingen en met externe spelers is weinig tot geen contact. In de casus van het Nederlandse abortusveld is eenzelfde patroon herkenbaar, al is het in mindere mate. In onderstaande figuur zijn de communicatielijnen weergegeven tussen de organisatietypen: een vaste lijn betekent regelmatig contact, een stippellijn dat contact vóórkomt, maar niet op reguliere basis. Merk het onderscheid op tussen pijltjes die beide kanten en een enkele kant uitwijzen. Merk ook op dat de politieke partijen (I) en hulpverleningsinstanties (II) voornamelijk benaderd worden door spelers in het veld (hier lijkt zich

het grootste goed van het abortusveld te bevinden: toegang tot de wetgeving over de abortushulpverlening (I) en toegang tot het gesprek hierover (II)). Het lijkt in het veld in deze zin vooral te draaien om sociaal kapitaal (Bourdieu): wie ken je en met wie ben je in gesprek?

Figuur 3 Communicatielijnen binnen en tussen beroepsniches

Het figuur langslowend (met de klok mee, startend in het midden bovenaan), zijn de partijen die binnen het veld het meest met elkaar om tafel gaan het Ministerie van VWS, de IGZ en de hulpverleners. Onderwerp van gesprek is de huidige kwaliteit van zorg en hoe deze verbeterd kan worden.

Koert van Bekkum (ND) over de in ideologie verschillende hulpverleners:

“Ik denk dat het in de hulpverlening op een gegeven moment gemakkelijker is om zaken te doen. Zo’n woordvoester van de abortusartsen weet ook ‘Soms moet ik bij Bussemaker ook met de VBOK om tafel en dan moeten we gewoon kunnen praten.’”

Krinka Bauer, kliniekhoofd en voorzitter van de StiSAN bevestigt de onderlinge samenwerking.

“Je reageert op uitnodigingen van de VBOK voor symposia om op de hoogte te blijven van de ander. Je houdt contact met de voorzitter of de nieuwe voorzitter want je deelt dezelfde zaken met elkaar. Als je de gezondheidsbrief van VWS of de beleidsbrief erbij pakt, wordt ook de VBOK daarin genoemd.”

Voorafal binnen subvelden bestaat er contact en informatie-uitwisseling. Voor de abortusklinieken geldt dat bijvoorbeeld op het vlak van de financiering van de zorg en voor klinieken en counselors wat betreft de doorverwijzingen. Hulpverleners worden benaderd door actiegroepen (door de Dolle

Mollies bijvoorbeeld om hun strijdkracht aan te bieden of door anti-abortus organisaties die een tegenwicht willen bieden door waken te organiseren voor de klinieken). Ze worden verder benaderd door mediapartijen met de vraag stelling te nemen ten aanzien van abortus of een gebeurtenis in het veld [zelf actief uitreiken komt weinig voor]. Tot slot bestaat er contact met politieke partijen in de vorm van connecties (lobby) en werkbezoeken (eventuele opdrachten die hieraan vooraf zijn gegaan).

Politieke partijen die eensgezind tegenover het onderwerp abortus staan hebben onderling contact in de vorm van politieke lobby en het voorbereiden van voorstellen. Opgemerkt wordt dat er in de benadering van abortus een groot verschil bestaat tussen partijen als de CDA, het CU en de SGP enerzijds en GroenLinks, VVD en de PvdA anderzijds. Contact met het hulpverlenende subveld bestaat er in de vorm van connecties en werkbezoeken. Contact met de (semi-) overheidspartijen bestaat er in de vorm van officiële overleggen en Kamervragen en -debatten. Zoals besproken is, worden politieke partijen benaderd door actiegroepen met voorstellen voor beleid. Tot slot worden politieke partijen ook door mediapartijen benaderd, bijvoorbeeld naar aanleiding van voorstellen die ze gedaan hebben omtrent het abortusbeleid die stof doen opwaaien.

Mediapartijen hebben onderling contact om op de hoogte te blijven van de actualiteiten en om 'scoops' te kunnen brengen. Mediapartijen benaderen actiegroepen, hulpverleningsinstanties en politieke partijen voor statements over abortus. Zij zijn hierin geneigd de pro-abortus/ anti-abortus lijnen te volgen (partijen tegenover elkaar te plaatsen). Verschil bestaat er in de mate waarin mediapartijen onderling lobbyen en uitreiken naar het veld: waar sommigen actiejournalistiek voeren (een bepaald doel willen bereiken met hun journalistiek), zijn anderen meer beschrijvend van aard en missen zij een dergelijke agenda.

De (semi-) overheidspartijen hebben zoals aangekaart wederzijds contact met hulpverleningsinstanties (overleg over kwaliteit van de zorg) en politieke partijen (verantwoordingsrelatie).

De actiegroepen tot slot, zijn intern veelal langs de lijnen van de klassieke abortusdichotomie verdeeld. Er bestaat wederzijdse steun tussen organisaties als Women on Waves en Wij Vrouwen Eisen enerzijds (helpen met actievoeren) en Schreeuw om Leven en meer rechts-Christelijke formaties (vooral uit Amerikaanse hoek) anderzijds. Onderling bestrijden de (meer militante) groepen elkaar. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting tijdens de Mars voor het Leven die Schreeuw om Leven jaarlijks organiseert. Actiegroepen en mediapartijen hebben over en weer contact om standpunten publiek te maken en nieuws te creëren. Als laatste benaderen actiegroepen hulpverleners en politieke partijen om hun denkbeelden kenbaar te maken (houden de laatste ook in de gaten, kennen de politieke standpunten bijvoorbeeld).

5.3.4 Onbegrip tussen de beroepsniches

In het theoretisch kader kwam al voorbij dat doelstellingen en werkwijzen die centraal staan binnen het ene subveld, bekritiseerd kunnen worden door spelers uit het andere subveld (Hoebink). Een verschil in habitus (gevormd in de opvoeding, opleiding en het veld) ligt hieraan ten grondslag. Hier worden enkele van deze voorbeelden aangehaald.

Een eerste voorbeeld passeerde op de film- en discussieavond van de Dolle Mollies, waar enkele abortusartsen en overige geïnteresseerden voor uitgenodigd waren. Deze avond had als doel de abortusartsen te vragen naar hun kijk op een eventuele inperking van het abortusrecht de komende jaren. Deelden zij de angst dat opkomende Christelijke partijen dit zouden proberen? Bij bevestigend antwoorden, zou de actiegroep graag haar strijdkracht voor de artsen inzetten. De artsen zeiden hierop zich vereerd te voelen, maar geen angst te hebben voor een inperking van de wetgeving (meer hierover in paragraaf 5.4.1). Één abortusarts kaartte aan dat de groep wellicht op zou kunnen treden als seksuele voorlichter aan allochtone groeperingen in Nederland (onder deze groepen komen hogere abortuscijfers voor). Het werd wat stil in de ruimte en één groepslid toonde zich beteuterd: *“Ik wil even zeggen dat we een sociale beweging vormen en geen voorlichtingsclub.”* Waar de hulpverleners over het algemeen geen angst hebben voor inperking van de wetgeving (waarover later meer) en in willen zetten op verbetering van de kwaliteit van hulpverlening, hebben actieleden deze meer en willen ze zich meer ideologisch en strijdkrchtig tonen voor ‘de zaak’.

In het theoretisch kader werd beschreven hoe Brenninkmeijer de relatie legt tussen het bestaan van een verschil in habitus van spelers en het niet ontstaan van consensus in het veld over wat het probleem is en hoe het aangepakt moet worden. Regelmatig komt in interviews het verschil in habitus tot uiting. Men heeft onbegrip over de manier van denken en handelen van de ander: ‘Maar ik begrijp dat niet, waarom bekijken ze het niet op deze manier?’ Vaak lijkt de logica van hulpverleners en actievoerders (over en weer) te botsen.²⁹ In breder verband worden vooral de praktijken van actiegroepen bekritiseerd (in het theoretisch kader kwamen Elsbach en Sutton aan bod over organisaties die geassocieerd worden met niet-legitieme praktijken, verschillende actiegroepen werden hier als hoofdcases genomen). De werkwijze van actiegroepen verstoort de orde en leidt niet tot het gewenste resultaat (namelijk: in gesprek komen over de hulpverlening). Peter Hildering van het NAV over de activiteiten die Schreeuw om Leven ontplooit (tevens een voorbeeld van de matrix veldstructurering):

“Schreeuw om Leven is een organisatie die er wel bij hoort, maar er een beetje aanhangt. Als wij als NAV iets doen zijn ze nog wel eens betrokken, maar het zijn niet mensen die aan het woord komen. Bert is bijvoorbeeld betrokken bij het platform ‘Zorg voor Leven’, maar niet in het dagelijks bestuur waar wij in zitten. We appreciëren hem in het veld, maar de wijze van actievoeren is niet de onze. Als wij als NAV zo actie zouden voeren, zouden we snel gesprekspartner-af zijn.”

Actiepraktijken worden aldus geassocieerd met ‘niet mee [kunnen] spelen’. Dat de middelen van actiegroeperingen als niet-legitiem beschouwd worden, blijkt ook uit de volgende quote van Janneke Schermers (CDA). Zij spreekt over de plastic foetusjes (‘foetjes’) waar Schreeuw om Leven in acties gebruik van heeft gemaakt. Het gehele veld (pro of anti) is over de inzet van deze poppetjes gevallen. Het leidde tot onrust en veroordeling in het veld (‘schaamteloze actie’) en pittige opiniestukken in de kranten. Schreeuw om Leven lijkt hier een algemene veldregel mee te hebben overtreden (‘we voeren

²⁹ Hier blijkt de matrix structurering van het veld weer op te gaan. Naast onbegrip tussen beroepsgroepen, treedt er ook vaak onbegrip tussen pro-abortus en anti-abortus partijen op. Men verschilt onder andere in kijk op wanneer leven begint, wat abortus behelst en wat de psychische en sociale gevolgen ervan zijn voor de vrouw.

debat, maar doen dit op beschaafde wijze', dit kwam ook al tot uiting in de omgang tussen bijvoorbeeld abortusklinieken en anti-abortus actiegroepen].³⁰

"Ze zeggen dat het een foetje van 12 weken is. Toevallig ben ik gepromoveerd op de jonge zwangerschap en heb ik het eens bekeken: hij is van kop tot stuit 5 cm en een normaal foetje is 4 cm. Hij is dus 20% te groot. Er mag best op gewezen worden dat een embryo al heel vroeg ontwikkeld is, maar om hem dan in plastic te gieten en ook nog te groot, dat vind ik helemaal niets. Ik vind het geen goede methode, ik vind dat je de discussie aan moet gaan. Zij krijgen de discussie gaande over dat plastic poppetje, niet over wat erachter zit."

³⁰ Peter Hildering (NAV) vertelde in aansluiting hierop hoe een uitnodigingsbrief van hem aan het NGvA in het bestuur strandde omdat zijn insteek te scherp bevonden werd. De brief moest netter en minder heftig geformuleerd worden voordat deze verstuurd werd.

5.4 Het spel dat men speelt en het belang van performance

In dit hoofdstuk wordt meer dan in 5.2 en 5.3 (waar de speler binnen de structuur centraal stond) de nadruk gelegd op het positioneren wat spelers binnen het veld doen. Inzicht krijgt de lezer in de belangen die spelers hebben bij het spel, de activiteiten die ze ontplooiën en de wijze waarop spelers zich naar het veld en mij als onderzoek presenteren (het belang van performance in het algemeen en het belang van het legitimeren van de denkbeelden en acties in het bijzonder komen aan bod).

5.4.1 Belang hebben bij de uitkomsten

In het theoretisch kader werd Bourdieu's visie uiteengezet dat de strijd die in het veld 'uitgevochten' wordt (de strijd om betekenisgeving) geen lichtzinnige is. Belang bij participatie moet ook niet gezien worden in economische termen (financieel gewin). Spelers hebben een diepgeworteld belang bij de uitkomsten van het spel: deze laten hen allesbehalve koud. Krinka Bauer (voorzitter van de StiSAN):

"Dat de abortuswetgeving niet aangepast zal worden is wishful thinking. Wat heeft het afgelopen regeerakkoord niet teweeg gebracht voor onze kwestie? Zo veel! Als we veel rechtse of anti-abortus partijen in de regering krijgen.. [de PVV wil abortus na 8 weken verbieden]. Ik stel mij voor dat de situatie over 10 jaar heel anders zou kunnen zijn. Ik zou het heel slecht vinden als de vrouw er zelf voor zou moeten betalen, als abortus uit de AWBZ gaat. Ik vrees dat daar haast niet aan te ontkomen is."

En Leontine Bijleveld, van Wij Vrouwen Eisen:

"Er is geen enkele wet die hulpverleners verplicht na te gaan of degenen die bij hun komen er wel goed over nagedacht hebben [bedenktijd]. Als je daar iets van zegt is de reactie: 'Waarom doe je nu moeilijk? Je kunt toch een abortus krijgen als je wilt?' Alsof niet van tijd tot tijd weer geprobeerd wordt om de rechten die zijn bevochten en waarover consensus of een meerderheid was, in te perken (zucht)."

Op het eerste gezicht zijn de belangen van de spelers gevormd langs de lijnen van de klassieke abortusdichotomie. De liberale spelers 'vechten' ervoor de abortuswetgeving waar in de jaren '60/'70 voor gestreden is niet in te laten perken (actiegroepen zetten zelfs in op uitbreiding van de abortusmogelijkheden). Een grote groep hulpverleners die verbonden is aan klinieken (Krinka vormde een uitzondering) heeft geen vrees voor inperking van de wetgeving. Bij hen is het belang bij de uitkomsten van het spel minder zichtbaar (Pels beschreef al hoe de belangen voor buitenstaanders moeilijk zijn om in te zien). Olga Loeber (voorzitter van de NGVA) verwoordt deze mening:

"We hebben de hele discussie gehad van de overtijdbehandeling en of die nu wel of niet onder de wet gebracht moest worden. Het gaat dan over de vraag of die 5 dagen bedenktijd wel of niet moest blijven. Natuurlijk vind ik dat die eraf moet, maar aan de andere kant kun je zeggen dat de situatie niet slechter wordt dan hiervoor. Hij wordt ook niet beter, maar om nu te zeggen dat de praktijk van de hulpverlening bedreigd wordt? Nee, dat zie ik niet."

Merkbaar is dat de mate waarin spelers vrees hebben voor inperking van de wetgeving verband houdt met de mate waarin zij activiteiten ontplooiën om de uitkomsten te beïnvloeden. Omdat hulpverleners meer op de werkbaarheid van de wetgeving lijken te zitten, stippelen zij zo minder

regulier activiteiten uit om wettelijke inperking te voorkomen (meer hierover in de volgende subparagraaf).

gedeelde mening onder anti-abortus spelers is de volgende: men is sceptisch over de mogelijkheid de abortuswetgeving in het geheel terug te draaien³¹, maar hoopt succes te kunnen behalen in het aanscherpen van de voorwaarden (het terugbrengen van de levensvatbaarheidsgrens, het invullen van de noodsituatie van de vrouw).

“De beroepsgroep is verdeeld over abortus, er wordt meer onderzoek gedaan naar de psychosociale gevolgen, abortusartsen komen daardoor in een ongunstiger daglicht te staan. Maar als je een stapje terug doet en meer ideologisch naar Nederland kijkt, naar de idealen van de jaren '60.. Het doen van die stap terug.. Ik weet het niet. Ik zie de gemiddelde kijker van 'Ik houd van Holland' nog niet zeggen 'Ik maak me hier zorgen over, dit moet strakker.' Ik denk dat dit zo'n sjibbolet is dat het op dit terrein niet zal lukken de druk te benutten om ook echt resultaat te boeken.” (Koert van Bekkum, ND).

Esmé Wiegman (ChristenUnie) over de mogelijke uitkomsten van het spel:

“De geschiedenis tekent echt de discussie. De enige hoop die ik heb is dat er nu een nieuwe generatie aan het opstaan is. Jij en ik, wij hebben niets met de jaren '60. Gewoon een hele andere generatie die veel meer openstaat van 'Goed, de verschillende uitgangspunten zijn er, maar laten we het nu gewoon over goede zorg hebben'.

In navolging van Pels lijken de pro-abortus hulpverleners de 'monopolisten' in het abortusveld te zijn. Zij bevinden zich in de directe hulpverleningssituatie met de vrouw die twijfelt over haar zwangerschap. In de communicatielijnen in de vorige paragraaf was al af te lezen hoe spelers in het veld veelvuldig toenadering zoeken tot hulpverleners. Toegang tot het gesprek over de hulpverlening lijkt de concrete vertaling te zijn van de inzet van spelers; hun pogingen om de abortuswetgeving te beïnvloeden (deze beschrijft de vormgeving van de hulpverleningspraktijk immers). Conservatieve spelers (zeker degenen die zich buiten de hulpverlening begeven) zijn de spelers die inzetten op 'subversieve strategieën gericht op ketterij' (wederom Pels). In de volgende subparagraaf meer over de activiteiten die spelers ontwikkelen om de uitkomsten van het spel te beïnvloeden.

5.4.2 Beïnvloeden van de uitkomsten van het spel

Naast de pro – anti dichotomie, is ook de veldstructurering langs beroepsniches herkenbaar in de uitingen van spelers. Zo werd al een aantal keer aangehaald dat hulpverleners meer op de werkbaarheid van de Waz zitten en met minder regelmaat activiteiten uitzetten om de uitkomsten te beïnvloeden dan leden van actiegroepen doen. In 5.3 was al te lezen hoe deze subvelden zich met heel verschillende doelstellingen bezighouden. Hoewel hulpverleners naar binnen gericht zijn, wil dit niet zeggen dat ze geen lijnen uit hebben staan naar politiek Den Haag. Krinka Bauer (StiSAN):

³¹ Het is ook slechts Schreeuw om Leven die hier op inzet; andere partijen accepteren het bestaan van de wetgeving.

“Als er iets is dan praten we ze bij [politieke partijen]. Dan praten we ze bij met informatie van ‘Wacht even, dit gaat niet goed’. Bijvoorbeeld met het verschil tussen de overtijdbehandeling en de abortuspil, dat wordt absoluut door elkaar gehaald. Nou dan zeggen we hen: ‘Er wordt gezegd dat deze behandelingen overeenkomen, maar dat is niet waar!’ Je moet ze voortdurend bijpraten.”

Ook organisaties die zich in eerste instantie niet met beïnvloeding van de wetgeving bezig zeggen te houden (*“Je hebt organisaties die hulpverleners en organisaties die de wetgeving proberen te beïnvloeden, wij behoren duidelijk tot de eerste”*), blijken hier toch actief in te zijn. Wanneer Mirjam Velthuis van de VBOK haar visie op de wetgeving uiteenzet en ik haar vraag of deze visie ook doorgesluisd wordt naar andere partijen, antwoordt zij:

“Ik denk dat er door anderen zeker naar gevraagd wordt. Wij zetten hier zelf ook het een en ander over op papier. Dat verspreiden we binnen heel politiek Den Haag. Is nog een ding op mijn ‘to do list’ by the way (lacht).”

Voorgaande quotes zijn vanzelfsprekend niet bedoeld om spelers ‘erbij te lappen’, om anderen te wijzen op de manieren waarop zij de uitkomsten van het spel proberen te beïnvloeden. Inzichtelijk wil ik maken hoe erg de spelers hart voor de zaak hebben: zelfs organisaties die minder geneigd zijn politiek te bedrijven doen dit. Machtsgebruik is in die zin niets ‘vies’: iedereen houdt zich ermee bezig en het getuigt van diepgewortelde interesse.³² Actiegroepen lijken minder belang te hechten aan geheimhouding op dit vlak en benoemen hun agenda’s in het uitzetten van strategieën in het veld. Vooral geven spelers echter inzicht in de agenda’s van anderen. De agenda van Rebecca Gomperts om de abortuspil bij de huisarts te krijgen bijvoorbeeld, of de agenda van de overheid om de abortuszorg als exportproduct (Women on Waves) in te perken. Gesproken wordt over de eigen middelen om beïnvloeding uit te oefenen (geld, connecties en tijd zijn de belangrijkste), maar vooral ook wordt over de middelen van andere spelers gesproken in termen van ‘zij beschikken over meer geld en kunnen daarom meer bereiken’. Afhankelijk van de beroepsniche onderhouden spelers contact met de politiek (sturen hen voorstellen) en de vaste Kamercommissie, publiceert men stukken in vak- en opiniebladen, organiseren spelers symposia of debatten om de uitkomsten van het spel te beïnvloeden. Enkele concrete voorbeelden.

Embert Messelink (onderzoeksjournalist bij de EO):

“In dat rapport van TNO over de relatie tussen de 20 weken echo en abortus stond voor het eerst dat er een duidelijke link bestaat tussen een waterhoofd en open rug en abortus, dat abortus dan toeneemt. Daar hebben we toen een uitzending over gemaakt. Dat leidde tot Kamervragen, die weer in de beantwoording van staatssecretaris Bussemaker leidden tot dat zij aangaf dat er een nieuwe vraag toegevoegd wordt aan het abortus registratieformulier.³³ Namelijk: was er een link tussen abortus en prenatale diagnostiek? Aanvinken: ja of nee. Heel klein, toch wel een hele concreet en ook een dankbaar effect van het werk dat je doet.”

Rebecca Gomperts (voorzitter van Women on Waves):

³² Met uitzondering van de (semi-) overheidspartijen, zo lijkt het: zij begeven zich meer in het neutrale.

³³ Messelink doelt hier op het ‘A-formulier’ dat de arts per individuele cliënt dient in te vullen voor een correcte abortusregistratie.

“Actiepunt hier in Nederland is ons werk om de abortuspil door de huisarts te laten verstrekken. Het Landelijk Huisartsenverbond en nog een paar organisaties hebben het ondersteund. Maar je moet actief blijven aanhalen en aanreiken. Dit doen we door middel van publicaties in medische tijdschriften, juridische tijdschriften, door juridische analyses uit te geven van wat de regering wil en wat er wel en niet kan volgens ons. Door te praten met politici. Door ook met huisartsen zelf te praten. Dat doen we eraan.”

Een derde en laatste voorbeeld is het laten stranden van onderzoeksvorstellen zoals geïnitieerd vanuit de evaluatie van de Wet afbreking zwangerschap in 2005 (naar psychosociale gevolgen van abortus). Olga Loeber (NGvA):

“Het eerste onderzoek dat ik onder ogen kreeg, daarvan dacht ik ‘Ja, maar dat ga ik de vrouwen niet vragen!’ Ik was het absoluut oneens met de inhoud van de vragenlijst. Er gingen 10 vragen over de gemoedstoestand en dan waren er 7 die iets negatiefs en 3 die iets positiefs hadden. Dat zijn geen evenwichtige vragen. Als je dat leest, dan denk je ‘Ik moet me kennelijk beroerd voelen.’ Tot grote verbazing van de aanvragende partij hebben we dat gewoon getorpedeerd. Het onderzoek is uiteindelijk ook niet doorgedaan. We hebben gezegd ‘Laat ons daar een adviserende rol spelen, dan kun je vroeg in de besluitvorming sturen’. Dat gebeurt nu ook. In dat traject hebben we een hele eigen plek verworven.”

De voorgaande algemene beschrijving en specifieke voorbeelden van activiteit in het veld geven weer hoe spelers zich bewegen in de sociale orde (de hiërarchie van spelers in het veld en daaruit volgend, de ‘*power to define the situation*’) en de culturele orde (engageren rond het onderwerp en uiteenzetten van een strategie).

5.4.3 Belang van performance algemeen (casus VBOK)

In het theoretisch kader werd aangehaald dat Goffman meent dat performances spelers in staat stellen om betekenis te geven aan het werk en de dynamische wereld om hen heen. Duidelijk moet nu geworden zijn hoe het Nederlandse abortusveld hiertoe gerekend mag worden. Dit in combinatie met de theorie van Cain, Elsbach & Sutton over het belang van performance voor organisaties die zich volgens de maatschappij met niet-respectabele of niet-legitieme doelen of werkwijzen bezighouden, maakt performance tot een centraal thema in het abortusveld. Meer dan dat het concreet benoemd werd, kwam het tot uiting in zijdelingse opmerkingen. Rond de mate waarin een publiek moment voorbereid en geregisseerd wordt bijvoorbeeld. Een kenmerkende uitspraak is die van Janneke Schermers (CDA) over de opname van het onderwerp in het verkiezingsprogramma:

“De komende periode ben ik persoonlijk uitermate teleurgesteld in de medisch-ethische paragraaf in het verkiezingsprogramma, er staat helemaal niks over in. Dat vind ik absoluut een gemis. Ook omdat ik ermee ophoud als woordvoerder medisch-ethische zaken. Het idee gaat er vanuit dat het CDA het allemaal niet zo belangrijk vindt, die medische ethiek: ze sturen de woordvoerder weg en nemen niks op in het verkiezingsprogramma.”

Het belang van performance bleek ook uit de mate waarin ik als onderzoeker buitengewoon gedetailleerd geïnformeerd ben over de organisaties en hun doelstellingen. Bij het merendeel van de respondenten ging ik niet met lege handen naar huis. Jaarrapportages, folders en allerlei andere

artefacten met betrekking tot de organisatie (boeken, dvd's) werden me aangereikt. Één respondent verliet ik letterlijk met een grote schoudertas om al het materiaal mee te kunnen nemen. Ook liep ik in interviews tegen de volgende checkmomenten vanuit respondenten aan:

“Ik ben nu de zevende die je spreekt. Als je nu alle verhalen naast elkaar legt en door elkaar schudt en probeert daarvan een puzzel te maken, waar kom je dan op uit? Ik wil horen hoe je vindt dat wij in de problematiek staan. Anders moet ik het [interpretatie] nuanceren. Dat vermoeden heb ik namelijk (lacht).” (Johannes Verheijden, BOSK)

“Krijgen wij nog iets te lezen van jou voordat je je definitieve rapport maakt? Heel vaak is het zo dat als we hier zo zitten te kletsen zaken onvoldoende begrepen worden omdat ze binnen een historische context bestaan. Jij kijkt daar met je ogen van 2010 naar. Als het er verkeerd instaat, zou het consequenties kunnen hebben. We doen dit bij ieder krantenartikel of radio-interview. We kunnen dan nog op iets inzetten van je hebt ons goed of niet goed geïnterpreteerd.” (Krinka Bauer van StiSAN)

Casus VBOK

“VBOK krijgt nieuwe naam”, kopte het ND twee maanden geleden (Nederlands Dagblad, 2010-I). *“De organisatie (...) wijzigt de naam omdat die bij de doelgroep verkeerde associaties oproept (...) Soms kan alleen het noemen van onze naam onder het algemeen publiek al voor de nodige vragen zorgen. Er kan gemakkelijk een verkeerd beeld van ons ontstaan dat later in de weg zit”,* vervolgde het artikel (waar Mirjam Velthuis in werd gequote). Geen verbazende verandering, gezien de omstreden speler die de VBOK (Vereniging voor Bescherming van het Ongeboren Kind) in het veld is. Van oorsprong werd de organisatie vanuit een Christelijke inslag opgericht als alternatief voor de abortushulpverlening en is door de jaren heen ontwikkeld tot een meer genuanceerde (tevens door VWS geaccepteerde) speler in het veld. Vooral door pro-abortus hulpverleners wordt de VBOK beoordeeld als zijnde ‘niet neutraal’. Zonder de organisatie aan te halen in interviews, kwam dit naar voren. De organisatie zou aansturen op behoud van de vrucht en zo niet integer omgaan met de hulpvraag vanuit de ongewenst zwangere.

“Als cliënten zeggen dat ze naar de VBOK willen, dan verwijzen we naar de VBOK. Maar wij nemen ze niet in ons vaste verwijsbestand op omdat wij hun filosofie niet dragen. Waar wij tegen zijn is dat de VBOK mensen teveel in een richting duwt: ‘Je kan dat kindje wel houden, wij zorgen er wel voor, je mag bij ons bevallen’. Wij zeggen: professionele hulp is dat jij als maatschappelijk werker niet bepaalt wat de goede richting is. Je creëert de randvoorwaarden zodat een mens zijn eigen keuze kan en mag maken. Je mag niks mooier voorstellen.” (Krinka Bauer, StiSAN).

Waar de VBOK van partijdigheid en een Christelijke focus beticht wordt, doet het er alles aan om het tegenovergestelde te bewijzen.³⁴ (Herken eenzelfde performancestrategie bij de beschreven casus ‘Aids Network’). Wanneer je het hoofdgebouw betreedt zijn op de muren enkel heldere kleuren aan te treffen, geen posters. Op de tafel in de wachtkamer ligt een breed assortiment aan tijdschriften die op geen enkele manier teruggevoerd kunnen worden op een Christelijke identiteit; brochures ontbreken. Mirjam Velthuis (woordvoester van de VBOK) benadrukt de neutraliteit van het interieur

³⁴ Ik wil me onthouden van een oordeel over de mate waarin de VBOK neutraal of minder neutraal zou zijn, ik constateer alleen bepaalde presentatietechnieken van de organisatie en respondent.

tijdens het interview. Ook wijst zij in het interview op het feit dat er 'echt niet alleen Christelijke medewerkers bij de VBOK werken'. Of dat er liaisons zouden zijn met bepaalde Christelijke politieke partijen. Op de website en in jaarverslagen benadrukt de organisatie neutrale hulp te verlenen. De medewerkers zijn allen aangesloten bij de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers en zo wordt voldaan aan de kwaliteitseisen van het beroep (het keurmerk van de vereniging is duidelijk terug te vinden op de website en in jaarverslagen). Dan wordt ook de naam die binnenkort aangepast zal worden, niet of weinig in zijn volledigheid uitgesproken (de tegenpartij doet dit wel). Op de website van de VBOK is moeilijk terug te lezen waar de letters van de naam voor staan. Ook andere respondenten is dit opgevallen. Velthuis wijst op het ontbreken van neutraliteit in het gehele veld:

“Ze zeggen dat de VBOK niet neutraal is, maar zij [abortusartsen] zijn in feite net zo goed niet neutraal. Als je zegt dat de foetus geen mens is, ga je er vanuit dat het niets is. Niemand is neutraal. Dat wij niet sturen blijkt al uit onze hal. Onze gesprekskamers hangen ook niet vol met foto's van 'foetus in ontwikkeling' (verheft stem) Absoluut niet! Het is aan haar te zeggen of ze meer wil weten over haar zwangerschap.”

Naast het wijzen op het neutrale karakter wat de organisatie doet, wordt ook naar de overeenkomsten met andere hulpverleners verwezen. De Fiom (de andere hoofdaanbieder in counseling, die wel gezien wordt als neutraal) heeft zo ook een acroniem als organisatienaam en is rond dezelfde tijd opgericht en (zij het vanuit een andere visie) ontwikkeld naar hetzelfde type hulpverlening. Velthuis over gedeelde belangen met de abortusartsen:

“Wat wij het liefst willen is dat je niemand meer voor de keuze van abortus ziet staan. Olga [Loeber] die zou denk ik alleen maar blij zijn als de wachtkamer leeg is er geen meiden in tranen en paniek bij haar staan, klem met hun rug tegen de muur. Rebecca [Gomperts] wil ook niet dat vrouwen geen optie hebben buiten abortus. Dat willen wij ook niet.”

Dat de VBOK wel degelijk een respectabele speler in het veld is, benadrukte Velthuis ook:

“Dat de VBOK een belangrijke organisatie in het veld is blijkt wel uit het feit dat we al 40 jaar bestaan, het op eigen kracht redden, dat we geen lullig aantal hulpvragen krijgen, elk jaar meer aanvragen krijgen voor ons opvanghuis, maar de vraag, de hoeveelheid nood en hulp die nodig is bijna niet aankunnen. Ja, dat zegt iets.”

5.4.4 Belang van legitimering van het handelen

In voorgaande subparagrafen werd duidelijk hoe vrijwel iedere speler in het Nederlandse abortusveld politiek bedrijft om de uitkomsten van het spel te kunnen beïnvloeden. Toch is 'politiek bedrijven' of 'macht gebruiken of verkrijgen' niet algemeen geaccepteerd, het is iets 'vies'. Hoe verantwoord men zich met beïnvloeding van de wetgeving bezig te houden? Daarnaast is het abortusveld een veld waar negatieve beeldvorming en vooroordelen over de ander een centrale plek hebben: hoe verdedigen spelers zich hiertegen? (een casus werd al uitgewerkt in 5.4.3). Zoals zal blijken zijn de argumenten grotendeels gevormd door de klassieke abortusdichotomie.

Respondenten verwijzen allereerst naar de hoogte van het abortuscijfer of de kennis van de medische wetenschap over abortus. Pro-abortus respondenten bezien het getal relatief ('Het is lager dan in vele andere landen'), waar conservatieve spelers dit absoluut doen ('Het zijn er toch 30.000') of op de abortusratio wijzen die wel degelijk verslechtering van de situatie aantoont (onder het mom: actie is gerechtvaardigd). Ook de gevolgen van abortus worden totaal anders benaderd. Liberale spelers legitimeren de abortuspraktijk door te wijzen op het ontbreken van psychosociale gevolgen terwijl conservatieve spelers het tegenovergestelde beweren en op die manier de strijd voor een strengere wetgeving legitimeren.

Pro-abortus spelers (vooral degenen van het eerste uur) wijzen op de historie: de vrouwenstrijd van de jaren '60/ '70. Ik hoorde in dit verwijzen hiernaar de boodschap 'Kijk eens hoe we voor het abortusrecht gevochten hebben, begrijp je dat we het niet zo maar loslaten en de anti-abortus partijen vrij baan geven om de rechten in te perken?' Hier kan ook gewezen worden op een alternatieve uitleg van de eerder beschreven zwart-wit foto's van Dolle Mina in de wachtkamer van de CASA kliniek in Den Haag. Deze kunnen hier ook hangen om het publiek te memoren aan de roerige historie die de abortushulpverlening kent: 'Kijk naar hetgeen wij bereikt hebben.'

In aanvulling op 'casus VBOK' benadrukken meerdere spelers in het abortusveld de onpartijdigheid van de organisatie. Dit geldt ook voor meer liberale spelers. Wellicht is dit te verklaren doordat ook pro-abortus hulpverleners tegen veroordeling aanlopen ('aborteren maar'). Een kliniekhoofd benadrukte de zorgvuldigheid van de organisatie in het afwegingsproces wel of niet abortus. De Fiom haalt aan hoe deze de onpartijdigheid ingebouwd heeft in de hulpverlening (men gaat het gesprek aan over de terminologie van de vrucht). Toch zijn het ook hier vooral anti-abortus organisaties die het handelen legitimeren. Conservatieve spelers geven bijvoorbeeld aan geen officiële verbanden met gelijkgestemde partijen in politiek Den Haag of gelijkgestemde mediapartijen te hebben. Vooral benadrukken zij de ontwikkeling van de organisatie door de jaren heen. Van een uitgesproken partijdige organisatie tot een meer genuanceerde organisatie (EO, ND, CU onder andere). Zij lijken zich door de jaren heen meer te hebben willen (moeten?) conformeren aan de liberale abortusnorm in Nederland. Embert Messelink:

"De EO is wel veranderd in de loop van de jaren. Ik denk dat we meer zijn gaan beseffen dat hard tegen hard vanuit zullen er niet meer is. De wereld is veranderd. We beseffen ook terdege dat we op Radio1 uitzenden voor een breed publiek. Als we iets met zo'n onderwerp doen, zorgen we dat we dat zo doen dat luisteraars niet de knop omdraaien van 'Oh, daar heb je ze weer'. De EO heeft zich ontwikkeld van een soort profetenorganisatie tot een journalistieke organisatie die zoekt naar hoe het debat op een reële manier gaande te houden."

Tot slot geven veel spelers de 'openheid boodschap' af. Respondenten benoemen dat ze spelers van de andere partij uitnodigen in de eigen hulpverleningspraktijk. Abortusklinieken en de Fiom doen dit in mindere mate (Christelijke politieke partijen worden hier bijvoorbeeld uitgenodigd en rondgeleid), maar vooral de VBOK haalt dit in het interview aan: *"We hebben ze zo vaak al uitgenodigd van kom eens langs, wees getuige van het werk dat we doen. Ze kunnen gewoon langskomen om het te ervaren. De deur staat open."*

6. Conclusies & aanbevelingen

In deze masterscriptie heb ik het handelen en positioneren van spelers in het Nederlandse abortusveld bestudeerd en heb ik onderzocht op welke manieren hun denken en handelen gestructureerd wordt vanuit het veld. De 'structurele macht' van spelers werd inzichtelijk gemaakt. De volgende onderzoeksvraag was hierbij leidend: **“Op welke manieren positioneren spelers in het Nederlandse abortusveld zich ten opzichte van elkaar en hoe vindt de structurering van het positioneren plaats in dit veld?”** In het hanteren van de veldbenadering heb ik me hoofdzakelijk gericht op de theorie van de Franse socioloog Bourdieu. Tijdens het onderzoek ontdekte ik dat ik één van zijn centrale punten – waar velden zich om vormen – niet deel en deze aan wil vullen. Hier kom ik later in deze conclusie op terug.

Bourdieu stelt dat een sociale ruimte op twee manieren ordening kent: de sociale structuur (de hiërarchie in posities van spelers in het veld en daaruit voortvloeiend het recht dat sommigen hebben de regels te bepalen) en de mentale structuur (spelers engageren op verschillende manieren rond een onderwerp, spreiden eigen waarden ten toon en ontwikkelen eigen strategieën om het spel te spelen). Beide structuren resulteren in dominante en ondergeschikte posities, stellingnames en strategieën van spelers. De plaats van de speler in de hiërarchie bepaalt voor een groot deel de strategie: de machtigen zetten in op behoud van hun rechten, de minder machtigen zetten in op het onderbreken en wegnemen hiervan. Strijd en competitie tussen actoren staan aldus centraal in het veld. Het is de strijd om betekenisgeving die gevoerd wordt. Spelers proberen de regels van het spel, maar bovenal de uitkomsten ervan te beïnvloeden. Het belang dat ze bij het spel hebben moet niet gezien worden in termen van financieel gewin, maar spreekt van een diepgewortelde interesse bij de uitkomsten (men heeft hart voor de zaak). De geschiedenis speelt een belangrijke rol in de veldstructurering: structuren vormen zich door de jaren heen en vestigen zich in de hoofden van spelers om in de tijd van nu effect te hebben op het denken en doen. Dit is waar het begrip habitus een plaats krijgt: het mentale denkkader van spelers dat maakt dat zij volgens vaste patronen reageren op anderen en situaties. Bourdieu zegt tot slot dat velden verder opgedeeld kunnen worden in subvelden. Dit zijn autonome ruimtes waar dezelfde veld eigenschappen spelen als hierboven beschreven. De eigen doelstellingen en werkwijze staan centraal: dit kan frictie opleveren met andere subvelden.

Het Nederlandse abortusveld kan vervolgens omschreven worden als een kleine wereld (er zijn relatief weinig spelers die zich in het veld bewegen, de meesten kennen elkaar) die een lange historische ontwikkeling kent (de eerste openbare abortusdiscussie vond plaats in 1900). Taboe (abortus is nog steeds niet breed maatschappelijk geaccepteerd) en emotie (men heeft hart voor de zaak en staat heftig in het debat) nemen een centrale plaats in. Abortus wordt tot slot vermeden in de politieke en wetenschappelijke wereld (niemand wil 'de handen eraan branden').

Bourdieu is van mening dat velden zich vormen rond beroepsniches. De wetenschappers, de artiesten, de politici begeven zich elk in beroepsvelden waar een verschil in hiërarchie en onderlinge competitie centraal staan. In deze studie zijn verschillende beroepsgroepen betrokken, maar deze lijken zich in eerste instantie te bewegen rond het maatschappelijk 'probleem' abortus. Van primair belang is zo hoe

zij dit begrip definiëren: als 'medische ingreep of misdaad'? In het begin van het datahoofdstuk werd zo de structurering van de klassieke abortusdichotomie uiteengezet. Zowel pro-abortus spelers als anti-abortus spelers begeven zich met een ideologische insteek in het veld (al lijkt er onder de eerste groep meer ruimte te zijn voor een pragmatische insteek). Spelers hebben vooral contact met gelijkgestemde spelers. Dit viel ook op tijdens het aandragen van respondenten voor betrekking bij mijn onderzoek. Contact tussen pro en anti spelers bestaat hoofdzakelijk wanneer dit vanuit overheidsgerelateerde partijen geïnitieerd wordt (I), wanneer een gebeurtenis in het veld om een reactie van de ander vraagt (II) of wanneer contactmomenten tussen de subvelden door de media gearrangeerd worden (III). Over en weer bestaat negatieve beeldvorming die de dichotomie in stand lijkt te houden. Op het vlak van de discussie, zijn pro-abortus spelers van mening dat anti-abortus spelers niet open staan voor hun punten en hen willen overtuigen van het eigen gelijk. Andersom houden de pro-abortus partijen de discussie op slot. Hiernaast hebben spelers ook negatieve beelden over de activiteit van de ander rond de wetgeving (allen tornen continu aan de wetgeving: pro zet in op behoud of uitbreiding, anti op inperking) of de invulling van de hulpverlening (pro-abortus hulpverleners aborteren wanneer ze kunnen en meer conservatieve hulpverleners beïnvloeden de vrouw teveel en sturen haar naar behoud van de vrucht). Spelers hebben geloof in de dichotomie (spreken over 'wij' tegen 'zij', 'tegenstanders') en zorgen zo voor behoud ervan (een goed voorbeeld van hoe structuren een *'instrument of domination'* vormen). Een grote rol in het behouden van de tweedeling is tot slot weggelegd voor de mediapartijen, die de neiging hebben het veld scherp in tweeën te delen. Focus ligt op de vorm van de discussie, niet op de inhoud. In paragraaf 5.2 komt eigenlijk de beschrijving van de sociale en mentale orde aan bod. De pro-abortus spelers vormen sinds 1984 (de invoering van de Wvz) de juridische en ook maatschappelijke norm en nemen zo de dominante stellingnames in. Het tegenovergestelde geldt voor de anti-abortus spelers die inzetten op 'omverwerping hiervan'.

Na de klassieke abortusdichotomie tot op een bepaalde hoogte gevolgd te hebben, maak ik inzichtelijk dat zich hier nuances in voordoen. Onder respondenten komen vaker hybride stellingnames voor die niet 1,2,3 onder te brengen zijn in één van de twee categorieën. Bovenal bestaan er fundamentele verschillen tussen spelers in de categorieën op het vlak van overtuiging, doelstelling en werkwijze. Naast dat het veld langs pro- anti lijnen gestructureerd is, kent het tevens een structurering langs professionellijnen (op deze manier sluit ik me weer aan bij Bourdieu). Zo bezien, wordt het veld verdeeld in hulpverleners, leden van actiegroepen, mediapersoonlijkheden, politici en overheidsfunctionarissen die zich voor of tegen abortus uitspreken. Beide structureringen gaan op voor het Nederlandse abortusveld en moeten zo bezien worden in een matrix verband. Elk van de beroepssubvelden kent een eigen logica. Hulpverleners zijn intern georiënteerd op de cliënt en zeggen zich niet te richten op presentatie van de organisatie in media of politiek. De werkwijze van actiegroeperingen staat hier haaks op. Zij agenderen problematiek vanuit eigen stellingnames en doen dit op luide en ludieke wijze om de aandacht van de media te trekken. De mediapartijen zoeken openlijk contact met de spelers in het veld om via hun de discussie gaande te houden over abortus en deze te verslaan. Feit gaat hierbij voor mening. Evenals mediapartijen, reiken politieke partijen actief uit naar spelers. Zij staan open voor stemmen van uiteenlopende spelers in het veld. De (semi-) overheidspartijen tot slot staan het meest neutraal ten aanzien van abortus. Ingezet wordt op toezicht op het veld en bijsturing hiervan wanneer nodig. De

beroepsgroepen communiceren hoofdzakelijk 'intern'. De hulpverleningstak vormt hier een uitzondering op: hulpverleners en (semi-) overheidspartijen voeren het centrale gesprek over de kwaliteit van de hulpverlening. Politieke partijen en hulpverleners worden in de communicatie het meest opgezocht door andere spelers. Tot slot bestaat er onbegrip in logica tussen de subvelden. Hoe beziet met de maatschappelijke trends? De mogelijke uitkomsten van het spel? Spelers zijn het meest kritisch over de werkwijze van actiegroeperingen. Deze verstoren de orde en bereiken het hoogste doel er niet mee: meepraten over de invulling van de hulpverlening.

Meer inzicht gevend in het spel dat gespeeld wordt, hebben elk van de spelers een groot belang bij de uitkomsten ervan. Niet in financiële zin: men heeft hart voor de zaak en een diepgewortelde interesse bij de strijd. De belangen zijn grotendeels langs pro - anti lijnen gevormd. Veel pro-abortus spelers vrezen voor inperking van het abortusrecht, dit gaat niet op voor abortusartsen verbonden aan klinieken die vooral op de werkbaarheid van de abortuswetgeving zitten. Conservatieve spelers bevechten de legale abortusnorm. Hoewel zij sceptisch zijn over het ongedaan maken van de gehele wetgeving, zijn zij hoopvol dat onderdelen hiervan aangescherpt kunnen worden. Invloed krijgen op de abortuswetgeving lijkt het centrale mikpunt te zijn van spelers. De concrete vertaling van 'dit grootste goed in het veld' is toegang krijgen tot het gesprek over de wetgeving; hier bepaalt de wetgeving immers over. Eerder kwam al voorbij dat vooral contact gezocht wordt met politici (gaan over de wetgeving) en pro-abortus hulpverleners (hebben invloed in de directe hulpverleningssituatie met de vrouw). Het hebben van een diepgeworteld belang maakt dat iedere speler zich met macht inlaat en 'politiek bedrijft' (de [semi-] overheidspartijen uitgezonderd, zo lijkt het), al is de ene speler hier opener over dan de ander. Zelfs spelers die van nature minder geneigd zijn dit te doen, lobbyen. Sommige spelers geven inzicht in eigen machtsmiddelen en agenda, maar vooral in die van anderen. Respondenten spreken over financiële middelen en beschikbare tijd. Het merendeel van de spelers onderhoudt contact met politieke partijen, de vaste Kamercommissie, publiceert in vakbladen, organiseert symposia en debatten om meer in de pap te brokkelen te hebben wat betreft invulling van de wetgeving en hulpverlening. In deze zin is vooral wie je kent en met wie je in gesprek bent (kunt zijn) een interessant middel in het veld ('sociaal kapitaal').

Goffman beschrijft hoe performance een handhavingsmechanisme is voor spelers die zich in een complex en dynamisch veld begeven. Geconcludeerd mag worden dat deze eigenschappen opgaan voor het abortusveld. Waar zit performance hem in? Spelers bereiden publieke momenten voor en regisseren deze. Als onderzoeker werd ik tot in detail geïnformeerd: allerhande materiaal (folders, verslagen, boeken en dvd's) werd mij meegegeven na de interviews. Ook bouwden respondenten momenten in om mijn interpretatie van de organisatie en het werk van de spelers te beluisteren of in te zien en waar nodig te corrigeren. De hulpverleningsorganisatie VBOK is uitgelicht als casus. Deze omstreden organisatie is het veld kent een Christelijke en weinig neutrale oorsprong, maar is door de jaren uitgegroeid tot een meer genuanceerde (door VWS geaccepteerde) speler in het veld. De organisatie wordt (vooral door pro-abortus hulpverleners) echter nog steeds gezien als zijnde partijdig. De organisatie doet er alles aan het tegenovergestelde uit te stralen. Het interieur van het hoofdkantoor kent alleen kleuren aan de wanden, geen posters. Brochures zijn nergens te vinden. Gewezen wordt op het medewerkersbestand dat 'echt niet enkel uit Christenen bestaat' en werkt volgens het keurmerk

voor maatschappelijk werkers (die op website en in jaarverslagen terug te vinden is). Overeenkomsten met andere 'neutralere' spelers worden aangehaald en gewezen wordt op het bestaansrecht van de organisatie. Tot slot lijken de spelers die in een veld opereren waar macht en negatieve beeldvorming een grote rol spelen de activiteiten te willen legitimeren. Ook deze argumenten zijn grotendeels langs pro - anti lijnen gevormd. Naar gelang de 'categorie' wijst men op de laagte of hoogte van het abortuscijfer en het ontbreken dan wel vóórkomen van psychosociale gevolgen van abortus. Hoewel ook liberale spelers een legitimerend geluid laten horen (spreken over de zorgvuldigheid van de hulpverlening bijvoorbeeld), zijn het vooral de conservatieve spelers die dit doen. Zij benadrukken hoe zij door de jaren heen ontwikkeld zijn tot neutralere, betrouwbaardere organisaties die zich op een breed publiek richten. Ook benadrukt men de openheid van de organisatie door 'de uitnodigingsboodschap' aan te halen.

Lezers zullen het met me eens zijn wanneer ik zeg dat deze analyse van posities en structuren in het abortusveld zich niet makkelijk laat lenen voor het doen van aanbevelingen aan respondenten of organisaties als geheel. Ik richt me daarom op aanbevelingen voor verder onderzoek. Noodzakelijk lijkt het me dat de matrixstructurering van velden die in dit onderzoek vrij tentatief beschreven is (en een aanvulling vormt op de veldtheorie van Bourdieu), verder onderzocht wordt. Te verwachten is dat velden waar dezelfde basisaspecten spelen (verschillende spelers en historische wortels aanwezig zijn, de neiging tot stellingname bestaat) op eenzelfde soort structurering uitkomen. Voor de hand ligt het organisatorisch veld dat zich vormt rond euthanasie of bijvoorbeeld embryoselectie. Te denken valt ook aan minder ethisch bewogen onderwerpen zoals het openhouden van de winkels op zondag. Ik wil dit rapport afsluiten met een algemene boodschap voor het veld, door middel van een quote van Ellen Giepmans (Fiom). Het functioneren van spelers is zoals aangetoond in diepe mate getekend door zowel de klassieke abortusdichotomie als de structurering langs professionellijnen (zij het in mindere mate). Dit maakt dat een open gesprek over de invulling van de abortushulpverlening tussen alle spelers in het veld geen ruimte krijgt. *"Iedereen kan wel discussiëren vanuit zijn professie maar ook vanuit zijn mensheid."* Giepmans roept met deze quote op tot een overstijgende manier van werken. Niet als pro-abortus speler, niet als anti-abortus speler, niet als hulpverlener of actievoerder in het bijzonder, maar simpel als mens die zich open probeert te stellen voor de mening van een ander, voor zijn/ haar positie en daarbinnen tot een gesprek probeert te komen. Wellicht idealistisch in een complex en gestructureerd veld als het Nederlandse abortusveld, maar een inspirerende leidraad in een sector waar meer nog dan beeldvorming en stellingname, de vrouw en haar hulpvraag te allen tijde centraal zou moeten staan.

- Andere Tijden (2007). Abortus, VPRO Beeld en Geluid, <http://geschiedenis.vpro.nl/themasites/mediaplayer/index.jsp?bw=bb&player=real&media=35281892&portalnr=4158511&refernr=33859820&hostname=geschiedenis&portalid=geschiedenis&themechannel=&id=vars.jsp%3Fmedia%3D35281892%26portalnr%3D4158511%26refernr%3D33859820%26hostname%3Dgeschiedenis%26portalid%3Dgeschiedenis&x=41&y=10> (geraadpleegd op 30 mei 2010).
- Barelds, L. (2009). *Jaarverslag 2008 Evangelische Omroep*. Hasselt: Drukkerij Schuttersmagazijn.
- BOSK (2008). Inhoudelijk jaarverslag 2007, http://www.bosk.nl/files_content/bosk-beleid/Jaarverslag_2007.pdf (geraadpleegd op 15 augustus 2010).
- Bourdieu, P., Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Druk onbekend. Chicago: The University of Chicago Press.
- Brenninkmeijer, N. (2008). *Eergerelateerd geweld in Nederland: De ontwikkeling en opkomst van een nieuw organisatorisch veld*, Universiteit van Amsterdam [onderzoeksvoorstel, niet publiek gemaakt].
- Cain, R. (1994). 'Managing impressions of an AIDS Service Organization: Into the mainstream or out of the closet?', in: *Qualitative sociology*, p. 43-61.
- CASA (2009). CASA Jaarverslag 2009, <http://www.casa.nl/sites/default/files/downloads/Jaarverslag%20CASA%202009.pdf> (geraadpleegd op 25 juli 2010).
- CDA (2010-I). Waar staan we voor?, http://www.cda.nl/Waar_staan_we_voor.aspx (geraadpleegd op 20 augustus 2010).
- CDA (2010-II). Standpunt: abortus, http://www.cda.nl/Waar_staan_we_voor/Standpunten/Abortus.aspx (geraadpleegd op 1 juli 2010).
- ChristenUnie (2010-I). Introductie, <http://www.christenunie.nl/nl/page/10367> (geraadpleegd op 20 augustus, 2010).
- ChristenUnie (2010-II). Abortus, <http://www.christenunie.nl/nl/standpuntenalfabet#faqltem2275> (geraadpleegd op 1 juli 2010).
- ChristenUnie (2010-III). Geschiedenis, <http://www.christenunie.nl/nl/page/11621> (geraadpleegd op 20 augustus, 2010).
- De Bruijn, J. (1979). *Geschiedenis van de abortus in Nederland*. Druk onbekend. Amsterdam: van Gennep BV.
- Elsbach, K., Sutton, R. (1992). 'Acquiring Organizational Legitimacy through Illegitimate actions: A Marriage of Institutional and Impression Management Theories', in: *The Academy of Management Journal*, p. 699-738.

- Emirbayer, M., Williams, E. (2005). 'Bourdieu and social work', in: *Social Service Review*, p. 689-725.
- Evangelische Omroep (2010). Over de EO, <http://www.eo.nl/overdeeo/> (geraadpleegd op 1 augustus 2010).
- Etty, E. (2009). 'Opeens is abortus weer iets verdachts: ChristenUnie dupeert vrouwen in nood', in: *NRC Next*, p.16.
- Ferree, M., Gamson, W., Gerhards, J., Rucht, D. (2002). *Shaping abortion discourse: Democracy and the public sphere in Germany and the United States*. Eerste druk. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Eerste druk. New York: Anchor Books.
- Glastra (1999). *Organisaties en diversiteit: Naar een contextuele benadering van intercultureel management*. Druk onbekend. Utrecht: Uitgeverij Lemma BV.
- Hallet, T. (2003). 'Power and Organizational Culture', in: *Sociological Theory*, p.128-149.
- Hoebink, T. (2008). Cabaret moet tegen de haren instrijken: Een studie naar het veld van het Nederlandse cabaret aan de hand van de veldtheorie van Pierre Bourdieu, [http://oathesis.eur.nl/ir/repub/asset/4497/Hoebink, T.J. -
_Cabaret moet tegen de haren instrijken.pdf](http://oathesis.eur.nl/ir/repub/asset/4497/Hoebink,_T.J._-_Cabaret_moet_tegen_de_haren_instrijken.pdf) (niet gepubliceerde masterscriptie).
- Hollis, M. (2006). *The philosophy of social science: An introduction*. Vierde druk. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inspectie voor de Gezondheidszorg (2010). Organisatie, <http://www.igz.nl/organisatie/> (geraadpleegd op 20 augustus 2010).
- Kamsteeg, A. (2010). 'Abortus: de meest splijtende ethische kwestie', in: *Nederlands Dagblad*, p. onbekend [uit databestand van ND zelf].
- Ketting, E. (1978). *Van misdrijf tot hulpverlening: Een analyse van de maatschappelijke betekenis van abortus provocatus in Nederland*. Druk onbekend. Alphen aan de Rijn: Samsom Uitgeverij.
- Koster, M. (2009). *In fear of abandonment: Slum life, community leaders and politics in Recife, Brasil*. Universiteit van Wageningen.
- Kruijer, H., Lee, L. van, Wijzen, C. (2009). *Landelijke abortusregistratie 2008*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Martin, J. (2002). *Organizational culture: Mapping the terrain*. Druk onbekend. Californië: Sage Publications.
- Maxwell, J.A. (2005). *Qualitative research design: An interactive approach*. Tweede druk. Californië: Sage Publications.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2010). Frequently Asked Questions: Abortion in the Netherlands 2010, <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:58792&type=org> (geraadpleegd op 2 april 2010).
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2010-1). Organisatie, <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/vws/organisatie> (geraadpleegd op 15 augustus 2010).

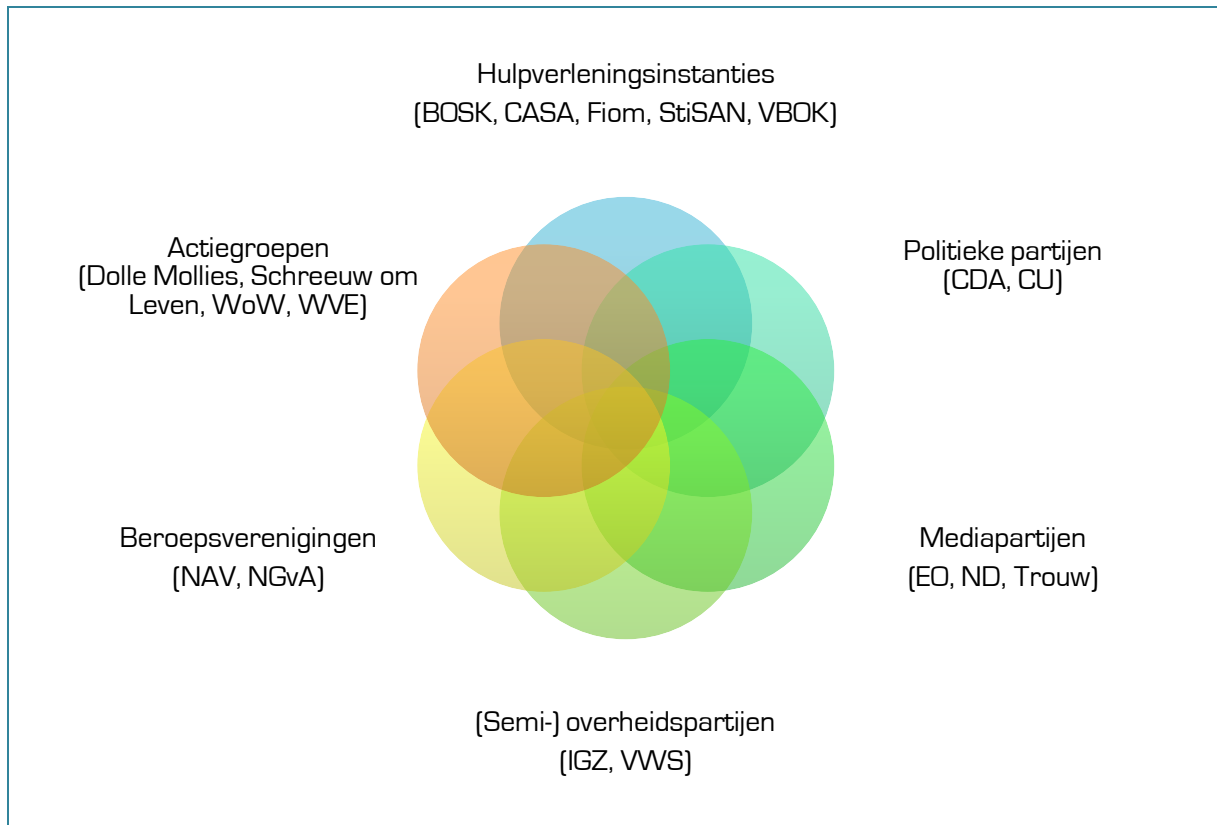
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2010-II). DG Volksgezondheid, <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/vws/organisatie/organogram/dg-volksgezondheid#anker-directie-publieke-gezondheid-pg> (geraadpleegd op 15 augustus 2010).
- Nederlands Artsenverbond (2010). Verlichten, steunen, troosten, genezen, <http://www.artsenverbond.nl/informatie.html> (geraadpleegd op 20 augustus 2010).
- Nederlands Dagblad (2010-I). VBOK krijgt nieuwe naam, <http://www.nd.nl/artikelen/2010/juli/01/vbok-krijgt-nieuwe-naam> (geraadpleegd op 1 september 2010).
- Nederlands Dagblad (2010-II). Beginselverklaring, <http://www.nd.nl/beginselverklaring> (geraadpleegd op 15 augustus 2010).
- NGvA (2010). Over het Genootschap, <http://www.ngva.net/index.php> (geraadpleegd op 15 augustus 2010).
- Nuijten, M. (1998). *In the name of the land: Organization, Transnationalism and the Culture of the State in a Mexican Ejido*. Wageningen: Ponsen en Looijen BV.
- Oude Lenferink- Groeneveld, P. (2009). *Jaarverslag 2008*. Schijndel: NPC.
- Outshoorn, J. (1986). *De politieke strijd rondom de abortuswetgeving in Nederland 1964-1984*. Den Haag: VUGA.
- Outshoorn, J. (2010). Intro emancipatie, http://www.emancipatie.nl/home/emancipatie_algemeen/intro_emancipatie/de_vrouw_beslist/#5. (geraadpleegd op 26 juli 2010).
- Overheid.nl (2010). Besluit afbreking zwangerschap, http://wetten.overheid.nl/BWBR0003677/geldigheidsdatum_29-03-2010# (geraadpleegd op 15 mei 2010).
- Overheid.nl (2010). Wet afbreking zwangerschap, http://wetten.overheid.nl/BWBR0003396/geldigheidsdatum_04-02-2010 (geraadpleegd op 16 mei 2010).
- Pels, D. (1989). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Eerste druk. Amsterdam: van Genneep BV.
- Pettigrew, A., Woodman, R., Cameron, K. (2001). 'Studying Organizational Change and Development: Challenges for Future Research', in: *The Academy of Management Journal*, p.697-713.
- Protestant.nl (2010). Evangelische omroep, <http://www.protestant.nl/geschiedenis/historische-encyclopedie/evangelische-omroep> (geraadpleegd op 1 augustus, 2010).
- Schreeuw om Leven (2010). *Schreeuw om Leven jaarverslag 2009*. (Druk niet bekend, jaarverslag is niet voor publieke inzage: heb het jaarverslag speciaal over de post opgestuurd gekregen).
- Stichting Ambulante Fiom (2010). Fiom organisatie, http://www.fiom.nl/informatie_over_Fiom/1875354f/0/Fiom-organisatie.aspx (geraadpleegd op 25 juli 2010).

- StiSAN (2010). Wat is StiSAN?/ De doelstellingen van StiSAN zijn, <http://www.stisan.nl/paginas/Watis/watis.html> (geraadpleegd op 25 juli 2010).
- Telegraaf (2010). Forse ledenwinst D'66, http://www.telegraaf.nl/binnenland/5818060/_Forse_ledenwinst_D66_.html?p=3,1 (geraadpleegd op 20 augustus 2010).
- VBOK (2010-I). VBOK toen en nu, http://www.vbok.nl/vbok_toen.htm (geraadpleegd op 25 juli 2010).
- VBOK (2010-II). Verkort jaarverslag 2009, http://www.vbok.nl/jaarverslag_2009_verkort.pdf (geraadpleegd op 25 juli 2010).
- Visser, M, Janssen, A., Enschedé, M., Willems, A., Braake, T. te, Harmsen, K., Smets, E., Haes, J. De, Gevers, J. (2005). *Evaluatie Wet afbreking zwangerschap*. Enschede: PrintPartners Ipskamp.
- Wikipedia (2010). Nederlands Dagblad, http://nl.wikipedia.org/wiki/Nederlands_Dagblad (geraadpleegd op 20 augustus 2010).
- Wolf, E. (1990), 'Distinguished Lecture: Facing Power: Old Insights, New Questions', in: *American Anthropologist*, p.586-596.
- Women on Waves (2010). For a safe and legal choice, <http://www.womenonwaves.org/set-238-en.html> (geraadpleegd op 26 juli 2010).

A Overzicht betrokken organisaties en respondenten

Betrokken organisatie	Soort organisatie	Functie respondent	Naam respondent
BOSK	Hulpverleningsinstantie	Beleidsmedewerker	Johannes Verheijden
CASA	Hulpverleningsinstantie	Voorzitter Raad van Bestuur	Bert van Herk
CDA	Politieke partij	Tweede Kamerlid medische ethiek	Janneke Schermers
CU	Politieke partij	Tweede Kamerlid medische ethiek	Esmé Wiegman
Dolle Mollies	Actiegroep	Alle leden	N.v.t.
EO	Mediapartij	Journalist (abortusdossier)	Embert Messelink
IGZ	Overheidspartij	Inspecteur perinatale zorg	Marianne Amelink
VWS	Overheidspartij	Beleidsmedewerker ethiek	Petra Engels
NAV	Beroepsvereniging	Voorzitter	Peter Hildering
ND	Mediapartij	Adjunct-hoofdredacteur	Koert van Bekkum
NGvA	Beroepsvereniging	Voorzitter	Olga Loeber
Schreeuw om Leven	Actiegroep	Directeur	Bert Dorenbos
Fiom	Hulpverleningsinstantie	Landelijk beleidsmedewerker	Ellen Giepmans
StiSAN	Hulpverleningsinstantie	Voorzitter en beleidsmedewerker	Krinka Bauer en Ellie Oosterhuis
Trouw	Mediapartij	Journalist (medische ethiek)	Wilfried van der Bles
VBOK	Hulpverleningsinstantie	Communicatieadviseur	Mirjam Velthuis
WWE	Actiegroep	2 leden (kent geen bestuur)	Beatrijs Stermerding en Leontine Bijleveld
WoW	Actiegroep	Directeur	Rebecca Gomperts

B **Betrokken organisaties in beeld**

C Topiclijst

- Intro
 - Context: master
 - Doel- en vraagstelling onderzoek
 - Soort onderzoek en interviewafname
 - Duur interview en opname
- Algemeen
 - Organisatie
 - Functie respondent
- Positie organisatie in veld
 - Oriëntatie ten aanzien van abortus
 - Doelstelling/ boodschap organisatie
 - Belangen
 - Acties/ strategieën/ campagnes
 - Machtsmiddelen
 - Succes van acties
 - Sancties acties anderen
 - Internationale context
- Veld in totaliteit
 - Mate waarin veld in strijd is
 - Belangen op spel (anderen)
 - Zichtbare spelers
 - Benodigheden om deel te nemen
 - Kennis over geschiedenis
 - Communicatie onderling
- Afsluiting
 - Potentiële respondenten
 - Tips voor observatiemomenten
 - Dankwoord (terugkoppeling)

D Check respondentent met oog op betrokkenen bij evaluatie Waz

Betrokken organisaties bij evaluatie Waz	Betrokken organisaties bij masterscriptie
Centra voor Anticonceptie, Seksualiteit & Abortus (CASA)	Ja
Pro Vita	Deels (aan bod in interview met NAV)
Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG)	Nee
Nederlands Artsenverbond	Ja
Nederlands Genootschap van Abortusartsen (NGVA)	Ja
Nederlandse Vereniging van Obstetrie en Gynaecologie (NVOG)	Nee
Nederlandse Vereniging Voor Seksuologie (NVVS)	Nee
Rutgers Nisso Groep	Niet bereid mee te werken
Schreeuw om Leven	Ja
Stichting Ambulante Fiom	Ja
Stichting Anticonceptie Nederland (SAN)	Nee
Stichting Samenwerkende Abortusklinieken Nederland (StiSAN)	Ja
Vereniging Samenwerkende Ouder- en Patientenorganisaties (VSOP)	Nee
Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind (VBOK)	Ja
Wij vrouwen Eisen	Ja
Women on Waves	Ja
Zorg voor leven (platform)	Nee

E. Introductie e-mail

Beste [naam wanneer bekend en anders 'medewerk(st)er van de organisatie'],

kort zal ik me voorstellen en mijn vraag aan u voorleggen. Ik ben Evelien Vink, vijfdejaarsstudent Bestuurs- en Organiseringswetenschap (aan de Universiteit Utrecht) en participeer momenteel in de master 'Organisaties, Verandering en Management.' Voor mijn masterscriptie heb ik mezelf tot doel gesteld het Nederlandse veld rond het thema abortus in kaart te brengen (Wie spelen er mee? Wat zijn hun doelstellingen en motieven? Hoe is de interactie tussen spelers onderling? Welke middelen worden ingezet? Etcetera). Ik heb verschillende spelers geselecteerd (binnen de categorieën hulpverleners, actiegroepen, mediapartijen, politieke partijen en overheidspartijen) en reeds enkele gesproken. Onlangs werd ik door één van deze respondenten, [naam, organisatie & functie], gewezen op uw organisatie en activiteit rond dit thema. Ik zou u via deze weg willen vragen of u me met deze vraag kunt doorschakelen naar iemand die zicht heeft op de (strategische) bewegingen van de organisatie. Mits er uiteraard interesse bestaat bij deze persoon of personen om mee te werken aan een interview van ongeveer drie kwartier waarin ik meer te weten zal proberen te komen over de positie en beweging van de organisatie in het veld.

Ik zou het erg waarderen als u binnen kort tijdsbestek contact met mij zou kunnen opnemen. (Eventueel ben ik ook te bereiken via [telefoonnummer]).

Dank alvast voor het in overweging nemen van mijn vraag.

Vriendelijke groeten,
Evelien Vink.

F Kenmerken van respondenten

Respondent	Geslacht	Functie	Soort organisatie	Aantal jaren actief	Visie op Waz
Marianne Amelink	Vrouw	Inspecteur perinatale zorg	(Semi-) overheidspartij	5	Geen uitlatingen
Krinka Bauer	Vrouw	Voorzitter StiSAN (+ kliniekhoofd)	Hulpverleningsinstantie	38	Bedenktermijn moet variabel; noodsituatie absoluut niet stringenter omschreven
Koert van Bekkum	Man	Adjunct-hoofdredacteur	Mediapartij	8	Noodsituatie moet stringenter omschreven
Leontine Bijleveld	Vrouw	Lid (+ onderzoeker en publicist vrouwenrechten)	Actiepartij	35	Strafbaarheid en bedenktermijn moeten eraf
Wilfried van der Bles	Man	Journalist	Mediapartij	N.v.t.	N.v.t.
Dolle Mollies	Vrouw	Actievoerders	Actiepartij	4	Abortuszorg ook via de huisarts aanbieden
Bert Dorenbos	Man	Voorzitter	Actiepartij	25	Abortuswetgeving moet afgeschaft
Petra Engels	Vrouw	Beleidsmedewerker ethiek	(Semi-) overheidspartij	3	Noodsituatie moet niet stringenter omschreven
Ellen Giepmans	Vrouw	Landelijk beleidsmedewerker	Hulpverleningsinstantie	7	Nu eenmaal de afspraken die gemaakt zijn
Rebecca Gomperts	Vrouw	Directeur/ abortusarts	Actiepartij	10	Abortuszorg ook via de huisarts aanbieden
Bert van Herk	Man	Voorzitter RvB	Hulpverleningsinstantie	13	Strafbaarheid van abortus is onwenselijk
Peter Hilderling	Man	Voorzitter/ huisarts	Beroepsvereniging	22	Wetgeving bestaat nu eenmaal; inzetten op inperking levensvatbaarheid
Olga Loeber	Vrouw	Voorzitter/ abortusarts (kliniekhoofd)	Beroepsvereniging	22	Goed werkbaar; de bedenktermijn zou er beter af kunnen

Ellie Oosterhuis	Vrouw	Beleidsmedewerker kliniek	Hulpverleningsinstantie	7	Goed werkbaar; op sommige punten achterhaald
Janneke Schermers	Vrouw	Tweede Kamerlid Ethiek/ gynaecoloog	Politieke partij	5	Bedenktermijn moet actiever ingevuld; de levensvatbaarheids-grens moet teruggebracht
Beatrijs Stermerding	Vrouw	Lid	Actiegroep	35	Strafbaarheid en bedenktijd moeten eraf
Mirjam Velthuis	Vrouw	Communicatieadviseur	Hulpverleningsinstantie	2	Bedenktermijn moet blijven bestaan
Johannes Verheijden	Man	Beleidsmedewerker	Hulpverleningsinstantie	6	Er moet een uitgebreider en objectiever informatievoorziening komen
Embert Messelink	Man	Journalist	Mediapartij	6	Levensvatbaarheids-grens moet teruggebracht
Esmé Wiegman	Vrouw	Tweede Kamerlid Ethiek	Politieke partij	2	Levensvatbaarheids-grens moet teruggebracht; noodsituatie stringenter omschreven

G Karakteristieken van de onderzoeksorganisaties (uitgebreid)

De organisaties die bij dit onderzoek betrokken zijn verschillen onderling van organisatiestructuur en -grootte, ontstaansgeschiedenis, missie en (financiële) middelen. Voor elke organisatie worden de (van belang zijnde) karakteristieken doorlopen naar organisatiecategorie. Uit de informatie blijkt ook de mate waarin organisaties geprofessionaliseerd zijn en belang hechten aan presentatie en transparantie naar het publiek (websites, jaarverslagen).

Hulpverleningsinstanties

Centra voor Anticonceptie, Seksualiteit en Abortus

CASA bestaat uit een vijftal klinieken in verschillende grote steden. De eenhoofdige Raad van Bestuur en de Raad van Toezicht bevinden zich op centraal niveau. Stafdiensten als Personeelszaken en Public Relations (PR) zijn aanwezig per kliniek. Bij CASA zijn ruim 110 medewerkers in dienst (CASA, 2009).

Abortusklinieken zijn vanaf het moment van ontstaan opgenomen geweest in koepelorganisaties die optraden als belangenbehartiger van de klinieken en bewaker van de kwaliteit van hulpverlening. Vanaf begin jaren '70 was dit de Stichting voor Medische Zwangerschapsonderbreking (Stimezo). Onder deze koepel zijn enkele abortusklinieken gesticht. Toen er in de 80'er jaren interne strijd ontstond, is de stichting opgeheven en is hier de StiSAN voor in de plaats gekomen. CASA is ontstaan toen zich in de periode 2002-2004 vijf abortusklinieken en twee Rutgershuizen terugtrokken uit StiSAN en opgingen in één organisatie (op die manier konden beslissingen efficiënter doorgevoerd worden). In 2005 kreeg de organisatie de huidige naam.

De missie van CASA is de volgende: *“Ieder individu heeft recht op zelfbeschikking op het gebied van geboorteregeling en recht op seksuele gezondheid.”* CASA biedt hulp op de volgende drie terreinen: bij ongewenste zwangerschap en zwangerschapsafbreking, bij verzekerde zorg (plaatsing anticonceptie e.d.) en bij advies en informatie aan jongeren (spreekuren e.d.). Er vindt samenwerking plaats met organisaties als de Rutgers Nisso Groep (RNG), het Nederlands Genootschap van Abortusartsen (NGvA), landelijke Stichting Ambulante Fiom en regionale Fiom bureaus en Women on Waves (CASA, 2009).

Abortusklinieken worden gefinancierd volgens de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ).³⁵ Klinieken worden betaald naar het aantal consulten en behandelingen: op basis hiervan wordt een subsidie vastgesteld. Abortussen die verricht worden bij AWBZ-gerechtigden (vrouwen met de Nederlandse nationaliteit) worden gesubsidieerd vanuit het Ministerie van VWS (betaling geschiedt via het College van Zorgverzekeringen, CVZ)³⁶. Per jaar heeft CASA een inkomen van €6.500.000.³⁷

³⁵ Abortussen die in het ziekenhuis verricht worden, worden betaald door de zorgverzekeraar van de vrouw.

³⁶ Voor de niet AWBZ-behandelingen (vrouwen uit het buitenland die hier behandeld worden) wordt een vergoeding vastgesteld door de NZa (Visser e.a., 2005).

³⁷ Informatie waar niet met een tekstnoot naar verwezen wordt is afkomstig uit de interviews met de respondenten van de organisaties. Dit geldt ook voor volgende paragrafen.

Stichting Ambulante Fiom

De Stichting Ambulante Fiom is een landelijke organisatie met negen regionale bureaus verspreid door het gehele land. Bestuur en directeur bevinden zich op landelijk niveau, waar tevens de grootste staffuncties gevestigd zijn (onder andere Financiële Zaken, P&O, PR, Juridische Zaken en de landelijk beleidsmedewerkers). Bij de organisatie zijn ruim 100 medewerkers werkzaam (waarvan het merendeel maatschappelijk werker is) (Stichting Ambulante Fiom, 2010).

In 1930 werd de Fiom opgericht, staande voor de Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder en haar kind. In 1970 (ver voor de totstandkoming van de wetgeving) uitte de Fiom reeds 'de hulpverlening met betrekking tot de abortusproblematiek als normaal bestanddeel van haar takenpakket te zien' (counseling). Uitgangspunt hierbij was het zelfbeschikkingsrecht van de vrouw over het al dan niet behouden van de zwangerschap. Actiepunten van vrouwenorganisaties uit de jaren '60/ '70 werden herkend en gedeeld door de medewerkers. Vele bestuursleden en medewerkers waren hier actief in (Stichting Ambulante Fiom, 2010).

"De ambitie van de Fiom is om een laagdrempelige neutrale voorziening te blijven, bekend bij alle intermediairs en alle mensen die kortdurende professionele ondersteuning nodig hebben bij het nemen van een zorgvuldig besluit bij onbedoelde zwangerschap en zo nodig de verwerking van het genomen besluit." Uitgangspunt in de hulpverlening is de kracht en verantwoordelijkheid van ieder individu en het recht om zelf te beschikken over lijf en leven (Stichting Ambulante Fiom, 2010).

In 2008 beschikte de Fiom over een door VWS gesubsidieerd bedrag van €5.071.000, welke verdeeld werd over de kerntaken onbedoeld zwanger, ongewenst kinderloos en tienerouderschap en daarnaast afstand, adoptie en zoekacties (4) en huiselijk en seksueel geweld (5) (Oude Lenferink-Groeneveld, 2009).

Stichting Samenwerkende Abortusklinieken Nederland

In tegenstelling tot CASA is StiSAN een koepelorganisatie die de belangen behartigt van 9 autonoom opererende klinieken (er is één kliniek in Amsterdam recentelijk gesloten). StiSAN kent een algemeen bestuur bestaande uit enkele kliniekhoofden (en beleidsmedewerkers) met elk een eigen portefeuille. De StiSAN opereert door middel van commissies en projectgroepen die per casus van bezetting wisselen. Voor de geschiedenis van abortusklinieken in organisatieverband, zie onder 'CASA'.

StiSAN heeft de volgende doelstellingen: zorgdragen voor een optimale abortus- en seksualiteitshulpverlening, het genereren van een goede beeldvorming en informatievoorziening inzake abortus en seksualiteit en tot slot het geven van informatie over het voorkomen van ongewenste zwangerschap, seksueel overdraagbare aandoeningen etc. (StiSAN, 2010). Daarnaast houdt StiSAN zich bezig met de bewaking van de kwaliteit van de geboden hulpverlening door overleg te hebben met het Ministerie van VWS, het CVZ en het NZa, alsmede door zitting te hebben in adviesorganen van de overheid en het uitvoeren van onderzoek. StiSAN werkt mee aan de 'permanente registratie' van de abortusbehandelingen (in het kader van de Waz).

StiSAN bezit geen officiële gelden omdat de organisatie opgebouwd is uit verschillende autonome klinieken. De klinieken worden op eenzelfde manier gefinancierd zoals beschreven onder 'CASA'.

Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind³⁸

De VBOK is een organisatie bestaande uit 14 hulpposten verspreid door het land, met een dienstencentrum gevestigd in Amersfoort (en een opvanghuis voor zwangere vrouwen in Gouda). Het vrijwilligersbestuur bevindt zich op landelijk niveau, evenals staffuncties als de administratie en communicatieafdeling. Bestuursleden van de VBOK vervullen veelal nevenfuncties verbonden aan kerkelijke organisaties. Er werken zo'n 55 beroepskrachten (maatschappelijk werkers) en ongeveer 500 vrijwilligers (VBOK, 2010-I).

De VBOK is in 1971 door een aantal artsen en betrokkenen opgericht te Amsterdam. Dit was de stad waar de eerste abortuskliniek geopend werd, juist daar wilden de oprichters ongewenst zwangere vrouwen een alternatief bieden voor abortus. Naar eigen zeggen is de organisatie zich gaan concentreren op hulpverlening en voorlichting over zwangerschap toen de huidige abortuswetgeving actief werd in 1984 (VBOK, 2010-II).

De missie van de VBOK is om *“een maximale bijdrage te leveren aan het respect voor en de bescherming van het ongeboren kind vanaf de conceptie.”* Het ongeboren leven heeft recht om zich verder te ontwikkelen en ter wereld te komen. De verantwoordelijkheid voor dit leven ligt bij de zwangere die het draagt en de man die het verwekte. Het is de visie van de VBOK hen te helpen deze verantwoordelijkheid te dragen. Enerzijds wordt dit bewerkstelligd door operationele functies van hulpverlening en voorlichting op touw te zetten (bij ongewenste zwangerschap, zwangerschap van een kind met beperking en bij een vastgelopen verwerking van een abortus), anderzijds door de ondersteunende diensten te faciliteren die verantwoordelijk zijn voor het vrijwilligerswerk, de fondsenwerving, de communicatieontwikkeling en dergelijke. In 2009 beschikte de VBOK over een budget van € 4.109.428, ongeveer een kwart hiervan is opgebouwd uit overheidssubsidie vanuit het Ministerie van VWS (VBOK, 2010-II).

Vereniging van motorisch gehandicapten en hun ouders (BOSK)

De BOSK behartigt de belangen van personen die vanaf hun vroege jeugd motorisch gehandicapt zijn en de belangen van hun ouders of verzorgers. De organisatie kent een vijfkoppig bestuur en de staffuncties worden op het landelijk bureau opgevuld door 11 medewerkers.

In 1952 werd de BOSK opgericht als Bond Ouders Spastische Kinderen. Uitgangspunt van de BOSK is het recht op leven voor eenieder. Een baby met een ernstige aandoening heeft recht op alle behandelingen die medisch-technisch mogelijk zijn om het leven te redden of de pijn te verzachten. Afwijkingen die zich bij een vrucht openbaren tijdens de 20 weken echo zouden zo ook niet weggepoetst moeten worden door middel van abortus (al blijft het de keuze van de aanstaande ouders). Inzicht in financiële middelen wordt tot slot niet geboden (BOSK, 2008).

³⁸ Onder sommige lezers zal het enige opschudding veroorzaken dat de VBOK opgenomen is onder hulpverlenende instantie en niet onder actiegroep. Hier is voor gekozen op basis van de boodschap van Mirjam Velthuis, communicatieadviseur van de VBOK.

Actiegroepen

Dolle Mollies

De Dolle Mollies is een jonge actiegroep in het Nederlandse abortusveld. De Dolle Mollies – *“een bonte verzameling mannen, vrouwen en alles wat daartussen zit”* – kent een harde kern van 5 of 6 personen. De organisatie associeert zich met organisaties als StiSAN en Women on Waves. In de huidige samenstelling is de actiegroep nog geen jaar samen. Wel zijn aparte leden al een aantal jaar actief op het gebied van keuzestrijd (quote gehaald uit pamflet).

Met de leus *“Vrouwen kunnen zelf beslissen! Baas in eigen buik!”* (hiermee verwijzend naar de vrouwenstrijd) positioneren zij zich in het abortusveld. De Dolle Mollies zijn van mening dat alleen de vrouw over haar eigen lichaam kan beslissen; geen hulpverlener zou haar daarin mogen betuttelen. Dolle Mollies organiseert demonstraties en informatie- en filmavonden om hun visie kenbaar te maken en over het onderwerp door te praten. Een daadwerkelijke missie valt niet te achterhalen. De groep lijkt niet te beschikken over officiële gelden.

Schreeuw om Leven

Schreeuw om Leven is een stichting die bestaat uit twee vaste krachten en in grote mate draait op de inzet van vrijwilligers. Het kantoor is gevestigd in Hilversum. 25 jaar geleden hebben deze zelfde personen Schreeuw om Leven opgericht om op te komen voor de stem van het ongebooren kind dat ‘schreeuwt om leven’. De organisatie associeert zich met zowel klein- als grootschalige ‘pro life’ bewegingen in binnen- en buitenland.

De missie van de organisatie is onder andere om een einde te maken aan abortus (en gerelateerde onderwerpen als euthanasie en een vrije seksuele moraal). Mediagerichte acties worden ontplooid om op te roepen tot afschaffing van de abortuswetgeving. Tevens biedt de organisatie hulpverlening bij zwangerschap (waarin de vrouw twijfelt) en na een abortus door middel van gebed en Bijbelstudie. Deze divisie ‘Er is hulp’ valt onder de verantwoordelijkheden van de partner van de directeur.

Jaarlijks heeft Schreeuw om Leven een inkomen van ongeveer €470.000. Dit geld komt hoofdzakelijk voort uit giften, legaten en collecten uit binnen- en buitenland (Schreeuw om Leven, 2010).

Women on Waves

Women on Waves (in de volksmond ook wel ‘de abortusboot’) is een non-profit organisatie die hoewel officieel gevestigd in Nederland, vooral internationaal georiënteerde hulptrajecten uitzet. In Nederland houdt Women on Waves zich bezig met actiegerelateerde bezigheden (lobby). Het is in feite een eenmansbedrijf dat kan rekenen op vaste steun van een gespecialiseerde gynaecoloog en verpleegkundige en vele vrijwilligers. Tien jaar geleden is de organisatie opgericht (met behulp van connecties van één van de leden van Wij Vrouwen Eisen).

De missie die de organisatie formuleert is *“het willen voorkómen van ongewenste zwangerschap en onveilige abortussen door de gehele wereld.”* In werkzaamheden komt dit neer op het overdragen van kennis met

betrekking tot seksualiteit en het doen van abortus (geeft hierover voorlichting en training) en het verstrekken van de benodigde medicatie aan vrouwen die woonachtig zijn in landen waar de regering een anti-abortus beleid voert (te bestellen via Women on Web). Campagne wordt gevoerd in 'te veroveren' werelddelen (Women on Waves, 2010). Women on Waves beschikt jaarlijks over een budget van 80.000 euro (grotendeels afkomstig uit fondsenorganisaties)

Wij Vrouwen Eisen

Wij Vrouwen Eisen is in de huidige tijd een actiegroep waarvan een kleine kern actief is om de ontwikkelingen rond de abortuswetgeving te blijven volgen. In 1974 werd het 'abortuscomité' opgericht door 14 vrouwen uit onder andere Dolle Mina, Rooie Vrouwen (vrouwenorganisatie van de PvdA) en de Nederlandse Vrouwenbeweging (gelieerd aan de communistische partij). Zij waren niet gerust op de goede afloop van de abortusstrijd in de jaren '60/ '70. Er was zoveel animo voor de organisatie dat ook stedelijke afdelingen opgericht werden. Het ledental liep gestaag op.

WVE formuleerde 3 eisen: abortus uit het Wetboek van Strafrecht, de kosten van een abortus moeten door het Ziekenfonds vergoed en de vrouw beslist. Dit was als het ware hun driedelige missie. Grote demonstraties, politieke lobbies en bezetting van panden hanteerden zij om hun zaak te bepleiten (Outshoorn, 2010). Nog steeds voert de organisatie actie wanneer dit nodig geacht wordt (rond de dreiging van het uit het basispakket raken van de pil bijvoorbeeld, of rond de arrestatie van een Nederlandse vrouw die in Spanje een late abortus had uit laten voeren. Aan te nemen is dat de actiegroep (in huidige samenstelling) geen officiële gelden heeft. Bekend is in ieder geval dat veel via connecties in het veld gespeeld wordt.

Mediapartijen

Evangelische Omroep

De EO is een mediabedrijf en onderdeel van de Nederlandse Publieke Omroep. Via televisie, radio, internet, bladen en evenementen probeert de organisatie zichtbaar te zijn voor het Nederlandse publiek. Sinds 2008 bestaat het dagelijkse bestuur uit een tweehoofdige Raad van Bestuur. Zij geven sturing aan zeven managers, verantwoordelijk voor verschillende deelgebieden (Evangelische Omroep, 2010). Er wordt niets bekend gemaakt over medewerker aantallen van de organisatie.

De EO is in 1967 opgericht. De oprichters van de omroep maakten zich zorgen over de berichtgeving van de Nederlandse Christelijke Radio Vereniging (NCRV), die naar hun mening te weinig zou doen aan verkondiging van het evangelie en aan het uitzenden van opwekkingsliederen. Binnen de omroep vonden Hervormden, Gereformeerden en Christenen elkaar in hun roeping het evangelie te verkondigen (Protestant.nl, 2010).

Het is de missie van de EO om zich duidelijk te onderscheiden van alle andere verenigingen binnen de Publieke Omroep. *"Medewerkers hebben het verlangen om vanuit een persoonlijke relatie met Jezus Christus het Goede Nieuws van Gods Koninkrijk vorm te geven en dor te geven. Vanuit dit verlangen wil de EO zoveel mogelijk*

mensen bereiken en bouwen aan de samenleving.” (Evangelische Omroep, 2010). In 2008 bedroegen de totale baten van de EO 63,8 miljoen euro. (Barelds, 2009).

Nederlands Dagblad

Het ND is een multimediale nieuwsorganisatie die de lezers bericht over de dagelijkse actualiteit. Het kantoor van het Nederlands Dagblad is gevestigd in Barneveld. De organisatie heeft een oplage van ongeveer 30.000 exemplaren. Op de website wordt weinig prijs gegeven over de organisatieonderdelen of medewerker aantallen.

Het Nederlands Dagblad werd in 1944 voor het eerst uitgegeven onder de naam Reformatie Stemmen. Het initiatief tot Reformatie Stemmen kwam voort uit een onenigheid binnen de toenmalige Gereformeerde Kerken in Nederland. In 1967 veranderde de naam van het dagblad in het Nederlands Dagblad om op deze manier alle Nederlanders te bereiken met interesse in berichtgeving vanuit dit perspectief. Sinds de jaren '80 en '90 richt men zich niet enkel op de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, maar op een breder Christelijk publiek (Wikipedia, 2010).

De medewerkers van het ND *“geloven dat God de werkelijkheid regeert en in alles het eerste en het laatste woord heeft.”* De Bijbel is gekozen als uitgangspunt van de nieuwsverschaffing (Nederlands Dagblad, 2010-II). Over financiële middelen van de organisatie wordt niets bekend gemaakt.

Beroepsverenigingen

Nederlands Genootschap van Abortusartsen

Het NGvA is gevestigd in het Domus Medica in Utrecht en bestaat uit ongeveer 55 leden. De vereniging wordt aangestuurd door een voorzitter, drie bestuursleden en enkele ondersteunende functionarissen (secretaris, penningmeester). Contact is er vooral met het Ministerie van VWS, de Inspectie en gerelateerde beroepsgroepen (gynaecologen en anesthesisten).

Het NGvA werd in 1991 opgericht om de belangenbehartiging van alle abortusartsen in Nederland te bundelen en coördineren, zowel met het oog op de arbeidsvoorwaarden als op de kwaliteitsbewaking van de hulpverlening (dit kan tegelijkertijd gezien worden als de missie). De organisatie wilde in deze jaren professionaliseren. De NGvA speelt een centrale rol in het ontwikkelen van protocollen en kwaliteitseisen. In de beginjaren is zo hard gewerkt aan een Handboek voor abortusartsen. De opleiding van abortusartsen is gestandaardiseerd en uitgewerkt in opleidingstrajecten (NGvA, 2010).

Het genootschap draait grotendeels op de contributie van het kleine aantal leden. Het bedrag was tot voor kort vastgesteld op €50 per jaar.

Nederlands Artsenverbond

Het NAV is in feite een beroepsvereniging van artsen die in hun werk de 'hippocratische ethiek' als uitgangspunt hanteren (inzetten op de 'beschermwaardigheid van het leven'). Zelf refereren zij aan de organisatie als zijnde een 'medisch ethische denktank'. Het dagelijks bestuur bestaat uit een voorzitter,

vicevoorzitter en penningmeester. De organisatie heeft geen hoofdkantoor. Het NAV heeft momenteel tussen de 320 en 380 leden (waarvan 60 leden geen arts zijn, maar andere beroepen in de gezondheidszorg beoefenen). De instelling is algemeen van aard. Niet alleen Christelijke artsen, maar ook Katholieke of antroposofische artsen behoren tot de vereniging. De organisatie associeert zich met organisaties als de VBOK en de Nederlandse Patiënten Vereniging.

Het NAV is in 1972 opgericht als protestgroep voortkomend uit de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG). Deze organisatie steunde de ontwikkeling van de maatschappij naar een samenleving waarin autonomie en keuzevrijheid een steeds grotere rol gingen spelen. Artsen die vanuit de hippocratische ethiek werken zijn in de huidige maatschappij tot een minderheid geworden. Het is de bedoeling van het verbond om de stem van deze minderheid te laten horen en eraan te werken dat er een plaats blijft bestaan voor deze beroepsbeoefenaren (Nederlands Artsenverbond, 2010).

“Het Nederlands Artsenverbond wil bijdragen aan de vorming van een maatschappij, waarin eerbied voor alle menselijk leven de norm is, waarin iedereen toegang heeft tot een hoogwaardige palliatieve zorg en waarin artsen werken vanuit normen en waarden gebaseerd op de hippocratische ethiek.” De organisatie brengt bladen uit, organiseert workshops en symposia om de missie te bereiken. De organisatie draait tot slot op de contributie van de leden (Nederlands Artsenverbond, 2010).

Politieke partijen

Christen Democratisch Appèl

De afkorting CDA staat voor de Nederlandse Christendemocratische partij. Het CDA staat bekend als een volkspartij en zet zich niet enkel in voor de belangen van één bepaalde bevolkingsgroep, sociale klasse of godsdienst (CDA, 2010-I). Het ledenaantal van het CDA liep flink terug tot ongeveer 67.600 in 2010 (Telegraaf, 2010).

Het CDA kwam in 1980 tot stand na een samenvoeging van de Antirevolutionaire Partij (ARP), de Christelijk Historische Unie en de Katholieke Volkspartij [KVP]. Sinds 1977 heeft het CDA, de twee paarse kabinetten-Kok van 1994 tot 2002 uitgezonderd, regeringsverantwoordelijkheid gedragen onder aanleiding van onder andere Dries van Agt, Ruud Lubbers en Jan Peter Balkenende. Van Agt heeft ten tijde van de vrouwenstrijd van de jaren '60, '70 in zijn ministerrol geprobeerd de behoudende visie op en benadering van abortus te waarborgen (klinieken te sluiten, bijvoorbeeld) (Andere Tijden, 2007).

De grondslag van de partij is het Evangelie. De vier begrippen die centraal staan binnen het CDA zijn publieke gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit en rentmeesterschap (CDA, 2010-I). Het CDA staat bekend als centrumrechtse partij binnen het Nederlandse politieke spectrum. Op het gebied van abortus erkent het CDA 'dat een vrouw in een noodsituatie kan komen waarin het afbreken van de zwangerschap de enige oplossing is' maar onderstreept dat abortus geen anticonceptie middel mag worden. Het CDA pleit ervoor dat het begrip noodsituatie beter gedefinieerd wordt en dat het

aborts cijfer teruggedrongen wordt. De heersende mening binnen de partij is kortom dat het recht op ongeboren leven beschermd moet worden (CDA, 2010-II).

ChristenUnie

De ChristenUnie is een relatief jonge en kleine partij die zich baseert op de (Gereformeerd) Christelijke leer. Sinds haar oprichting schommelen de ledenaantallen rond de 26.000. De ChristenUnie is opgericht in 2000 na een samenvoeging van het Gereformeerd Politiek Verbond [GVP] en de Reformatorische Politieke Federatie [RPF]. De partij zegt voort te borduren op de kennis van grote denkers in de Christelijke traditie zoals Augustinus, Luther en Calvijn (ChristenUnie, 2010-I).

“De ChristenUnie ziet het als haar missie te streven naar een samenleving die meer en meer functioneert naar Gods wil.” De partij fundeert haar opvattingen over politieke vraagstukken op het woord van God, maar gebruikt deze zoveel mogelijk als uitgangspunt (het woord is geen handboek voor het oplossen van actuele problematiek). De partij poogt de tien leefregels die God aan zijn volk gaf praktisch vorm te geven en vertaalt op deze manier geloof in politiek (ChristenUnie, 2010-II). Op het vlak van abortus meent de CU dat *“de mens zich niet op mag stellen als beschikker, maar de mens is de ontvanger en de hoeder van dat leven.”* De ChristenUnie ziet het als een taak van de overheid om ‘het schild te vormen voor de zwakken die zichzelf niet kunnen beschermen’. De ChristenUnie heeft zich (in de persoon van haar voorgangers) altijd verzet tegen de legalisering van abortus in Nederland (ChristenUnie, 2010-III).

(Semi-) overheidspartijen

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

‘Zorgen voor mensen in een gezonde samenleving’ is het motto van dit departement. Ongeveer 5.000 ambtenaren ontwikkelen het overheidsbeleid op het terrein van de gezondheidszorg, de maatschappelijke zorg en sport.

De divisie volksgezondheid stimuleert mensen tot gezond gedrag (meer bewegen, matig alcoholgebruik, veilig rijden et cetera). *“Mensen die problemen hebben met hun gezondheid moeten tijdig een beroep kunnen doen op de huisarts, het ziekenhuis of andere vormen van gezondheidszorg (...) Samen met ziektekostenverzekeraars, aanbieders van zorg en patiëntenorganisaties zorgt het Ministerie van VWS dat er genoeg voorzieningen zijn en dat mensen voldoende keuzemogelijkheid hebben.”* (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2010-I). De directie Publieke Gezondheid draagt de verantwoordelijkheid voor onder andere de Wet afbreking zwangerschap. De directie kent verschillende afdelingen zoals de Openbare Gezondheidszorg, Ziektepreventie en Ethiek (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2010-II). Verantwoordelijke voor de laatstgenoemde afdeling houdt zich onder andere bezig met het onderhouden van contact met abortusklinieken en kliniekhoofden, met instellingen zoals het CVZ die met klinieken in een financieringsrelatie zit en bij uitzondering ook met het sluiten van niet-rendabele klinieken.

Inspectie voor de Gezondheidszorg

“De Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) bevordert de volksgezondheid door effectieve handhaving van de kwaliteit van zorg, preventie en medische producten (...) De inspectie onderzoekt en oordeelt onpartijdig, deskundig, zorgvuldig en onafhankelijk van politieke kleur of heersend zorgstelsel” (Inspectie voor de Gezondheidszorg, 2010).

Op het gebied van abortus is de IGZ belast met het toezicht op de naleving van de Wet afbreking zwangerschap. De registratieplicht en de plicht tot verslaglegging van abortusklinieken vormen een belangrijk instrument hiertoe. De IGZ publiceert de jaarlijkse abortusrapportages en kwartaalcijfers. Zij heeft tevens de taak overtredingen op de wet op te sporen. Tot slot is het een hoofdtaak van de Inspectie om het Ministerie te adviseren over toe te kennen vergunningen aan abortusklinieken. Zij heeft ook de macht vergunningen in te trekken bij overtredingen door abortusklinieken (Visser e.a., 2005). De toekenning van nieuwe vergunningen is de laatste decennia bijzonder weinig voorgekomen.